

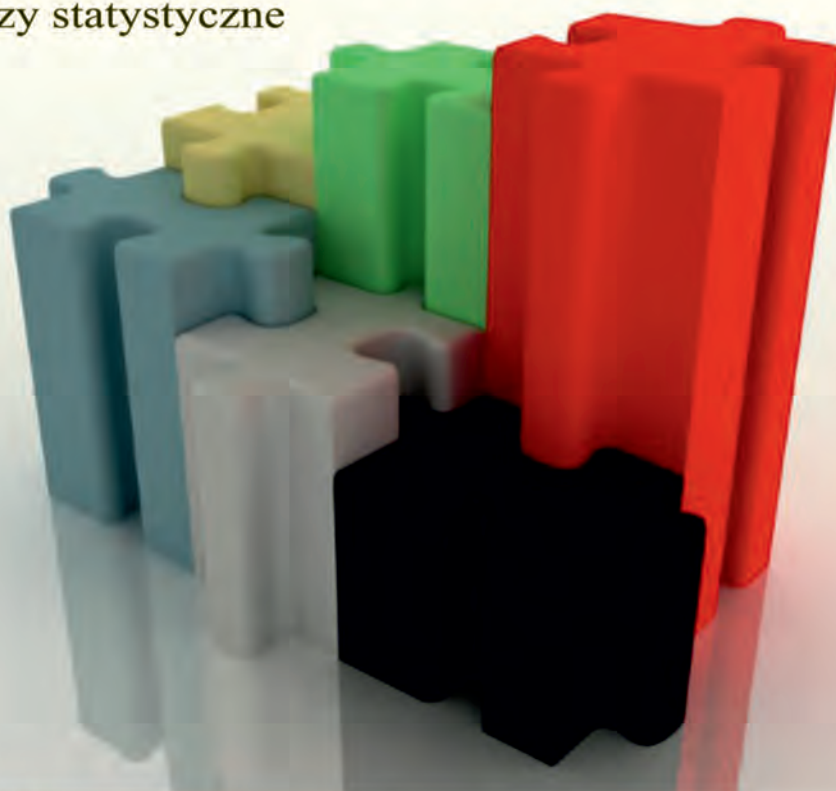
Urząd Statystyczny w Lublinie

Konkurencyjność POWIATÓW

w województwie lubelskim
w latach 2009-2013

Analizy statystyczne

Lublin 2015

Recenzenci *Reviewers*

prof. dr hab. inż. Janusz Zaleski dr Magdalena Miszczuk

ZESPÓŁ REDAKCYJNY *EDITORIAL BOARD*

Przewodniczący *Chairman*

Krzysztof Markowski

Członkowie *Members*

Waldemar Dymek

Sławomir Dziaduch

Zofia Kurlej

Elżbieta Łoś

Andrzej Matacz

Kazimierz Tucki

Paweł Wroński

Sekretarz *Secretary*

Aneta Olszewska-Welman

Autorzy opracowania *Authors of the publication*

Uwagi metodyczne Urszula Bronisz, Paweł Wroński

Rozdział 1 Andrzej Jakubowski

Rozdział 2 Sławomir Dziaduch

Rozdział 3 Paweł Wroński

Rozdział 4 Aleksandra Jangas-Kurzak

Rozdział 5 Aleksandra Jangas-Kurzak

Podsumowanie Andrzej Jakubowski

Redakcja *Edition*

Projekt okładki

Cover design

Wiesław Typiak

Skład komputerowy

Computer Typesetting

Aleksandra Jangas-Kurzak

Elżbieta Sochacka

Paweł Wroński

ISBN 978-83-7402-235-4

Prosimy o podanie źródła przy publikowaniu *When publishing SO data please indicate*
danych US *source*

Urząd Statystyczny w Lublinie, ul. St. Leszczyńskiego 48,

20-068 Lublin, Tel. 81 533 20 51, fax. 81 533 27 61

e-mail: SekretariatUSLUB@stat.gov.pl.

Przedmowa

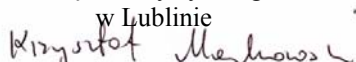
Powiaty odgrywają bardzo ważną rolę w rozwoju społeczno-gospodarczym regionu. W świetle ustawy o samorządzie powiatowym pełnią one funkcje komplementarne i wyrównawcze w stosunku do gmin. Działania powiatów w obszarach takich jak edukacja, służba zdrowia, pomoc społeczna, kultura, turystyka, transport zbiorowy, zagospodarowanie przestrzenne, gospodarka wodna i ochrona środowiska, wpływają zarówno na ich rozwój jak również na rozwój regionu. Z kolei różne ich geograficzne usytuowanie, poziom rozwoju społecznego, gospodarczego czy instytucjonalnego wpływa na ich konkurencyjność i atrakcyjność.

Doceniając rolę powiatów w rozwoju Lubelszczyzny Urząd Statystyczny w Lublinie przygotował publikację analityczną pt. „Konkurencyjność powiatów w województwie lubelskim w latach 2009-2013”. Dotyczy ona problematyki rozwoju społeczno-gospodarczego i jego uwarunkowań we wszystkich dwudziestu czterech powiatach regionu lubelskiego.

Opracowanie nasze składa się z trzech części, tj. metodycznej, analitycznej oraz tabelarycznej. W pierwszej części, metodycznej przedstawiono zasady grupowania oraz doboru wskaźników statystycznych wykorzystanych w charakterystyce powiatów. Ponadto zaprezentowano w niej niezbędne definicje i pojęcia. Z kolei druga część, analityczna składa się z pięciu rozdziałów odnoszących się do wyróżnionych komponentów konkurencyjności powiatów, tj. do potencjału demograficznego i społecznego, infrastruktury technicznej, aktywności jednostek samorządu terytorialnego, warunków życia/infrastruktury społecznej oraz potencjału gospodarczego. Natomiast trzecia część, tabelaryczna obejmuje obszerny materiał liczbowy charakteryzujący powiaty w roku 2009 i 2013. Przy jej opracowywaniu wykorzystano wyniki badań statystyki publicznej z tych lat.

Jestem przekonany, że niniejsze opracowanie będzie dla Państwa interesującym źródłem wiedzy i informacji statystycznej w zakresie prezentowanego zagadnienia oraz pozwoli zorientować się jak zmieniły się powiaty województwa lubelskiego w ciągu ostatnich pięciu lat. Mam też nadzieje, iż publikacja ta zachęci Państwa także do samodzielnego zgłębiania przedstawionej w niej problematyki wykorzystując w tym celu również inne dane dostępne zarówno w Urzędzie Statystycznym w Lublinie, na naszej stronie internetowej <http://lublin.stat.gov.pl> oraz w Banku Danych Lokalnych.

Dyrektor
Urzędu Statystycznego
w Lublinie

dr Krzysztof Markowski

Lublin, maj 2015 r.

Foreword

Powiats have a very important role in socio-economic development of the region. In the light of the Act of Powiat Self-government they serve complementary and compensatory functions in relation to gminas. Activity of the powiats in areas such as education, health care, social assistance, culture, tourism, public transport, spatial planning, water management and environmental protection, affect both their development as well as development of the region. On the other hand their different geographic location, level of social, economic and institutional development influences their competitiveness and attractiveness.

Appreciating the role of powiats in the development of Lubelskie Voivodship Statistical Office in Lublin presents the analytical publication "Competitiveness of powiats in Lubelskie Voivodship in 2009-2013". The publication is devoted to the problem of socio-economic development of the 24 powiats of Lubelskie region.

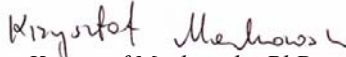
The publication consists of three parts. The first methodological part comprises the data source, explanations of basic definitions and notions. Furthermore, the method of selecting statistical indicators used in evaluation of competitiveness of powiats in Lubelskie region was described.

The analytical part includes 5 chapters- distinguished components of competitiveness of powiats, namely: demographic and social potential, technical infrastructure, living conditions/social infrastructure, economic potential and activity of local governments.

The extensive statistical data basing on the results of the official statistics concerning performance of powiats in 2009 and 2013 in the third part-tables was presented. Publication is addressed to public administration, both regional and local level for which it can be a vital resource of information in the process of building plans and strategies for socio-economic development.

I hope that this publication will be useful source of information to all users of statistical information in the field of presented subject.

*Director
of Statistical Office
in Lublin*

Krzysztof Markowski, PhD

Lublin, May 2015

KONKURENCYJNOŚĆ POWIATÓW W WOJEWÓDZTWIE LUBELSKIM W LATACH 2009-2013

Spis treści

	Str.
Przedmowa	3
Wstęp.....	13
Uwagi metodyczne	17
Podstawowe pojęcia i definicje	39
1. Potencjał demograficzny i społeczny	53
2. Infrastruktura techniczna	74
3. Warunki życia/infrastruktura społeczna	89
4. Potencjał gospodarczy	111
5. Aktywność jednostek samorządu terytorialnego	124
Podsumowanie.....	132
Literatura	140
Tablice statystyczne.....	144

Spis tabel

Tabela 1. Wstępny zestaw potencjalnych wskaźników diagnostycznych dla powiatów województwa lubelskiego	28
Tabela 2. Finalny zestaw wskaźników diagnostycznych powiatów województwa lubelskiego.	34
Tabela 3. Usługi publiczne o charakterze społecznym w podziale na gminy, powiaty i województwo	90

Spis rysunków

Rys. 1. Komponenty konkurencyjności powiatów	14
Rys. 2. Powiaty województwa lubelskiego	15
Rys. 3. Współczynnik gęstości zaludnienia w 2013 r.	55
Rys. 4. Współczynnik przyrostu rzeczywistego ludności w 2013 r.	56
Rys. 5. Wskaźnik obciążenia demograficznego ludnością w wieku poprodukcyjnym w 2013 r.	58
Rys. 6. Współczynnik przyrostu naturalnego w 2013 r.	59
Rys. 7. Współczynnik dzietności ogólnej w 2013 r.	61
Rys. 8. Współczynnik salda migracji w 2013 r.	63
Rys. 9. Zdawalność matury wśród zdających maturę pierwszy raz w terminie głównym w 2013 r.	65
Rys. 10. Udział osób z wykształceniem wyższym w liczbie ludności w wieku 13 lat i więcej w 2011 r.	66
Rys. 11. Liczba zarejestrowanych fundacji, stowarzyszeń i organizacji społecznych na 1000 mieszkańców w 2013 r.	68
Rys. 12. Frekwencja wyborcza podczas wyborów radnych do organów stanowiących jednostek samorządu terytorialnego (I tura) w 2014 r.	69
Rys. 13. Wartość wskaźnika syntetycznego w obszarze potencjał demograficzny i społeczny w 2013 r.	71
Rys. 14. Zróżnicowanie przestrzenne wskaźnika syntetycznego w obszarze potencjał demograficzny i społeczny w 2013 r.	72
Rys. 15. Infrastruktura transportowa	76
Rys. 16. Drogi gminne i powiatowe o twardej nawierzchni w 2013 r.	78
Rys. 17. Minimalny czas dojazdu do Lublina w godzinach szczytu.	79
Rys. 18. Przejścia graniczne na granicy polsko-ukraińsko-białoruskiej w 2013 r.	80

Rys. 19. Sieć wodociągowa w 2013 r.	82
Rys. 20. Sieć kanalizacyjna w 2013 r.	83
Rys. 21. Sieć gazowa w 2013 r.	85
Rys. 22. Wartość wskaźnika syntetycznego w obszarze infrastruktura techniczna w 2013 r.	87
Rys. 23. Zróżnicowanie przestrzenne wskaźnika syntetycznego w obszarze infrastruktura techniczna w 2013 r.	88
Rys. 24. Przeciętna powierzchnia użytkowa mieszkania oddanego do użytkowania w 2013 r.	92
Rys. 25. Udział mieszkań bez gazu sieciowego w ogólnej liczbie mieszkań w zasobach mieszkaniowych (w %) w 2013 r.	94
Rys. 26. Przeciętna liczba osób na 1 przychodnię w 2013 r.	95
Rys. 27. Ludność przypadająca na aptekę ogólnodostępną w 2013 r.	97
Rys. 28. Liczba miejsc w placówkach opieki społecznej na 10 tys. osób w wieku powyżej 65 lat w 2013 r.	99
Rys. 29. Liczba szkół średnich dla młodzieży na 10 tys. ludności w wieku 16-18 lat w 2013 r.	101
Rys. 30. Liczba czytelników bibliotek na 1000 osób w 2013 r.	102
Rys. 31. Udział obszarów prawnie chronionych w powierzchni ogółem w 2013 r.	107
Rys. 32. Wartość wskaźnika syntetycznego w obszarze warunki życia w 2013 r.	109
Rys. 33. Zróżnicowanie przestrzenne wskaźnika syntetycznego w obszarze warunki życia w 2013 r.	110
Rys. 34. Osoby fizyczne prowadzące działalność gospodarczą w przeliczeniu na 100 osób w wieku produkcyjnym w 2013 r.	112
Rys. 35. Nakłady inwestycyjne w przedsiębiorstwach na 1 mieszkańca w 2013 r.	114
Rys. 36. Pracujący w 2013 r.	116
Rys. 37. Stopa bezrobocia rejestrowanego w 2013 r.	117
Rys. 38. Udzielone noclegi na 1000 ludności w 2013 r.	119
Rys. 39. Udział turystów zagranicznych w liczbie korzystających z noclegów w turystycznych obiektach noclegowych w 2013 r.	120
Rys. 40. Wartość wskaźnika syntetycznego w obszarze gospodarka w 2013 r.	122
Rys. 41. Zróżnicowanie przestrzenne wskaźnika syntetycznego w obszarze gospodarka w 2013 r.	123
Rys. 42. Dochody własne budżetów gmin i powiatów na 1 mieszkańca w 2013 r.	125
Rys. 43. Wydatki inwestycyjne budżetów gmin i powiatów na 1 mieszkańca w 2013 r.	127
Rys. 44. Wartość całkowita projektów zakończonych dofinansowanych w ramach funduszy unijnych 2007-2013 na 1 mieszkańca	128

Rys. 45. Wartość wskaźnika syntetycznego w obszarze aktywności jednostek samorządu terytorialnego w 2013 r.	130
Rys. 46. Zróżnicowanie przestrzenne wskaźnika syntetycznego w obszarze aktywności jednostek samorządu terytorialnego w 2013 r.	131
Rys. 47. Powiaty według poziomu wartości miernika ogólnego (poziomu konkurencyjności) w 2009 r.	134
Rys. 48. Powiaty według poziomu wartości miernika ogólnego (poziomu konkurencyjności) w 2013 r.	135
Rys. 49. Zróżnicowanie przestrzenne poziomu wartości miernika ogólnego (poziomu konkurencyjności) w 2013 r.	137

Spis tablic statystycznych

Tabl. 1. Podstawowe wskaźniki statystyczne – potencjał demograficzny i społeczny	145
Tabl. 2. Wskaźniki syntetyczne – potencjał demograficzny i społeczny	147
Tabl. 3. Podstawowe wskaźniki statystyczne - infrastruktura techniczna	149
Tabl. 4. Wskaźniki syntetyczne – infrastruktura techniczna.....	151
Tabl. 5. Podstawowe wskaźniki statystyczne – warunki życia/infrastruktura społeczna.....	153
Tabl. 6. Wskaźniki syntetyczne – warunki życia/infrastruktura społeczna	158
Tabl. 7. Podstawowe wskaźniki statystyczne – potencjał gospodarczy.....	163
Tabl. 8. Wskaźniki syntetyczne – potencjał gospodarczy.....	165
Tabl. 9. Podstawowe wskaźniki statystyczne – aktywność jednostek samorządu terytorialnego	167
Tabl. 10. Wskaźniki syntetyczne – aktywność jednostek samorządu terytorialnego.....	168
Tabl. 11. Ranking – potencjał demograficzny i społeczny	169
Tabl. 12. Ranking – infrastruktura techniczna	170
Tabl. 13. Ranking – warunki życia/infrastruktura społeczna.....	171
Tabl. 14. Ranking – potencjał gospodarczy.....	172
Tabl. 15. Ranking – aktywność jednostek samorządu terytorialnego.....	173
Tabl. 16. Wskaźniki syntetyczne – RANKING.....	174

Competitiveness of powiats in Lubelskie Voivodship in 2009-2013

Contents

	<i>Page</i>
<i>Foreword</i>	3
<i>Preface</i>	13
<i>Methodological Notes</i>	17
<i>General notes</i>	39
<i>1. Demographic and social potential</i>	53
<i>2. Technical infrastructure</i>	74
<i>3. Living conditions/Social infrastructure</i>	89
<i>4. Economic potential</i>	111
<i>5. The activity of local governments</i>	124
<i>Summary</i>	132
<i>References</i>	140
<i>Tables</i>	144

Lists of tables

<i>Table 1. The preliminary set of potential diagnostic indicators for powiats of Lubeskie Voivodship.....</i>	<i>28</i>
<i>Table 2. The final set of potential diagnostic indicators for powiats of Lubeskie Voivodship....</i>	<i>34</i>
<i>Table 3. Public services of social nature divided into gminas, powiats and voivodship</i>	<i>90</i>

Lists of figures

<i>Fig. 1. Components of powiats' competitiveness</i>	<i>14</i>
<i>Fig. 2. Powiats of Lubeskie Voivodship</i>	<i>15</i>
<i>Fig. 3. Population density in 2013</i>	<i>55</i>
<i>Fig. 4. Population growth in 2013</i>	<i>56</i>
<i>Fig. 5. Post-working age population per 100 persons at working in 2013</i>	<i>58</i>
<i>Fig. 6. Natural increase indicator in 2013.....</i>	<i>59</i>
<i>Fig. 7. Total fertility rate in 2013.....</i>	<i>61</i>
<i>Fig. 8. Net migration in 2013.....</i>	<i>63</i>
<i>Fig. 9. High school final exams pass rate among graduates passing final exam for the first time in 2013</i>	<i>65</i>
<i>Fig. 10. Share of the population aged 13 years and more with higher education in 2011.....</i>	<i>66</i>
<i>Fig. 11. The number of newly registered foundations, associations and social organizations per 10 thous. population in 2013.</i>	<i>68</i>
<i>Fig. 12. Turnout in the elections of councilors to constitutive organs of local government units (I round) in 2014.</i>	<i>69</i>
<i>Fig. 13. Synthetic indicator value in the area of demographic and social potential in 2013..</i>	<i>71</i>
<i>Fig. 14. Spatial differentiation of the synthetic indicator in the area of demographic and social potential in 2013</i>	<i>72</i>
<i>Fig. 15. Transport infrastructure</i>	<i>76</i>
<i>Fig. 16. Gmina and powiat roads on hard surface in 2013</i>	<i>78</i>
<i>Fig. 17. The minimum traveling time to Lublin during rush hour.....</i>	<i>79</i>
<i>Fig. 18. Border crossings on the Polish-Ukrainian-Belarusian border in 2013.....</i>	<i>80</i>
<i>Fig. 19. Water supply system in 2013</i>	<i>82</i>
<i>Fig. 20. Sewage system in 2013</i>	<i>83</i>

<i>Fig. 21. Gas line network in 2013</i>	85
<i>Fig. 22. Synthetic indicator value in the area of technical infrastructure in 2013</i>	87
<i>Fig. 23. Spatial differentiation of the synthetic indicator in the area of infrastructure in 2013</i>	88
<i>Fig. 24. Average usable floor space per dwellings completed in 2013)</i>	92
<i>Fig. 25. The share of dwellings without gas from gas supply system in dwelling stocks in 2013 (in %)</i>	94
<i>Fig. 26. Number of population per out-patient department in 2013</i>	95
<i>Fig. 27. Number of population per generally available pharmacy in 2013</i>	97
<i>Fig. 28. Number of places in social welfare facilities per 10 thous. population aged over 65 years in 2013</i>	99
<i>Fig. 29. Number of secondary schools for youth per 10 thous. population aged 16-18 years in 2013</i>	101
<i>Fig. 30. Number of public library borrowers per 1000 population in 2013</i>	102
<i>Fig. 31. The share of area under legal protection in total area in 2013</i>	107
<i>Fig. 32. Synthetic indicator value in the area of living conditions in 2013</i>	109
<i>Fig. 33. Spatial differentiation of the synthetic indicator in the area of living conditions in 2013</i>	110
<i>Fig. 34. Natural persons conducting economic activity per 100 persons at working age in 2013</i>	112
<i>Fig. 35. Investment outlays in enterprises per capita in 2013</i>	114
<i>Fig. 36. Employed persons in 2013</i>	116
<i>Fig. 37. Registered unemployment rate in 2013</i>	117
<i>Fig. 38. Nights spent (overnight stays) per 1000 population in 2013</i>	119
<i>Fig. 39. The share of foreign tourists in tourist accommodated in tourist accommodation establishments in 2013</i>	120
<i>Fig. 40. Synthetic indicator value in the area of economic potential in 2013</i>	122
<i>Fig. 41. Spatial differentiation of the synthetic indicator in the area of economic potential in 2013</i>	123
<i>Fig. 42. Own revenue of gminas and powiats budgets per capita in 2013</i>	125
<i>Fig. 43. Investment expenditure of gminas and powiats budgets per capita in 2013</i>	127
<i>Fig. 44. The total value of completed projects founding from the European Union in 2007-2013 per capita</i>	128

Fig. 45.	<i>Synthetic indicator value in the area of the activity of local governments in 2013 .</i>	130
Fig. 46.	<i>Spatial differentiation of the synthetic indicator in the area of the activity of local governments in 2013</i>	131
Fig. 47.	<i>Powiats by the level of general synthetic indicator (level of competitiveness) in 2009</i>	134
Fig. 48.	<i>Powiats by the level of general synthetic indicator (level of competitiveness) in 2013</i>	135
Fig. 49.	<i>Spatial differentiation of general synthetic indicator (level of competitiveness) in 2013.</i>	137

List of statistical tables

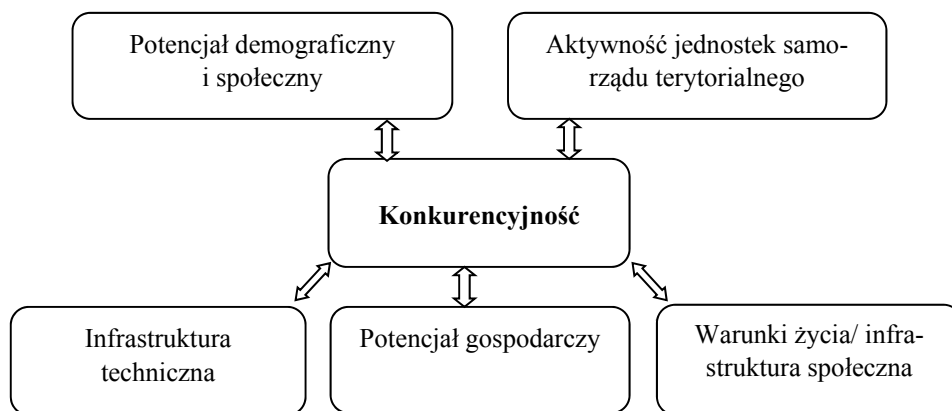
Table 1.	<i>Basic statistical indicators – demographic and social potential</i>	145
Table 2.	<i>Synthetic indicators – demographic and social potential</i>	147
Table 3.	<i>Basic statistical indicators - technical infrastructure</i>	149
Table 4.	<i>Synthetic indicators – technical infrastructure</i>	151
Table 5.	<i>Basic statistical indicators – living conditions/social infrastructure</i>	153
Table 6.	<i>Synthetic indicators – living conditions/social infrastructure</i>	158
Table 7.	<i>Basic statistical indicators – economic potential</i>	163
Table. 8.	<i>Synthetic indicators – economic potential</i>	165
Table. 9.	<i>Basic statistical indicators – the activity of local governments</i>	167
Table 10.	<i>Synthetic indicators – the activity of local governments</i>	168
Table 11.	<i>Ranking – demographic and social potential</i>	169
Table 12.	<i>Ranking – technical infrastructure</i>	170
Table 13.	<i>Ranking – living conditions/social infrastructure</i>	171
Table 14.	<i>Ranking – economic potential</i>	172
Table 15.	<i>Ranking – the activity of local governments</i>	173
Table 16.	<i>Synthetic indicators – RANKING</i>	174

Wstęp

Przestrzenne zróżnicowanie rozwojowe powiatów województwa lubelskiego obserwowane na płaszczyźnie społecznej, ekonomicznej czy instytucjonalnej znajduje odzwierciedlenie w poziomie ich konkurencyjności i atrakcyjności. Podstawowym celem opracowania jest porównanie i prezentacja poziomu konkurencyjności 24 powiatów województwa lubelskiego w oparciu o zestaw wybranych wskaźników diagnostycznych, których wartości obliczono na podstawie danych gromadzonych przez statystykę publiczną w latach 2009-2013. Kluczowe jest ukazanie uwarunkowań rozwojowych oraz mechanizmów mających fundamentalny wpływ na rozwój i wzrost konkurencyjności tych obszarów. Publikacja przybliży kwestie związane z rozwojem powiatów województwa lubelskiego, a także w sposób syntetyczny ukazuje różnorodne aspekty szeroko rozumianego ich potencjału. Na poziomie użytecznym może pełnić funkcje aplikacyjne, inspirując lokalne ośrodki decyzyjne do prowadzenia bardziej aktywnej polityki rozwoju opartej w głównej mierze o czynniki wewnętrzne, przyczyniającej się do wzrostu konkurencyjności poszczególnych powiatów oraz poprawy jakości życia ich mieszkańców.

Konkurencyjność jest jednym z podstawowych pojęć wyznaczających kierunki rozwoju jednostek terytorialnych, a jednocześnie narzędziem osiągnięcia celów takich jak rosnące standardy życia czy zwiększanie dobrobytu społecznego. Pojęcie konkurencyjności jest zjawiskiem złożonym, relatywnym i wieloaspektowym. Dlatego też, w zależności od celu i metody badawczej może być różnorodnie definiowane. W literaturze przedmiotu nie ma jednej powszechnie akceptowanej definicji, bowiem zarówno zakres pojęciowy jak i przedmiotowy tej kategorii ewoluuje. Konkurencyjność jest zjawiskiem dynamicznym, zmieniającym się w czasie, a zarazem siłą napędową współczesnych procesów gospodarczych. Jest także istotnie związana z procesami globalizacji czy internacjonalizacji.

Konkurencyjność jest wynikiem interakcji różnorodnych grup czynników, stanowi miarę jakościową możliwości rozwoju gospodarczego. Aby dokonać oceny konkurencyjności powiatów województwa lubelskiego wyróżniono pięć jego głównych komponentów przedstawionych na rys. 1, tj. potencjał demograficzny i społeczny, infrastrukturę techniczną, aktywność jednostek samorządu terytorialnego, warunki życia/infrastrukturę społeczną oraz potencjał gospodarczy. Determinują one rozwój społeczno-gospodarczy, jego kierunki i dynamikę, a jednocześnie dostarczają istotnych informacji na temat stopnia rozwoju badanych jednostek. Niewątpliwie siłą sprawczą rozwoju jest efektywne wykorzystanie czynników endogenicznych, bowiem regionalna konkurencyjność w znacznej mierze zależy od rozwoju lokalnej gospodarki, jakości zasobów ludzkich, infrastruktury społecznej i technicznej.

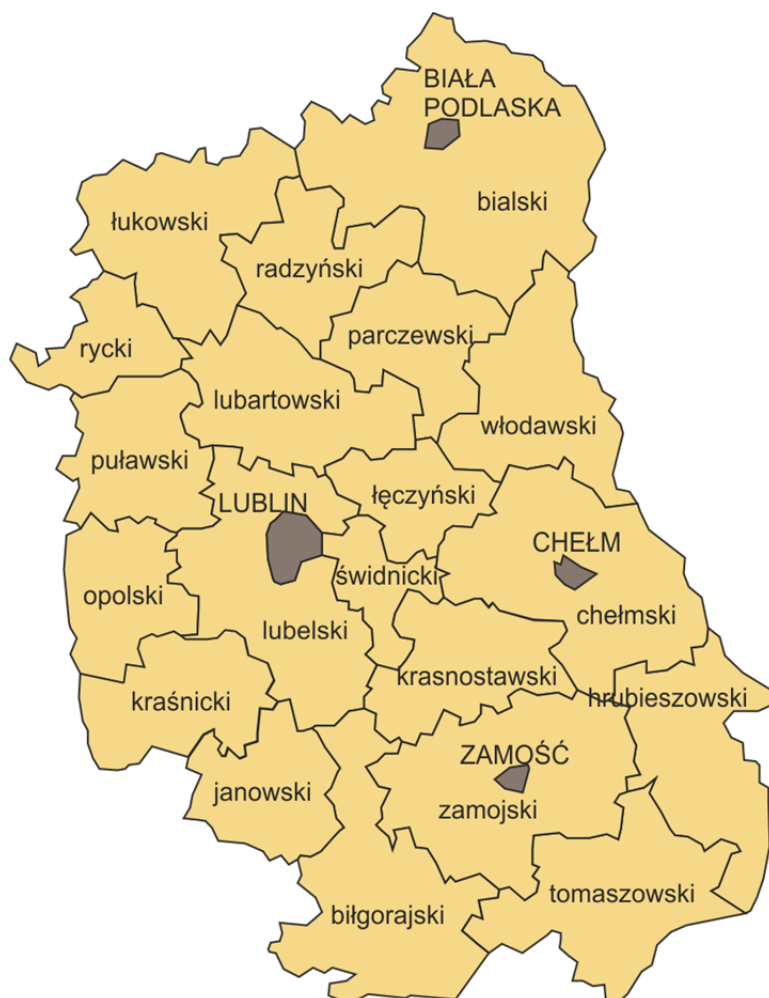
Rys. 1. Komponenty konkurencyjności powiatów

Zakres przestrzenny publikacji obejmuje 24 powiaty województwa lubelskiego, w tym 4 grodzkie (rys. 2). Zgodnie z obowiązującą w Polsce definicją prawną przez powiat należy rozumieć lokalną wspólnotę samorządową oraz odpowiednie terytorium¹. W podziale administracyjnym kraju wyróżniono miasta na prawach powiatu. Zgodnie z ustawą o samorządzie powiatowym status miasta na prawach powiatu przysługuje jednostkom, które w dniu 31 grudnia 1998 r. posiadały więcej niż 100 tys. mieszkańców, a także z tym dniem przestały być siedzibami wojewodów, chyba że na wniosek właściwej rady miejskiej odstąpiono od nadania miastu praw powiatu oraz tym, którym nadano status miasta na prawach powiatu przy dokonaniu pierwszego podziału administracyjnego kraju na powiaty.

¹ Ustawa z dnia 5 czerwca 1998 r. o samorządzie powiatowym, Dz. U. 1998 Nr 91 poz. 578.

Rys. 2. Powiaty województwa lubelskiego

(stan w dniu 31 XII 2013 r.)

Strukturę publikacji tworzą wyróżnione komponenty związane z analizą konkurencyjności powiatów, przy czym mimo iż poszczególne rozdziały zostały opracowane przez różnych autorów, zachowano w nich jednolite podejście badawcze. Rozdział pierwszy, autorstwa Andrzeja Jakubowskiego, dotyczy oceny potencjału demograficznego i społecznego powiatów województwa lubelskiego. Rozwój opisywanych jednostek terytorialnych uzależniony jest bowiem w znacznej mierze od czynnika ludzkiego. Rozdział drugi, opracowany przez Sławomira Dziaducha, poświęcony został zagadnieniom infrastruktury technicznej, m.in. poruszono kwestie dostępności

transportowej, do infrastruktury wodociągowej czy kanalizacyjnej. W rozdziale trzecim autor Paweł Wroński analizuje rozwój infrastruktury społecznej w powiatach województwa lubelskiego. Kolejny rozdział, opracowany przez Aleksandrę Jangas-Kurzak, opisuje konkurencyjność powiatów m.in. przez pryzmat aktywności gospodarczej odzwierciedlającej możliwości trwałego wzrostu gospodarczego.

W rozdziale piątym, Aleksandra Jangas-Kurzak skupiła się na działalności jednostek samorządu terytorialnego. Obecnie bowiem to właśnie władze lokalne wykorzystując endogeniczne czynniki wzrostu nadają impuls rozwojowy i wyznaczają strategiczne kierunki działań. W ostatniej części analitycznej, jej autor Andrzej Jakubowski, dokonuje analizy sumarycznego zintegrowanego wskaźnika konkurencyjności.

Uwagi metodyczne

Zakres podmiotowy badania

Ranking powiatów województwa lubelskiego został przygotowany przez Urząd Statystyczny w Lublinie po raz pierwszy.

Podmiotem niniejszego opracowania są powiaty i miasta na prawach powiatu województwa lubelskiego zgodnie z podziałem terytorialnym określonym w ustawie z dnia 24 VII 1998 r. o wprowadzeniu zasadniczego trójstopniowego podziału terytorialnego państwa (Dz. U. Nr 96, poz. 603, z późn. zm.). Układ powiatów odpowiada 4 poziomowi Nomenklatury Jednostek Terytorialnych do Celów Statystycznych (NTS), opracowanej na podstawie Nomenclature des Unités Territoriales Statistiques (NUTS) funkcjonującej w krajach Unii Europejskiej i obowiązującej rozporządzeniem Rady Ministrów z dnia 14 listopada 2007 r. w sprawie wprowadzenia Nomenklatury Jednostek Terytorialnych do Celów Statystycznych (Dz. U. Nr 214 poz. 1573, z późn. zm.).

Dane dla analizowanych lat (2009 oraz 2013) opracowano zgodnie z podziałem terytorialnym na powiaty i miasta na prawach powiatu według stanu w dniu 31 XII 2013 r. Województwo lubelskie składało się wtedy z 20 powiatów: bialskiego, biłgorajskiego, chełmskiego, hrubieszowskiego, janowskiego, krasnostawskiego, kraśnickiego, lubartowskiego, lubelskiego, łużyńskiego, łukowskiego, opolskiego, parczewskiego, puławskiego, radzyńskiego, ryckiego, świdnickiego, tomaszowskiego, włodawskiego, zamojskiego. Ponadto, w jego skład wchodziły 4 miasta na prawach powiatu – Biała Podlaska, Chełm, Lublin, Zamość – określane także jako powiaty grodzkie.

Konkurencyjność jest jednym z podstawowych pojęć wyznaczających kierunki rozwoju jednostek terytorialnych, a jednocześnie narzędziem osiągnięcia celów takich jak rosnące standardy życia czy zwiększanie dobrobytu społecznego. Dlatego też jest zagadnieniem istotnym nie tylko dla ekonomistów czy pracowników instytutów naukowych, ale także przedstawicieli rządów, władz regionalnych czy lokalnych. Obserwowany w ostatnich latach wzrost zainteresowania konkurencyjnością znajduje odzwierciedlenie w ilości badań i publikacji poświęconych różnym ujęciom i wymiarom zjawiska. Konkurencyjność można rozpatrywać na poziomie makro, mezo i mikroekonomicznym tj. w odniesieniu zarówno do globalnych systemów i struktur europejskich czy narodowościowych jak również w kontekście regionalnych czy lokalnych układów terytorialnych, instytucjonalnych i organizacyjnych. W aspekcie terytorialnym konkurencyjność najczęściej odnosi się do państw i regionów, jednak coraz częściej dotyczy także obszarów metropolitalnych, powiatów czy gmin. Wzmocnienie konkurencyjności jest kluczowe dla wszystkich podmiotów funkcjonujących

w ramach danego układu terytorialnego, a budowanie przewag konkurencyjnych wymaga spójnych i kompleksowych działań.

Konkurencyjność jest zjawiskiem dynamicznym, zmieniającym się w czasie, a zarazem siłą napędową współczesnych procesów gospodarczych. Jest także istotnie związana z procesami globalizacji czy internacjonalizacji. Stanowi miarę jakościową rozwoju społeczno-gospodarczego. Konkurencyjność nie jest jednak bezpośrednio mierzalną kategorią ekonomiczną, jest holistycznym ujęciem szeregu zmiennych ilościowych. Jest miarą relatywną, może być bowiem analizowana z punktu widzenia różnych kryteriów.

Konkurencyjność to potencjał, możliwości oraz umiejętności danego podmiotu rynkowego do sprostania konkurencji, czyli rywalizacji ze strony innych podmiotów (Marciniak, 2010). Rozumiana jako zdolność do długookresowego, efektywnego rozwoju (Bakier, Meredyk, 2000), jest funkcją dynamicznego wzrostu, innowacji i zdolności do zmiany (Porter, 1992), zaś jej immanentnymi cechami są efektywność, dynamika i elastyczność działania (Jeliński, 2007). Według Światowego Forum Ekonomicznego, jednej z czołowych instytucji zajmujących się zagadnieniem konkurencyjności pojęcie to można rozumieć jako zbiór instytucji, polityki oraz czynników determinujących produktywność gospodarki. Na poziom konkurencyjności wpływają takie czynniki jak: instytucje, infrastruktura społeczno-ekonomiczna, jakość zasobów pracujących, efektywność rynku dóbr, efektywność funkcjonowania rynku pracy, rozwój rynku finansowego, poziom umiędzynarodowienia gospodarki, poziom zaawansowania technologicznego i innowacje, wielkość rynku oraz warunki prowadzenia działalności gospodarczej (World Economic Forum, 2009).

Konkurencyjność danego obszaru może być definiowana jako jego zdolność do produkowania dóbr i usług, które znajdują nabywców na rynkach międzynarodowych, zapewniając wysoki i jednocześnie trwały poziom dochodów (Rozwijające się..., 2007) lub jako zespół cech przesądzających o atrakcyjności danego układu terytorialnego z punktu widzenia lokowania inwestycji czy miejsca zamieszkania (Góralski, Lazarek, 2009). Za region konkurencyjny uważany jest taki, który umożliwia tworzenie nowych kombinacji strukturalnych, poprzez korzystanie z zasobów ludzkich i rzeczowych, dających przewagę w postaci skomercjalizowania jego wytworów (Klamut, 2008). Konkurencyjność danego obszaru warunkowana jest także umiejętnościami i profesjonalizmem kadr kierujących jego rozwojem, dlatego tak istotne jest zarządzanie strategiczne i operacyjne w regionie (Kosiedowski, 2005). Wysokim poziomem konkurencyjności cechują się zwłaszcza te jednostki, które potrafią przyciągnąć zarówno najwybitniejszych specjalistów jak i międzynarodowych inwestorów, tworzyć centra naukowo-badawcze oraz generować sieci wzajemnej współpracy i wymiany doświadczeń (Grosse, 2001).

Konkurencyjność danego obszaru można rozpatrywać w trzech płaszczyznach tj. przestrzennej, czyli wyposażenia obszaru w zasoby, gospodarczej i społecznej dotyczącej zachowań użytkowników zasobów oraz efektów ich działalności, a także organizacyjnej odnoszącej się do działań władz lokalnych oraz ich wpływu na jakość życia społecznego (Piotrowska-Trybuł, 2004). Wspólną cechą szeregu definicji konkurencyjności w kontekście terytorialnym jest osiągnięcie sukcesu gospodarczego i wysokiego poziomu życia mieszkańców. Zdaniem Markowskiego konkurencyjność danej jednostki terytorialnej można rozpatrywać w ujęciu pośrednim i bezpośrednim. Pierwsze z nich, mierzone zdolnościami konkurencyjnymi firm zlokalizowanych na danym obszarze, polega na tworzeniu warunków otoczenia regionalnego pozwalających na uzyskanie przewagi konkurencyjnej. Drugie, tj. bezpośrednie przejawia się w rywalizacji jednostek terytorialnych o różnego rodzaju korzyści tj. np. o dostęp do środków finansowych, zewnętrznych inwestorów, napływ i utrzymanie kapitału na danym obszarze (Markowski, 1996).

Miarą konkurencyjności danej jednostki terytorialnej jest umiejętne i efektywne wykorzystanie zasobów endogenicznych (tj. m.in. kapitału ludzkiego, społecznego, zasobów kulturowych, technologii czy przestrzeni). Należy jednak pamiętać, iż procesy rozwojowe zachodzące na danym obszarze charakteryzują się znaczącą złożonością, różna jest dynamika przeobrażeń i intensywność zmian społeczno-gospodarczych. Dlatego też wyodrębnienie zamkniętego katalogu czynników konkurencyjności jest niezwykle trudne.

Konkurencyjność bywa również określana jako zdolność do rywalizacji oraz przystosowania się jednostki do zmieniających się warunków i trendów występujących w otoczeniu. Postrzegana jest więc w kontekście umiejętności adaptowania pozytywnych trendów pojawiających się w otoczeniu, kreujących korzyści wewnętrzne i zewnętrzne (Filipiak i in., 2005). W przypadku obszarów terytorialnych zmiany dostosowawcze uwarunkowane są szeregiem różnych czynników tj. ekonomicznych, społecznych czy politycznych. Wdrażane w danych jednostkach strategie rozwojowe są zazwyczaj wieloletnie i wymagają akceptacji ośrodków decyzyjnych. Przyjęte założenia oraz priorytety polityki rozwojowej determinują określone działania. Dlatego też układy terytorialne są strukturami mało elastycznymi i zmiany konkurencyjności danej jednostki są mierzalne jedynie w dłuższej perspektywie czasu.

Problem zdefiniowania pojęcia konkurencyjności implikuje trudności jego pomiaru i odpowiedniej analizy. Rozwijanie i pogłębianie badań nad zjawiskiem konkurencyjności stworzyło pole do szerokiej dyskusji. Początkowo konkurencyjność była utożsamiana jedynie z produktywnością. Obecnie jest zjawiskiem systemowym, przenikającym szereg dziedzin aktywności społeczeństw i jednostek dlatego najczęściej stosowane są mierniki konkurencyjności oparte na przekrojowych rankingach,

obejmujących wiele cząstkowych wskaźników. Przykładem są raporty poświęcone konkurencyjności publikowane corocznie od końca lat 80-tych XX wieku przez takie instytucje jak m.in. Międzynarodowy Instytut Rozwoju Zarządzania, Światowe Forum Ekonomiczne, czy Program Narodów Zjednoczonych ds. Rozwoju. W analizie konkurencyjności jednostek terytorialnych stosowane są także dwa główne podejścia. Pierwsze, tj. *ex-ante* umożliwia obserwację potencjalnego poziomu konkurencyjności danego obszaru. W tym przypadku konkurencyjność jest określana przez zdolność jednostki do konkurowania w przyszłości. Drugie podejście, tj. *ex-post* koncentruje się na osiągniętych już efektach.

Konkurencyjność łączy się z umiejętnością bilansowania różnego rodzaju przewag, którymi dysponuje określona jednostka terytorialna. Czynniki kształtujące konkurencyjność danego obszaru zależą przede wszystkim od jego wewnętrznego potencjału, zasobów oraz aktywności władz w sferze planowania i wdrażania odpowiednich działań. Istotne jest wzmacnianie nowych wzorców konkurencji na poziomie lokalnym i regionalnym, tj. klastrów, czyli wzajemnie powiązanych firm, wyspecjalizowanych dostawców, podmiotów działających w pokrewnych sektorach i związanych z nimi instytucji (np. uniwersytetów, jednostek badawczych, stowarzyszeń branżowych) współpracujących ze sobą (Porter, 2001). Świadomość znaczenia inicjatyw związanych z przestrzenną koncentracją określonych branż i zachodzących w nich procesów jest niezmiernie ważna dla wzrostu konkurencyjności, bowiem to właśnie przedsiębiorstwa w znacznej mierze decydują o dynamice procesów rozwojowych.

Współczesne procesy rozwoju charakteryzują się coraz większą decentralizacją i jednocześnie silnym skupieniem przestrzennym. Istotne jest przesuwanie procesów integracyjnych na kolejne, niższe poziomy terytorialne. Dlatego też, rozważania na temat konkurencyjności danego obszaru powinny odnosić się do konkretnych warunków działania oraz uwzględniać specyfikę bliższego i dalszego otoczenia, w którym region funkcjonuje.

Obecnie tworzenie warunków dla rozwoju i wzrostu konkurencyjności jednostek terytorialnych jest jednym z podstawowych zadań realizowanych zarówno przez władze rządowe jak i samorządowe. Od wielu lat konkurencyjność jest także istotnym celem polityki Unii Europejskiej. Znaczenie konkurencyjności jako warunku koniecznego dla dynamicznego rozwoju gospodarczego zostało podkreślone już w Strategii Lizbońskiej podpisanej w 2000 r. Celem nadrzędnym Strategii było uczynienie Europy do 2010 r. najbardziej dynamicznym i konkurencyjnym regionem gospodarczym na świecie. Koncepcja ta opierała się przede wszystkim na założeniu, że gospodarka państw europejskich będzie potrafiła maksymalnie wykorzystać innowacyjność opartą na szeroko zakrojonych badaniach naukowych, zwłaszcza w nowoczesnych dziedzinach

wiedzy, co miało się stać głównym motorem jej rozwoju. Podstawowym kierunkiem polityki regionalnej stało się wzmacnianie konkurencyjności różnych struktur gospodarczych i terytorialnych. Podpisana w 2010 r. nowa strategia rozwoju Unii Europejskiej *Europa 2020: strategia na rzecz inteligentnego i zrównoważonego rozwoju sprzyjającego włączeniu społecznemu*, zawierająca wytyczne dla działań prorozwojowych UE na lata 2010-2020, nadal priorytetowo traktuje kwestie konkurencyjności jednostek terytorialnych.

Budowanie przewagi konkurencyjnej danego obszaru jest złożonym procesem, bowiem jest ona wypadkową oddziaływaniu wielu zróżnicowanych zjawisk i działań. Dotyczy w takim samym stopniu jakościowych czynników i warunków, jak i ilościowych atrybutów i procesów, co ma istotne implikacje dla empirycznego pomiaru i analizy jego konkurencyjności. Do czynników wpływających na konkurencyjność jednostki terytorialnej zalicza się m.in.: dobry stan zagospodarowania i wyposażenia infrastruktury techniczno-ekonomicznej i społecznej, funkcjonowanie instytucji naukowo-badawczych i szkolnictwa wyższego, rozwinięte otoczenie biznesu, dobre warunki ekologiczne, zasoby pracy (Winiarski, 2002). Konkurencyjność jest warunkowana także przez ilość i jakość kapitału ludzkiego, innowacyjność i strukturę danej gospodarki, zdolność tworzenia sieci współpracy, dostępność komunikacyjną czy wreszcie bogate środowisko kulturalne. Komisja Europejska wyróżniła pięć kluczowych czynników, które determinują konkurencyjność obszaru:

- 1) Powiązania między głównymi rodzajami transportu (w tym dostęp do międzynarodowego portu lotniczego i nowoczesnej sieci telekomunikacyjnej);
- 2) Silna kultura przedsiębiorczości stanowiąca pomost między badaniami realizowanymi przez szkoły wyższe i przedsiębiorstwa;
- 3) Obecność klastrów wysokiej technologii;
- 4) Aktywność władz publicznych (szczególnie w zakresie rozwijania więzi między sektorem nauki a biznesu oraz działań promocyjnych regionu);
- 5) Spójna wizja rozwoju, wspólna dla wszystkich najważniejszych podmiotów funkcjonujących w ramach danej jednostki terytorialnej.

Istotne jest, iż źródła przewagi konkurencyjnej częściej są upatrywane w oddziaływaniu zsumowanych czynników niż indywidualnych, pojedynczych elementów, przy czym zazwyczaj pochodzą one z różnych poziomów geograficznych tj. lokalnego, regionalnego czy narodowego. Niewątpliwie czynniki kształtujące konkurencyjność regionu zależą przede wszystkim od jego wewnętrznego potencjału i umiejętności ich wykorzystania.

Jako kluczowe dla kształtowania konkurencyjności danej jednostki terytorialnej, a jednocześnie wpływające na jej szeroko rozumianą atrakcyjność wymieniane są naj-

częściej szeroko rozumiane: potencjał gospodarczy, kapitał ludzki i społeczny, a także infrastruktura społeczna, techniczna i komunikacyjna. Poprzez wykorzystanie specyfiki regionalnej jednostki terytorialne dążą do wzmocnienia poziomu konkurencyjności, który można scharakteryzować m.in. za pomocą cech demograficznych (szeroko rozumianego potencjału ludnościowego), przyrodniczych (m.in. zasobów naturalnych, walorów turystycznych, lokalizacji względem sąsiadów itp.), ekonomicznych (np. poziomu rozwoju gospodarczego, stosunków własnościowych jednostek gospodarczych) oraz społecznych (decydujących o jakości życia i warunkach sprzyjających tworzeniu społeczności obywatelskiej, itp.).

Regionalna konkurencyjność w znacznej mierze uwarunkowana jest rozwojem i strukturą lokalnej gospodarki. Aktywność gospodarcza, której wyrazem jest produktywność jest podstawowym celem efektywnego rozwoju. Dane jednostki terytorialne są bowiem na tyle konkurencyjne, na ile przedsiębiorcze i kreatywne są ich społeczności lokalne. Aktywność ekonomiczna ukazuje poziom nieprzetworzonego kapitału ludzkiego w danym regionie, zaś trwałość, i efektywny rozwój gospodarczy możliwy jest wówczas, gdy w gospodarce dominującą rolę odgrywają nowoczesne czynniki wzrostu. Siłą napędową postępu stanowią także innowacje, które uznawane są za niezbędny element kreowania społeczeństwa informacyjnego. Innowacyjność łączy bowiem naukę, wiedzę, technologię, rynek i gospodarkę w jeden dynamiczny i ciągły system (Wójcik, Sierotowicz, 2007). Możliwość budowania konkurencyjnej gospodarki determinowane są występowaniem sprawnego systemu innowacyjnego na danym obszarze. Poziom przedsiębiorczości wpływa na atrakcyjność gospodarczą. Warunkiem dynamicznego rozwoju, a także niwelowania różnic w poziomie rozwoju poszczególnych obszarów oraz wzrostu konkurencyjności jest także rozwój działalności inwestycyjnej. W tym kontekście kluczowe jest by nakłady inwestycyjne wywoływały pożądane efekty mnożnikowe. Na poziom konkurencyjności danego obszaru wpływa również funkcjonowanie lokalnego rynku pracy, ważne są takie zagadnienia jak: wydajność pracy, struktura zatrudnienia, poziom bezrobocia czy poziom płac.

Zmiany demograficzne takie jak np. ujemny przyrost naturalny, starzenie się społeczeństw czy nasilające procesy migracyjne są jednym z istotnych czynników warunkujących w długim okresie czasu sytuację na lokalnym rynku pracy, w szczególności poziom zatrudnienia czy bezrobocia. Z kolei jakość zasobów ludzkich wpływa na intensywność ich wykorzystania bowiem determinuje lokalizację działalności gospodarczej i innowacyjnej. Osoby lepiej wykształcone wykazują wyższą aktywność przestrzenną, dlatego też obszary słabiej rozwinięte cechuje niższy poziom kapitału ludzkiego, który można definiować zarówno w kategoriach ilościowych tj. potencjale demograficznym danego obszaru, jak i jakościowych wyrażających się w poziomie

wykształcenia, wiedzy, doświadczenia, umiejętności oraz kreatywności mieszkańców. Z kolei deficyt kapitału ludzkiego może stać się istotną barierą dla potencjalnych inwestorów, a w konsekwencji hamulcem rozwoju społeczno-gospodarczego regionu. Pojęcie kapitału ludzkiego dotyczy potencjału zawartego zarówno w pojedynczej jednostce jak i społeczeństwie jako całości i obejmuje wszystkie cechy wpływające na produktywność (Herbst, 2007). Rozwój kapitału ludzkiego przyczynia się do pełniejszego wykorzystania podażowej strony zasobów pracy oraz wzrostu konkurencyjności gospodarki. Wraz z rozwojem wiedzy oraz dyfuzją informacji zmienia się bowiem zarówno rzeczywistość gospodarcza jak i społeczna. Wyniki badań wskazują, że występowanie dysproporcji rozwojowych związane jest z cechami niematerialnymi społeczności takimi jak: wykształcenie, zdrowie, przedsiębiorczość, zaufanie czy skłonność do współpracy danej społeczności lokalnej. Poziom i jakość kształcenia, badania naukowe, postęp technologiczny, ilość i jakość kapitału ludzkiego uznaje się za najważniejsze czynniki rozwoju (Chądzyński i in., 2007).

Infrastruktura jest jednym z ważniejszych czynników warunkujących rozwój społeczno-gospodarczy, a tym samym konkurencyjność danego obszaru. Szeroko rozumiana infrastruktura, tj. społeczna, techniczna czy transportowa determinuje strukturę sieci osadniczej, a także wpływa na przestrzenne rozmieszczenie działalności produkcyjnej oraz jakość świadczonych usług publicznych. Ponadto sprzyja lokalizacji działalności gospodarczej, a tym samym umożliwia wielofunkcyjny rozwój danego regionu. Wzmacnia spójność terytorialną, przeciwdziała marginalizacji obszarów problemowych czy peryferyjnych.

Warunki życia na danym obszarze determinuje w dużym stopniu infrastruktura społeczna obejmująca obiekty i urządzenia zaspokajające potrzeby ludzkie w takich obszarach jak: oświata, wychowanie, pomoc społeczna, ochrona zdrowia, kultura, sport i turystyka. Infrastruktura techniczna utożsamiana jest z urządzeniami niezbędnymi dla prawidłowego funkcjonowania gospodarki i danej społeczności lokalnej i dotyczy wodociągów, kanalizacji, energetyki czy gospodarki odpadami komunalnymi. Z kolei infrastruktura komunikacyjna i transportowa to szereg elementów liniowych takich jak drogi, linie kolejowe czy kanały powietrzne oraz elementów punktowych rozumianych jako dworce, przystanki, stacje, place czy punkty przeładunkowe. Tempo rozwoju infrastruktury jest w znacznej mierze uzależnione od aktywności władz lokalnych, a także efektywności i skuteczności w pozyskiwaniu środków na jej finansowanie. Ma to szczególne znaczenie w odniesieniu do obszarów słabiej rozwiniętych, peryferyjnych, na których występują istotne deficyty infrastrukturalne, których zniwelowanie jest konieczne dla prawidłowego rozwoju danego obszaru. W przypadku jednostek bardziej zaawansowanych ekonomicznie istotne jest by inwestycje infrastrukturalne

przyczyniały się do tworzenia warunków dla poprawy powiązań funkcjonalnych sprzyjających rozwojowi przedsiębiorczości i innowacyjności.

W ramach różnych dyscyplin społecznych, np. ekonomii podejmuje się liczne próby odpowiedzi na pytania o dobrobyt społeczny. Jakość życia, a co za tym idzie warunki w jakich żyją mieszkańcy, jest wszelako kategorią subiektywną i dlatego trudno mierzalną, szczególnie w sposób akceptowalny w różnych grupach społecznych. Można jednak i trzeba podejmować próby jej kwantyfikacji. Badania jakości życia od dawna prowadzą osoby i instytucje zajmujące się tym obszarem analiz. Jednak ze względu na złożoność pojęcia „jakość życia” nadal niestety nie posługujemy się jednym akceptowalnym wskaźnikiem obejmującym różnorodne aspekty wpływające na jakość życia.

Następnym obszarem wpływającym na konkurencyjność danego regionu jest działalność jednostek samorządu terytorialnego. Decentralizacja, a jednocześnie wzrost kompetencji jednostek samorządu terytorialnego przyczyniły się do zwiększenia roli władz lokalnych w tworzeniu i stymulowaniu procesów i szans rozwojowych oraz przełamywaniu barier rozwojowych. Wykorzystując dostępne instrumenty prawne i finansowe lokalne ośrodki decyzyjne mogą wpływać na warunki społeczno-gospodarcze danego obszaru. Dlatego tak niezwykle istotne jest sprawne, skuteczne i efektywne zarządzanie budżetem danej jednostki, prowadzenie racjonalnej polityki inwestycyjnej dotyczącej szeroko rozumianej infrastruktury oraz aktywności w zakresie pozyskiwania funduszy zewnętrznych, w tym środków europejskich. Działania realizowane przez władze lokalne powinny uwzględniając specyfikę danego obszaru, koncentrować się na stymulowaniu wewnętrznych (endogennych) czynników i źródeł wzrostu istotnych dla rozwoju przedsiębiorczości, zapewnieniu spójności i integralności całej wspólnoty lokalnej.

Zakres danych oraz metody ich analizy

Współczesne procesy rozwojowe charakteryzują się znaczną polaryzacją przestrzenną prowadzącą do wyraźnych podziałów na obszary bardziej rozwinięte (obszary wzrostu) i tzw. stagnacyjne (peryferyjne) cechujące się słabą kondycją ekonomiczną. Zmniejszenie zarówno samych dysproporcji rozwojowych jak i ich skali oraz negatywnych skutków wymaga przeprowadzenia diagnozy dotyczącej specyfiki terytorialnej tj. silnych i słabych stron badanych jednostek terytorialnych. Wyróżnione grupy czynników tj. potencjał gospodarczy, kapitał ludzki i społeczny, infrastruktura społeczna, techniczna i komunikacyjna oraz aktywność jednostek samorządu terytorialnego, uznane za kluczowe dla wzmacniania konkurencyjności stanowią punkt wyjścia dla realizacji celu opracowania jakim jest określenie i ocena zróżnicowania

poziomu konkurencyjności powiatów w województwie lubelskim w latach 2009-2013. Zakres przestrzenny publikacji obejmuje 24 powiaty województwa.

Województwo lubelskie pod względem wielkości powierzchni zajmuje 3 lokatę w kraju (po mazowieckim i wielkopolskim) co niewątpliwie jest jedną z przyczyn występowania istotnych różnic rozwojowych w poszczególnych jego częściach. Zmniejszenie skali istniejących dysproporcji jest konieczne dla harmonijnego i spójnego rozwoju całego regionu. Jednakże zupełne wyeliminowanie różnic pomiędzy najbardziej rozwiniętymi a najsłabszymi obszarami nie jest możliwe, dlatego też konieczne jest tworzenie warunków dla rozprzestrzeniania się pozytywnych efektów rozwojowych na obszary otaczające czy wręcz peryferyjne. Warunkiem koniecznym jest pozyskanie wiedzy na temat stanu rozwoju poszczególnych jednostek terytorialnych, a następnie stworzenie funkcjonalnych powiązań oraz umożliwienie obszarom słabiej rozwiniętym korzystania z doświadczeń i pozytywnego oddziaływania regionalnych biegunów wzrostu.

W celu przeprowadzenia analizy wybrano szereg cech - wskaźników, które zostały przypisane do wyróżnionych kluczowych czynników determinujących konkurencyjność (tabela. 1). Identyfikacja czynników konkurencyjności obejmowała analizę cech i zjawisk, które w sposób istotny przyczyniają się do polaryzacji przestrzeni. Pozwoliło to na zbadanie zróżnicowania konkurencyjności powiatów województwa lubelskiego z wykorzystaniem wskaźników taksonomicznych.

Dane empiryczne wykorzystywane w badaniu pozyskane zostały z informacji gromadzonych przez Główny Urząd Statystyczny. Podstawowymi źródłami tego typu informacji były dane udostępniane na stronie internetowej Głównego Urzędu Statystycznego, ze szczególnym uwzględnieniem systemu udostępniania informacji lokalnych, jakim jest Bank Danych Lokalnych.

Konkurencyjność powiatu, jak już wspomniano, rozumiana może być jako trwała przewaga pewnego obszaru administracyjnego nad jednostkami samorządu terytorialnego tego samego szczebla organizacyjnego. Rozpatrywanym aspektem konkurencyjności w przeprowadzonym badaniu był rozwój społeczno-gospodarczy, który opisany odpowiednio dobranymi wskaźnikami pozwolił na określenie dystansu, który dzieli poszczególne powiaty i w efekcie posłużył do stworzenia rankingu tychże powiatów.

Poziom konkurencyjności powiatów w niniejszym badaniu został opisany pięcioma obszarami społeczno-gospodarczymi: potencjał demograficzny i społeczny, infrastruktura techniczna, warunki życia, potencjał gospodarczy oraz aktywność jednostek samorządu terytorialnego.

Istotne jest, iż badane jednostki samorządu terytorialnego różnią się między sobą wielkością przez co pewne dane w przekroju ilościowym mogłyby być nieporównywalne. Jednakże cechy, które wybrano w przeprowadzonej analizie, posiadające wartości liczbowe, sprowadzono do wskaźników, co pozwala na adekwatne porównanie jednostek terytorialnych różnej wielkości. Wskaźniki zostały pogrupowane w ramach każdego z badanych obszarów społeczno-gospodarczych, co pozwoliło na scharakteryzowanie zróżnicowania pomiędzy powiatami pod względem badanego obszaru.

Analiza zróżnicowania poziomu konkurencyjności powiatów prowadzona była poprzez podanie dla danego powiatu, dla każdego z wybranych lat:

- wartości liczbowej każdej z cech – wskaźnika diagnostycznego, co umożliwiło szczegółową analizę w ramach każdego z obszarów badawczych,
- syntetyzowanie informacji dostarczanych przez cechy zaliczone do jednego obszaru tematycznego i uzyskanie w danym obszarze syntetycznej oceny powiatu na tle pozostałych,
- syntetyzowanie wszystkich obszarów dla danej jednostki terytorialnej i danego momentu czasowego i uzyskanie ogólnej oceny poziomu konkurencyjności powiatu na tle pozostałych.

Metodą, która została wybrana do analizy stopnia zróżnicowania rozwoju społeczno-gospodarczego powiatów województwa lubelskiego, w tym przewagi i dystansu konkurencyjnego, były taksonomiczne mierniki rozwoju². Mechanizm analizy polegał na obliczeniu syntetycznego miernika dla każdego z pięciu obszarów rozwoju społeczno-gospodarczego, po czym na bazie mierników syntetycznych ustalono miernik ogólny dla każdego powiatu, który stanowił średnią arytmetyczną mierników syntetycznych.

Do stworzenia wskaźników syntetycznych wykorzystano metodę względnych odległości od wzorca. Metoda ta wykorzystuje wskaźniki o charakterze stymulanty i destymulanty, jako spektrum analizy dynamiki i struktury.

Przy obliczaniu względnych odległości od wzorca wykorzystano następujące wzory:

² Zob. Nowak, 1990; Pluta, 1977. Opis metody „względnych odległości od wzorca” można znaleźć również m.in. w opracowaniu Jajuga, Walesiak, 2003 oraz innych opracowaniach na temat metod taksonomicznych, jak np.: Grabiński, 1984; Grabiński, Wydymus, Zeliaś, 1988. Pionierską pracą dla tego typu analiz taksonomicznych była praca Z. Hellwiga pt. *Zastosowanie metody taksonomicznej do typologicznego podziału krajów ze względu na poziom ich rozwoju oraz zasoby i strukturę wykwalifikowanych kadr* (Hellwig, 1964).

$$(1) H_{ij} = \frac{(X_{ij} - X_{i\min})}{X_{i\max} - X_{i\min}} 100, \quad (2) H_{ij} = \frac{(X_{i\max} - X_{ij})}{X_{i\max} - X_{i\min}} 100,$$

gdzie:

X_{ij} - empiryczna wartość i -tego miernika w j -tym powiecie,

$X_{i\min}$ - najniższa spośród badanych powiatów wartość i -tego miernika,

$X_{i\max}$ - najwyższa spośród badanych powiatów wartość i -tego miernika.

Wzór (1) stosowany jest w przypadku wskaźników o charakterze stymulanty (wzrost jej wartości świadczy o wzroście poziomu zjawiska złożonego), natomiast wzór (2) w przypadku wskaźników o charakterze destymulanty (wzrost jej wartości świadczy o spadku poziomu zjawiska złożonego). Dla stymulanty jest to różnica w stosunku do wartości najniższej w badanej zbiorowości, zaś w przypadku destymulanty – w stosunku do wartości najwyższej (wzory 1 i 2). Zastosowanie dwóch różnych wzorów pozwala na uzyskanie dodatnich wartości częściowych mierników syntetycznych, co pozwala na komparatywne zestawienie ze sobą zarówno wskaźników o charakterze stymulanty, jak i destymulanty.

Na bazie syntetycznych mierników dla 2009 i 2013 roku obliczono mierniki ogólne, które stanowiły średnią arytmetyczną mierników syntetycznych. Lokaty poszczególnych powiatów w przeprowadzonym rankingu były zatem wypadkowymi pięciu składników – mierników rozwoju wymienionych obszarów badawczych.

Badania zaprezentowane w niniejszym opracowaniu było wieloetapowe. Pierwszym z nich był dobór cech statystycznych (przyjmujących postać wskaźników), pozwalających na charakterystykę badanych obszarów pod kątem ich konkurencyjności. Szczególną uwagę przy doborze wskaźników zwrócono na ich porównywalność w obu badanych latach tak, aby ranking uwidaczniał siłę i kierunek zmian rozwojowych (progres bądź regres) danego powiatu na tle jednostek samorządu terytorialnego na tego samego szczebla organizacyjnego.

Sam dobór cech statystycznych został przeprowadzony w dwóch etapach – wstępnym i finalnym. Cechy statystyczne wybrane we wstępnym etapie stanowiły szeroki agregat wskaźników charakteryzujących każdy z pięciu obszarów rozwoju społeczno-gospodarczego powiatu. W celu jak najdokładniejszego scharakteryzowania konkurencyjności każdego powiatu starano się wybrać jak najwięcej wskaźników, które mogą mieć wpływ na każdy z pięciu badanych obszarów. Tabela 1 zawiera wykaz wszystkich cech statystycznych tworzących wstępny zestaw potencjalnych wskaźników diagnostycznych.

Tabela 1. Wstępny zestaw potencjalnych wskaźników diagnostycznych dla powiatów województwa lubelskiego

1. Potencjał demograficzny i społeczny	
1.1.	Gęstość zaludnienia (w os./km ²)
1.2.	Wskaźnik urbanizacji (w %)
1.3.	Współczynnik przyrostu rzeczywistego (w ‰)
1.4.	Współczynnik młodości demograficznej (ludność w wieku 0-17 lat w stosunku do liczby ludności ogółem)
1.5.	Udział ludności w wieku produkcyjnym w liczbie ludności ogółem (w %)
1.6.	Wskaźnik obciążenia demograficznego ludnością w wieku poprodukcyjnym
1.7.	Udział kobiet w wieku 25-34 lat w grupie kobiet w wieku rozrodczym (15-49 lat) (w %)
1.8.	Rodność - urodzenia żywe na 1000 ludności
1.9.	Umieralność - zgony na 1000 ludności
1.10.	Przyrost naturalny na 1000 ludności
1.11.	Współczynnik płodności
1.12.	Współczynnik reprodukcji brutto
1.13.	Współczynnik dynamiki demograficznej
1.14.	Współczynnik salda migracji na 1000 ludności
1.15.	Średnie wyniki egzaminu gimnazjalnego – część humanistyczna
1.16.	Średnie wyniki egzaminu gimnazjalnego – część matematyczno-przyrodnicza
1.17.	Zdawalność matury wśród zdających maturę pierwszy raz w terminie głównym (w %)
1.18.	Udział osób z wykształceniem wyższym w liczbie ludności w wieku 13 lat i więcej (%)
1.19.	Liczba studentów na 1000 mieszkańców (stan na 30 XI)
1.20.	Liczba zarejestrowanych fundacji, stowarzyszeń i organizacji społecznych na 1000 mieszkańców
1.21.	Frekwencja wyborcza podczas wyborów radnych do organów stanowiących jednostek samorządu terytorialnego (I tura) (w %)
2. Infrastruktura techniczna	
1.22.	Drogi gminne i powiatowe o nawierzchni twardej na 100 km ² powierzchni w km

1.23. Drogi gminne i powiatowe o nawierzchni twardej ulepszonej na 100 km ² powierzchni w km
1.24. Samochody osobowe na 1000 ludności
1.25. Motocykle na 1000 ludności
1.26. Pojazdy samochodowe i ciągniki na 1000 ludności
1.27. Długość czynnej sieci rozdzielczej wodociągowej na 100 km ² powierzchni w km
1.28. Zużycie wody w gospodarstwach domowych na 1 mieszkańca w m ³
1.29. Długość czynnej sieci rozdzielczej kanalizacyjnej na 100 km ² powierzchni w km
1.30. Długość czynnej sieci gazowej na 100 km ² powierzchni w km
1.31. Długość sieci ciepłej przesyłowej na 10 tys. mieszkańców w km
1.32. Ludność korzystająca z sieci wodociągowej w % ludności ogółem
1.33. Ludność korzystająca z sieci kanalizacyjnej w % ludności ogółem
1.34. Ludność korzystająca z sieci gazowej w % ludności ogółem
3. Warunki życia/infrastruktura społeczna
3.1. Liczba mieszkań oddanych do użytkowania na 1000 osób
3.2. Przeciętna powierzchnia użytkowa mieszkania oddanego do użytkowania (w m ²)
3.3. Zasoby mieszkaniowe – przeciętna liczba izb w mieszkaniu
3.4. Zasoby mieszkaniowe – przeciętna powierzchnia użytkowa mieszkania przypadająca na 1 osobę
3.5. Zasoby mieszkaniowe – przeciętna liczba osób na 1 izbę
3.6. Udział mieszkań bez wodociągu w ogólnej liczbie mieszkań w zasobach mieszkaniowych (w %)
3.7. Udział mieszkań bez łazienki w ogólnej liczbie mieszkań w zasobach mieszkaniowych (w %)
3.8. Udział mieszkań bez gazu sieciowego w ogólnej liczbie mieszkań w zasobach mieszkaniowych (w %)
3.9. Liczba lekarzy na 10 tys. ludności
3.10. Liczba zatrudnionych lekarzy specjalistów na 10 tys. ludności

3.11. Liczba pielęgniarek i położnych na 10 tys. ludności
3.12. Liczba położnych na 10 tys. kobiet w wieku 15-49 lat
3.13. Liczba łóżek w szpitalach ogólnych na 10 tys. ludności
3.14. Przeciętna liczba ludności na 1 przychodnię
3.15. Ludność na aptekę ogólnodostępną
3.16. Liczba miejsc w żłobkach na 100 dzieci w wieku 0-3 lat
3.17. Liczb miejsc w placówkach opieki społecznej na 10 tys. osób w wieku powyżej 65 lat
3.18. Liczba dzieci w wieku 3-5 lat przypadające na jedno miejsce w placówce wychowania przedszkolnego
3.19. Liczba uczniów w szkołach podstawowych i gimnazjach na 100 dzieci w wieku 6-15 lat
3.20. Liczba uczniów w szkołach ponadgimnazjalnych ogółem (bez policealnych) na 100 osób w wieku 16-18 lat
3.21. Współczynnik skolaryzacji brutto dla liceów ogólnokształcących (bez szkół dla dorosłych)
3.22. Liczba szkół średnich dla dzieci i młodzieży na 10 tys. ludności w wieku 16-18
3.23. Liczba szkół średnich zawodowych na 10 tys. ludności w wieku produkcyjnym
3.24. Liczba studentów szkół wyższych na 1 tys. ludności w wieku produkcyjnym
3.25. Liczba czytelników bibliotek na 1000 osób
3.26. Liczba osób na 1 miejsce w kinach stałych
3.27. Liczba widzów w kinach na 1000 ludności
3.28. Liczba zwiedzających muzea (łącznie z oddziałami) na 1000 ludności
3.29. Liczba widowisk, przedstawień, koncertów w stałych salach teatralnych na 10 tys. ludności
3.30. Liczba wystawień w galeriach i salonach sztuki na 10 tys. ludności
3.31. Emisja zanieczyszczeń powietrza z zakładów szczególnie uciążliwych – zanieczyszczenia gazowe na 1 km ² (w tonach)

3.32. Emisja zanieczyszczeń powietrza z zakładów szczególnie uciążliwych – zanieczyszczenia pyłowe na 100 km ² (w tonach)
3.33. Odsetek nieoczyszczanych ścieków przemysłowych i komunalnych w ogólnej ilości ścieków
3.34. Przepustowość dobową komunalnych i przemysłowych oczyszczalni na 1000 ludności (w m ³) wymagających oczyszczania i odprowadzonych do wód lub do ziemi (w %)
3.35. Odpady wytworzone (z wyłączeniem odpadów komunalnych) w ciągu roku na 1 km ² (w tonach)
3.36. Odpady komunalne zmieszane (bez odpadów zebranych selektywnie) zebrane w ciągu roku na 1 mieszkańca (w kg)
3.37. Udział obszarów prawnie chronionych w powierzchni ogółem (w %)
3.38. Liczba mieszkańców na 1 ha parków, zieleńców i terenów zieleni osiedlowej ogólnodostępnej
4. Potencjał gospodarczy
4.1. Pracujący na 1000 mieszkańców
4.2. Udział pracujących w rolnictwie, leśnictwie, łowiectwie i rybactwie
4.3. Odsetek osób dla których praca w rolnictwie była głównym źródłem utrzymania
4.4. Udział bezrobotnych zarejestrowanych w liczbie ludności w wieku produkcyjnym
4.5. Stopa bezrobocia rejestrowanego
4.6. Przeciętne miesięczne wynagrodzenie brutto w relacji do średniej krajowej (Polska=100)
4.7. Podmioty gospodarki narodowej wpisane do rejestru REGON na 10 tys. ludności
4.8. Osoby fizyczne prowadzące działalność gospodarczą na 100 osób w wieku produkcyjnym
4.9. Spółki prawa handlowego na 1000 mieszkańców
4.10. Spółki prawa handlowego z udziałem kapitału zagranicznego na 10 tys. mieszkańców
4.11. Nakłady inwestycyjne w przedsiębiorstwach na 1 mieszkańca

4.12. Wartość brutto środków trwałych w przedsiębiorstwach na 1 mieszkańca
4.13. Udzielone noclegi na 1000 ludności
4.14. Korzystający z noclegów na 1000 ludności
4.15. Udział turystów zagranicznych w liczbie korzystających z noclegów w turystycznych obiektach noclegowych
5. Aktywność jednostek samorządu terytorialnego
5.1. Dochody budżetowe na 1 mieszkańca (gminy + powiaty)
5.2. Dochody własne na 1 mieszkańca (gminy + powiaty)
5.3. Dochody własne - udziały w podatkach stanowiących dochody budżetu państwa podatek dochodowy od osób fizycznych na 1 mieszkańca (gminy + powiaty)
5.4. Dochody własne - udziały w podatkach stanowiących dochody budżetu państwa podatek dochodowy od osób prawnych na 1 mieszkańca (gminy + powiaty)
5.5. Wydatki budżetowe ogółem na 1 mieszkańca (gminy + powiaty)
5.6. Wydatki inwestycyjne na 1 mieszkańca (gminy + powiaty)
5.7. Udział wydatków inwestycyjnych w wydatkach ogółem
5.8. Wydatki gmin i powiatów na obsługę długu publicznego na 1000 zł dochodów budżetów ogółem
5.9. Fundusze unijne 2007-2013 Wartość całkowita projektów zakończonych (31 XII 2013 r.) na 1 mieszkańca

Drugim etapem doboru cech statystycznych było ustalenie finalnego zestawu wskaźników diagnostycznych. W celu dokonania wyboru zastosowano selekcję opartą o odpowiedni współczynnik zmienności oraz dostatecznie słabe skorelowanie cech.

Współczynnik zmienności jest klasyczną miarą zróżnicowania rozkładu cechy. Definiowany jest następującym wzorem:

$$(3) V = \frac{s}{\bar{x}}, \text{ dla } \bar{x} \neq 0,$$

gdzie:

s – odchylenie standardowe zbiorowości,

\bar{x} – średnia arytmetyczna zbiorowości.

Przyjęto, że zbyt słabymi właściwościami diagnostycznymi odznaczają się cechy, dla których klasyczny współczynnik zmienności jest mniejszy od wartości progowej ustalonej na 10% (obliczonej według wzoru (3)).

Badając korelację cech diagnostycznych obliczono współczynniki korelacji wszystkich par (cecha x z cechą y) potencjalnych zmiennych, których zmienność spełniała założone wcześniej kryterium, w ramach wyróżnionych obszarów i aspektów badawczych, a także kontrolnie – dla każdej pary cech indywidualnie, niezależnie od jej przynależności do poszczególnej grupy wskaźników. Następnie dokonano eliminacji tych cech, których wartość współczynnika korelacji liniowej r_{xy} przekracza wartość krytyczną, ustaloną arbitralnie na $r_{xy} = 0,7$. Wartość współczynnika korelacji liniowej predefiniowana jest następującym wzorem (4):

$$(4) \quad r_{xy} = \frac{\sum_{i=1}^n (x_i - \bar{x})(y_i - \bar{y})}{\sqrt{\sum_{i=1}^n (x_i - \bar{x})^2} \sqrt{\sum_{i=1}^n (y_i - \bar{y})^2}},$$

gdzie:

r_{xy} - współczynnik korelacji Pearsona

x_i, y_i - i -te wartości obserwacji X i Y ,

\bar{x}, \bar{y} - odpowiednie średnie arytmetyczne,

n - ilość obserwacji, $r_{xy} \in [-1; 1]$.

Eliminację cech o zbyt wysokiej korelacji oparto o metodę klasyfikacji i doboru cech Hellwiga. Dostępne cechy statystyczne mogą być silnie zdeterminowane, zarówno dodatnie, jak i ujemnie (podobne ze względu na znaczny stopień skorelowania), co powoduje, że tworzą skupienia cech będących nośnikami podobnych informacji. Skupieniami cech są zatem takie podzbiory, w których współczynnik korelacji liniowej między dowolnymi dwiema cechami jest nie mniejszy niż zadana krytyczna wartość współczynnika korelacji r_{xy} (w niniejszej publikacji przyjęty na wcześniej wspomnianym poziomie $r_{xy} = 0,7$). W każdym skupieniu znajduje się cecha centralna, to znaczy taka, dla której suma bezwzględnych wartości współczynników korelacji z pozostałymi cechami jest największa oraz co najmniej jedna cecha satelitarna, to znaczy taka, dla której podobieństwo do wyróżnionej cechy centralnej (mierzone współczynnikiem korelacji) jest nie mniejsze niż zadana wartość krytyczna r_{xy} . Cechy, które nie należą do skupień określane są mianem cech izolowanych.

Na podstawie z wstępnego zestawu potencjalnych wskaźników diagnostycznych wyodrębniono ostateczną grupę analizowanych wskaźników.

W efekcie przeprowadzonej eliminacji cech statystycznych nieistotnych (współczynnik zmienności mniejszy niż 10%) oraz metody parametrycznej klasyfikacji i doboru cech Hellwiga otrzymano finalny agregat wskaźników diagnostycznych. Zestaw tych wskaźników stanowił podstawę do dalszej analizy, a także stworzenia rankingu powiatów województwa lubelskiego.

Kolejny etap badania stanowiło określenie charakteru cech diagnostycznych przyjętych do badania. Sprowadzało się to do określenia, czy dana cecha jest stymulantą, czy destymulantą.

Tabela 2 zawiera wykaz finalnych cech diagnostycznych powiatów województwa lubelskiego wraz z określeniem ich charakteru.

Tabela 2. Finalny zestaw wskaźników diagnostycznych powiatów województwa lubelskiego

Grupa wskaźników	Charakter wskaźnika
1. Potencjał demograficzny i społeczny	
1.1. Gęstość zaludnienia (w os./km ²)	Stymulanta
1.3. Współczynnik przyrostu rzeczywistego (w ‰)	Stymulanta
1.6. Wskaźnik obciążenia demograficznego ludnością w wieku produkcyjnym	Destymulanta
1.10. Przyrost naturalny na 1000 ludności	Stymulanta
1.11. Współczynnik płodności	Stymulanta
1.14. Współczynnik salda migracji na 1000 ludności	Stymulanta
1.17. Zdawalność matury wśród zdających maturę pierwszy raz w terminie głównym (w ‰)	Stymulanta
1.18. Udział osób z wykształceniem wyższym w liczbie ludności w wieku 13 lat i więcej (w ‰)	Stymulanta
1.20. Liczba zarejestrowanych fundacji, stowarzyszeń i organizacji społecznych na 1000 mieszkańców	Stymulanta
1.21. Frekwencja wyborcza podczas wyborów radnych do organów stanowiących jednostek samorządu terytorialnego (I tura) (w ‰)	Stymulanta
2. Infrastruktura techniczna	
2.1. Drogi gminne i powiatowe o nawierzchni twardej na 100 km ² powierzchni w km	Stymulanta

2.5. Pojazdy samochodowe i ciągniki na 1000 ludności	Stymulanta
2.6. Długość czynnej sieci rozdzielczej wodociągowej na 100 km ² powierzchni w km	Stymulanta
2.10. Długość sieci ciepłej przesyłowej na 10 tys. mieszkańców w km	Stymulanta
2.12. Ludność korzystająca z sieci kanalizacyjnej w % ludności ogółem	Stymulanta
2.13. Ludność korzystająca z sieci gazowej w % ludności ogółem	Stymulanta
3. Warunki życia/infrastruktura społeczna	
3.1. Liczba mieszkań oddanych do użytkowania na 1000 osób	Stymulanta
3.2. Przeciętna powierzchnia użytkowa mieszkania oddanego do użytkowania (w m ²)	Stymulanta
3.8. Udział mieszkań bez gazu sieciowego w ogólnej liczbie mieszkań w zasobach mieszkaniowych (w %)	Destymulanta
3.14. Przeciętna liczba osób na 1 przychodnię	Destymulanta
3.15. Ludność przypadająca na aptekę ogólnodostępną	Destymulanta
3.16. Liczba miejsc w żłobkach na 100 dzieci w wieku 0-3 lat	Stymulanta
3.17. Liczba miejsc w placówkach opieki społecznej na 10 tys. osób w wieku powyżej 65 lat	Stymulanta
3.18. Liczba dzieci w wieku 3-5 lat przypadających na jedno miejsce w placówce wychowania przedszkolnego	Destymulanta
3.22. Liczba szkół średnich dla dzieci i młodzieży na 10 tys. ludności w wieku 16-18 lat	Stymulanta
3.25. Liczba czytelników bibliotek na 1000 osób	Stymulanta
3.26. Liczba osób na 1 miejsce w kinach stałych	Stymulanta
3.28. Liczba zwiedzających muzea (łącznie z oddziałami) na 1000 osób	Stymulanta
3.31. Emisja zanieczyszczeń powietrza z zakładów szczególnie uciążliwych – zanieczyszczenia gazowe na 1 km ² (w tonach)	Destymulanta
3.33. Odsetek nieoczyszczanych ścieków przemysłowych i komunalnych w ogólnej ilości ścieków	Destymulanta
3.34. Przepustowość dobową komunalnych i przemysłowych oczyszczalni wymagających oczyszczania i odprowadzonych do wód lub do ziemi (w m ³) na 1000 ludności	Stymulanta

3.35. Odpady wytworzone (z wyłączeniem odpadów komunalnych) w ciągu roku na 1 km ² (w tonach)	Destymulanta
3.37. Udział obszarów prawnie chronionych w powierzchni ogółem (w %)	Stymulanta
3.38. Liczba mieszkańców na 1 ha parków, zieleńców i terenów zieleni osiedlowej ogólnodostępnej	Destymulanta
4. Potencjał gospodarczy	
4.1. Pracujący na 1000 mieszkańców	Stymulanta
4.2. Udział pracujących w rolnictwie, leśnictwie, łowiectwie i rybactwie	Destymulanta
4.5. Stopa bezrobocia rejestrowanego	Destymulanta
4.8. Osoby fizyczne prowadzące działalność gospodarczą na 100 osób w wieku produkcyjnym	Stymulanta
4.9. Spółki prawa handlowego na 1000 mieszkańców	Stymulanta
4.10. Spółki prawa handlowego z udziałem kapitału zagranicznego na 10 tys. mieszkańców	Stymulanta
4.11. Nakłady inwestycyjne w przedsiębiorstwach na 1 mieszkańca	Stymulanta
4.13. Udzielone noclegi na 1000 ludności	Stymulanta
4.15. Udział turystów zagranicznych w liczbie korzystających z noclegów w turystycznych obiektach noclegowych	Stymulanta
5. Aktywność jednostek samorządu terytorialnego	
5.2. Dochody własne na 1 mieszkańca (gminy + powiaty)	Stymulanta
5.6. Wydatki inwestycyjne na 1 mieszkańca (gminy + powiaty)	Stymulanta
5.7. Udział wydatków inwestycyjnych w wydatkach ogółem	Stymulanta
5.8. Wydatki gmin i powiatów na obsługę długu publicznego na 1000 zł dochodów budżetów ogółem	Destymulanta ³
5.9. Fundusze unijne 2007-2013 Wartość całkowita projektów zakończonych (31 XII 2013 r.) na 1 mieszkańca	Stymulanta

W odniesieniu do przeprowadzanego badania stymulantą jest taki wskaźnik, który wpływa na podniesienie konkurencyjności powiatu (wraz ze wzrostem wartości wskaźnika wzrasta wartość miernika syntetycznego). Wysokie wartości stymulant

³ Ze względu na negatywny aspekt zadłużenia i znaczące poziomy wskaźników zadłużenia analizowanych jednostek samorządu terytorialnego, przyjęto wskaźnik jako destymulantę.

wskazują na wysoki poziom rozwoju społeczno-gospodarczego, świadczą o wysokich potencjałach rozwojowych, istotnych przewagach konkurencyjnych, natomiast destymulanty to wskaźniki, które mówią o czynnikach wpływających na spadek konkurencyjności powiatu, bądź hamowanie rozwoju. Niskie wartości destymulant są pożądane, natomiast wysokie świadczą o występowaniu w danym powiecie barier wstrzymujących jego rozwój społeczno-gospodarczy i wpływają negatywnie na konkurencyjność jednostki samorządu terytorialnego.

Kolejnym krokiem analizy było zastosowanie taksonomicznej metody względnych odległości od wzorca opisanych wzorami (1) oraz (2). Otrzymane wartości zostały sprowadzone do zakresu liczbowego od 0 (wskaźnik najgorszy) do 100 (wskaźnik najlepszy) w celu ułatwienia interpretacji wyników oraz dla większej przejrzystości rankingów.

Obliczenia dokonywane były na finalnym zestawie wskaźników diagnostycznych powiatów województwa lubelskiego. W ramach pięciu obszarów i wyodrębnionych z każdego z nich grup obliczono cząstkowe wskaźniki syntetyczne. Wartości cząstkowych mierników syntetycznych poszczególnych wskaźników diagnostycznych składały się na miernik syntetyczny grupy (będący średnią arytmetyczną ich wartości), który z kolei, wraz z pozostałymi grupami, składał się na wskaźnik syntetyczny jednego z pięciu badanych obszarów (będąc średnią arytmetyczną wartości wskaźników syntetycznych każdej grupy).

Ostatni etap badania stanowiło stworzenie rankingów za rok 2009 oraz 2013. Rankingi budowano na podstawie średniej arytmetycznej miernika syntetycznego opisującego każdy z pięciu badanych obszarów rozwoju społeczno-gospodarczego powiatów województwa lubelskiego. W efekcie otrzymany wskaźnik był ogólnym miernikiem syntetycznym zawierającym się w przedziale liczbowym od 0 (najniższy możliwy do uzyskania wynik) do 100 (najwyższy możliwy do uzyskania wynik). Miejsce w rankingu każdego z powiatów uwarunkowane było wysokością ogólnego miernika syntetycznego – im wyższa jego wartość, tym wyższa pozycja w rankingu. Ze względu na własności miar taksonomicznych porównywanie wskaźników syntetycznych dla lat 2009 i 2013 nie jest wskazane.

Wykorzystanie przedstawionych mierników pozwoliło na syntetyzację informacji dawanych przez poszczególne, rozpatrywane w badaniu cechy, a tym samym na uniknięcie nadmiernej szczegółowości opisu wyników badania. Należy jeszcze raz podkreślić, że w niniejszym opracowaniu zwrócono szczególną uwagę na cechy przyjmujące ekstremalne wartości, a więc takie, które świadczą o wyjątkowo korzystnej albo przeciwnie – wyjątkowo niekorzystnej sytuacji jednostek terytorialnych.

Zgodność uporządkowań jednostek terytorialnych (powiatów) według wartości taksonomicznych mierników rozwoju w analizowanych latach (2009 i 2013) zmierzono za pomocą współczynnika korelacji rang Spearmana:

$$(5) r_s = 1 - \frac{6 \cdot \sum_{i=1}^n d_i^2}{n \cdot (n^2 - 1)}$$

gdzie:

r_s - współczynnik korelacji rang Spearmana

n - ilość obserwacji,

d_i - różnica między rangami X i Y ($RX_i - RY_i$) - dla i-tego powiatu różnica pomiędzy rangą w roku t oraz t_0 (różnica zajmowanych lokat w latach 2009 i 2013),

$r_{xy} \in [-1; 1]$.

Im wyższa (dodatnia) wartość współczynnika korelacji rang Spearmana, tym większa stabilność zajmowanych rang.

Podstawowe pojęcia i definicje

Potencjał demograficzny

Dane o liczbie ludności zostały opracowane metodą bilansową. Przy sporządzaniu bilansów uwzględniono dane dotyczące:

- urodzeń i zgonów,
- zameldowania na pobyt stały (z innych jednostek podziału terytorialnego i z zagranicy),
- wymeldowania z pobytu stałego (do innych jednostek podziału terytorialnego i za granicę),
- salda ludności zameldowanej na pobyt czasowy ponad 3 miesiące (do 2005 r. włącznie ponad 2 miesiące),
- zmian w podziale administracyjnym kraju.

Podstawą (bazą wyjściową) bilansu w 2009 roku są wyniki Narodowego Spisu Powszechnego Ludności i Mieszkań z dnia 20 maja 2002 r., a w 2013 r. wyniki NSP 2011 (według podziału administracyjnego województwa obowiązującego w danym roku).

Współczynniki dotyczące urodzeń i zgonów obliczono w oparciu o liczbę ludności zameldowanej na pobyt stały (według stanu w dniu 30 VI).

Współczynnik gęstości zaludnienia – liczba osób przypadających na 1 km² powierzchni.

Współczynnik urbanizacji – udział ludności miejskiej w ludności ogółem.

Współczynnik przyrostu rzeczywistego – wyrażona w promilach zmiana liczby ludności w ciągu roku (tj. różnica między dwoma stanami ludności na początek i koniec badanego roku w porównaniu do stanu na początku roku).

W wynikach prezentowanych według wieku wprowadzono podział na ekonomiczne grupy wieku:

- **przedprodukcyjny** – mężczyźni i kobiety w wieku 0-17 lat,
- **produkcyjny** – mężczyźni w wieku 18-64 lata i kobiety w wieku 18-59 lat,
- **poprodukcyjny** – mężczyźni w wieku 65 lat i więcej oraz kobiety w wieku 60 lat i więcej.

Przez ludność w wieku nieprodukcyjnym rozumie się ludność w wieku przedprodukcyjnym oraz ludność w wieku poprodukcyjnym.

Współczynnik obciążenia demograficznego ludności w wieku produkcyjnym ludnością w wieku poprodukcyjnym – liczba osób w wieku poprodukcyjnym przypadająca na 100 osób w wieku produkcyjnym.

Współczynnik płodności – liczba urodzeń żywych w badanym okresie przypadająca na 1000 kobiet w wieku rozrodczym (15 - 49 lat). Urodzenia z matek w wieku poniżej 15 lat oraz z matek w wieku 50 i więcej lat zalicza się do wymienionej grupy kobiet 15-49 lat.

Współczynnik dzietności ogólnej – oznacza liczbę dzieci, które urodziłyby przeciętnie kobieta w ciągu całego okresu rozrodczego (15-49 lat) przy założeniu, że w poszczególnych fazach tego okresu rodziłyby z intensywnością obserwowaną w badanym roku, tzn. przy przyjęciu cząstkowych współczynników płodności z tego okresu za niezmiennie.

Współczynnik przyrostu naturalnego – wielkość przyrostu naturalnego (tj. różnicy między liczbą urodzeń żywych a liczbą zgonów w danym roku) w przeliczeniu na 1000 ludności.

Dane o **migracjach (ruchu wędrownym) wewnętrznych i zagranicznych** ludności opracowano na podstawie informacji o zameldowaniach na pobyt stały.

Migracje ludności to przemieszczenia ludności związane ze zmianą miejsca zamieszkania (pobytu stałego lub czasowego) połączone z przekroczeniem granicy administracyjnej jednostki terytorialnej. Migracją jest zatem zmiana gminy zamieszkania lub w przypadku gminy miejsko-wiejskiej przeniesienie się z terenów miejskich do wiejskich tej gminy lub odwrotnie. Migracją jest także zmiana kraju zamieszkania. Nie jest migracją zmiana adresu w ramach tej samej gminy miejskiej, wiejskiej, części miejskiej lub wiejskiej gminy miejsko-wiejskiej.

Migracje wewnętrzne to przemieszczenia ludności w granicach państwa, czyli zmiana gminy zamieszkania lub w przypadku gminy miejsko-wiejskiej przeniesienie się z terenów miejskich do wiejskich tej gminy lub odwrotnie.

Migracje wewnętrzne ludności nie uwzględniają zmian adresu w granicach tej samej jednostki, gdyż takie przemieszczenie nie powoduje zmiany w liczbie i strukturze ludności tej jednostki.

Migracje zagraniczne to wyjazdy z kraju stałego zamieszkania (emigracja) lub przyjazdy do kraju (imigracja) w celu zamieszkania na stałe lub na pobyt czasowy.

Informacje o migracjach wewnętrznych i zagranicznych na pobyt stały podano na podstawie pełnej ewidencji osób migrujących; od 2006 r. dane pobierane są ze zbioru PESEL – Powszechny Elektroniczny System Ewidencji Ludności.

Współczynnik napływu migracyjnego – liczba ludności przybyłej do danej jednostki administracyjnej – powiatu (zameldowania na pobyt stały z innej jednostki w kraju lub zza granicy) przypadająca na 1000 osób.

Współczynnik odpływu migracyjnego – liczba ludności opuszczająca daną jednostkę administracyjną – powiat (wymeldowania z pobytu stałego do innej jednostki w kraju lub za granicę) przypadająca na 1000 osób według stałego miejsca zamieszkania.

Mobilność przestrzenna – obrót migracji na 1000 ludności – suma wszystkich osób migrujących – napływ i odpływ migracyjny łącznie w przeliczeniu na 1000 ludności.

Saldo migracji jest to różnica (ujemna lub dodatnia) pomiędzy napływem (zameldowaniami) i odpływem (wymeldowaniami z pobytu stałego) ludności.

Zdawalność matury wśród zdających maturę pierwszy raz w terminie głównym – są to wyrażona w odsetkach zdawalność egzaminu maturalnego przez absolwentów, którzy przystąpili do wszystkich egzaminów obowiązkowych po raz pierwszy w terminie głównym według powiatów w liceach ogólnokształcących, liceach profilowanych, technikach, liceach uzupełniających oraz technikach uzupełniających. Źródłem danych dla powiatów z obszaru województwa lubelskiego jest Okręgowa Komisja Egzaminacyjna w Krakowie.

Dane o osobach według poziomu wykształcenia dotyczą osób w wieku 13 lat i więcej. Źródłem danych są wyniki Narodowego Spisu Powszechnego Ludności i Mieszkań z 2011 r.

Źródłem danych na temat liczby zarejestrowanych fundacji, stowarzyszeń i organizacji społecznych jest rejestr REGON.

Frekwencja wyborcza podczas wyborów radnych do organów stanowiących jednostek samorządu terytorialnego w I turze – udział osób, które oddały ważne karty do głosowania w wyborach samorządowych w ogólnej liczbie mieszkańców uprawnionych do głosowania.

Infrastruktura techniczna

Informacje o sieci wodociągowej, kanalizacyjnej i gazowej obejmują sieć obsługującą gospodarstwa domowe i innych użytkowników.

Dane o **długości sieci wodociągowej i gazowej** dotyczą sieci rozdzielczej (bez przyłączy prowadzących do budynków mieszkalnych i innych obiektów) oraz sieci przesyłowej (magistralnej), tj. przewodów doprowadzających do sieci rozdzielczej wodę i gaz.

Dane o **długości sieci kanalizacyjnej**, oprócz przewodów ulicznych, uwzględniają kolektory, tj. przewody odbierające ścieki z sieci ulicznej; nie uwzględniają natomiast kanałów przeznaczonych wyłącznie do odprowadzania wód opadowych.

Przez **połączenia wodociągowe, kanalizacyjne i gazowe** prowadzące do budynków mieszkalnych (łącznie z budynkami zbiorowego zamieszkania, jak np.: hotele pracownicze, domy studenckie, internaty, domy opieki społecznej) rozumie się odgałęzienia łączące poszczególne budynki z siecią rozdzielczą lub w przypadku kanalizacji – z siecią ogólnospławną.

Dane o **korzystających z gazu** dotyczą ludności w mieszkaniach wyposażonych w instalację gazu z sieci.

Dane o **korzystających z wodociągu i kanalizacji** obejmują ludność zamieszkałą w budynkach mieszkalnych dołączonych do określonej sieci oraz ludność korzystającą z wodociągu poprzez źródła podwórzowe i uliczne (urządzenia zainstalowane do ulicznego przewodu wodociągowego), a w przypadku kanalizacji – wpusty kanalizacyjne.

Dane o urządzeniach komunalnych dotyczą urządzeń czynnych.

Informacje z zakresu **ciepłownictwa** dotyczą budynków mieszkalnych oraz urzędów i instytucji ogrzewanych centralnie za pośrednictwem sieci przesyłowej (urządzeń gospodarki komunalnej, mieszkaniowej, spółdzielni mieszkaniowych i zakładów pracy, niezależnie od źródeł wytwarzania energii cieplnej – własnych lub obcych), rozumianej jako układ instalacji połączonych i współpracujących ze sobą, służących do przesyłania i dystrybucji czynnika grzejjego do odbiorcy.

Do **dróg krajowych** zalicza się:

- autostrady i drogi ekspresowe oraz drogi leżące w ich ciągu do czasu wybudowania autostrad i dróg ekspresowych,
- drogi międzynarodowe,
- drogi stanowiące inne połączenia zapewniające spójność sieci dróg krajowych,
- drogi dojazdowe do ogólnodostępnych przejść granicznych obsługujących ruch międzynarodowy osobowy i towarowy,
- drogi alternatywne dla autostrad płatnych,
- drogi stanowiące ciągi obwodnicowe dużych aglomeracji miejskich,
- drogi o znaczeniu obronnym.

Do **dróg wojewódzkich** zalicza się drogi inne niż podano wyżej, stanowiące połączenia między miastami, mające znaczenie dla województwa i drogi o znaczeniu obronnym niezaliczone do dróg krajowych.

Do **dróg powiatowych** zalicza się drogi (poza krajowymi i wojewódzkimi) stanowiące połączenia miast będących siedzibami powiatów z siedzibami gmin i siedzib gmin między sobą.

Do **dróg gminnych** zalicza się drogi o znaczeniu lokalnym, stanowiące uzupełniającą sieć dróg (poza krajowymi, wojewódzkimi i powiatowymi) służącą miejscowym potrzebom, z wyłączeniem dróg wewnętrznych.

Warunki życia/infrastruktura społeczna

Dane o **zasobach mieszkaniowych i mieszkaniach oddanych do użytkowania** dotyczą mieszkań, a także izb i powierzchni użytkowej w tych mieszkaniach, znajdujących się w budynkach mieszkalnych i niemieszkalnych; nie obejmują one lokali zbiorowego zamieszkania (np. hoteli pracowniczych, domów studenckich, internatów, domów opieki społecznej i in.) i pomieszczeń nieprzeznaczonych na cele mieszkalne, a z różnych względów zamieszkanymi (np. pomieszczenia inwentarskie, barakowozy, statki, wagony i in.).

Dane o **zasobach mieszkaniowych** opracowano na podstawie wyników narodowych spisów powszechnych ludności i mieszkań oraz sporządzanych corocznie bilansach zasobów mieszkaniowych według stanu w dniu 31 XII. Bilanse zasobów mieszkaniowych są sporządzane w oparciu o wyniki ostatniego spisu przyjmując za podstawę mieszkania zamieszkałe i niezamieszkałe oraz uwzględniając przyrosty i ubytki zasobów mieszkaniowych.

Mieszkanie jest to lokal składający się z jednej lub kilku izb łącznie z pomieszczeniami pomocniczymi, wybudowany lub przebudowany dla celów mieszkalnych, konstrukcyjnie wydzielony (trwałymi ścianami) w obrębie budynku, do którego to lokalu prowadzi niezależne wejście z klatki schodowej, ogólnego korytarza, wspólnej sieni bądź bezpośrednio z ulicy, podwórza lub ogrodu.

Powierzchnia użytkowa mieszkania – to łączna powierzchnia pokoi, kuchni, przedpokoi, łazienek i wszystkich innych pomieszczeń wchodzących w skład mieszkania.

Informacje o **mieszkaniach oddanych do użytkowania** dotyczą mieszkań w budynkach nowo wybudowanych i rozbudowanych (w części stanowiącej rozbudowę) oraz uzyskanych w wyniku przebudowy pomieszczeń niemieszkalnych.

Dane dotyczące **ochrony zdrowia** obejmują informacje o działalności publicznej i niepublicznej służby zdrowia, z wyłączeniem ochrony zdrowia resortu obrony narodowej, spraw wewnętrznych i administracji, a także służby zdrowia w zakładach karnych.

Przychodnia to przedsiębiorstwo podmiotu leczniczego, w którym udziela się ambulatoryjnych świadczeń zdrowotnych podstawowej lub specjalistycznej opieki zdrowotnej oraz świadczenia z zakresu rehabilitacji leczniczej.

Dane o **aptekach** nie obejmują aptek szpitalnych w stacjonarnych zakładach opieki zdrowotnej (np. w szpitalach, w sanatoriach), które działają na potrzeby tych zakładów.

Dane o **domach i zakładach pomocy** społecznej dotyczą placówek, dla których organami prowadzącymi są: jednostki samorządu terytorialnego, stowarzyszenia, organizacje społeczne, kościoły i związki wyznaniowe, fundacje, osoby fizyczne i prawne. Rodzaje domów i zakładów prezentuje się zgodnie z ustawą o pomocy społecznej z dnia 12 III 2004 r.

Informacje o **żłobkach** podano łącznie z oddziałami żłobkowymi.

System edukacji w Polsce funkcjonuje zgodnie z ustawą z dnia 7 IX 1991 r. o systemie oświaty (tekst jednolity Dz. U. z 2004 r. Nr 256, poz. 2572, z późniejszymi zmianami) oraz ustawą z dnia 27 VII 2005 r. – Prawo o szkolnictwie wyższym (Dz. U. Nr 164, poz. 1365) z późniejszymi zmianami.

Placówki wychowania przedszkolnego są to placówki przeznaczone dla dzieci w wieku od lat 3 do rozpoczęcia przez nie nauki w szkole podstawowej, zapewniające dzieciom opiekę oraz mające na celu przygotowanie ich do nauki w szkole. Do placówek wychowania przedszkolnego zaliczono przedszkola, oddziały przedszkolne w szkołach podstawowych, a od roku szkolnego 2008/2009 również zespoły wychowania przedszkolnego i punkty przedszkolne.

Do roku szkolnego 2003/2004 dziecko w wieku 6 lat miało prawo do rocznego przygotowania przedszkolnego. Z dniem 1 września 2004 r. wprowadzono obowiązek odbycia rocznego przygotowania przedszkolnego przez dzieci w wieku 6 lat w przedszkolu albo w oddziale przedszkolnym zorganizowanym w szkole podstawowej oraz od roku szkolnego 2008/2009 w zespołach wychowania przedszkolnego i punktach przedszkolnych. Obowiązek ten rozpoczyna się z początkiem roku szkolnego w tym roku kalendarzowym, w którym dziecko kończy 6 lat.

W publikacji ujęto **szkoły** (łącznie ze specjalnymi) dla dzieci i młodzieży ponadpodstawowe (licea ogólnokształcące, licea zawodowe, technika oraz licea techniczne) i ponadgimnazjalne (licea ogólnokształcące, licea profilowane, technika).

Dane dotyczące wychowania przedszkolnego oraz szkół podano według stanu na początku roku szkolnego.

Za **czytelnika** uważa się osobę, która w ciągu roku sprawozdawczego została zarejestrowana w bibliotece i dokonała co najmniej jednego wypożyczenia.

Informacje o **kinach** dotyczą działalności kin ogólnie dostępnych, tj. powołanych do publicznego udostępniania filmów w formie projekcji na seansach filmowych, bez względu na rodzaj stosowanego nośnika filmu (taśma światłoczuła, taśma magnetyczna eksploatowana w technice wideo, nośnik cyfrowy).

Informacje o **teatrach i instytucjach muzycznych** dotyczą profesjonalnych jednostek artystycznych prowadzących regularną działalność sceniczną.

Dane o **emisji pyłów i gazów** obejmują emisję zorganizowaną (z urządzeń technologicznych i ogrzewczych) oraz niezorganizowaną (z hałd, składowisk, w toku przeladunku substancji sypkich lub lotnych, z hal produkcyjnych itp.).

Dane o **emisji pyłów** dotyczą: pyłów ze spalania paliw, cementowo-wapienniczych i materiałów ogniotrwałych, krzemowych, nawozów sztucznych, węglowo-grafitowych, sadzy oraz innych rodzajów zanieczyszczeń pyłowych.

Dane o **emisji gazów** dotyczą: dwutlenku siarki, tlenku węgla, tlenku węgla, tlenków azotu, węglowodorów oraz innych rodzajów zanieczyszczeń gazowych (bez dwutlenku węgla).

Dane o **ściekach** dotyczą ścieków odprowadzonych do wód lub do ziemi.

Ścieki wymagające oczyszczenia – ścieki odprowadzane siecią kanałów lub rowów otwartych bezpośrednio do wód lub do ziemi, lub do sieci kanalizacyjnej z jednostek produkcyjnych (łącznie z zanieczyszczonymi wodami chłodniczymi; jak również łącznie z zanieczyszczonymi wodami z odwadniania zakładów górniczych oraz obiektów budowlanych), z innych jednostek oraz z gospodarstw domowych.

Dane o **ściekach oczyszczanych** dotyczą ścieków oczyszczanych mechanicznie, chemicznie, biologicznie oraz z podwyższonym usuwaniem biogenów i odprowadzonych do wód lub do ziemi.

Dane o **komunalnych oczyszczalniach ścieków** dotyczą oczyszczalni, które oczyszczają ścieki odprowadzone do oczyszczalni siecią kanalizacyjną niezależnie od formy własności oczyszczalni, jak i sieci kanalizacyjnej, na której oczyszczalnia pracuje (bez oczyszczalni przydomowych).

Przepustowość oczyszczalni – wydajność oczyszczalni komunalnych i przemysłowych według dokumentacji technicznej.

Informacje o odpadach opracowane są zgodnie z katalogiem odpadów opartym o Listę Odpadów wprowadzoną do prawodawstwa Unii Europejskiej z dniem 1 I 2002 r.

Dane o **ilości i rodzajach odpadów** dotyczą zakładów, które wytworzyły w ciągu roku powyżej 1 tys. ton odpadów lub nagromadziły 1 mln ton i więcej odpadów (z wyłączeniem odpadów komunalnych).

Dane o **odpadach komunalnych** dotyczą odpadów powstających w gospodarstwach domowych, a także u innych wytwórców odpadów (bez odpadów niebezpiecznych), które ze względu na swój charakter lub skład są podobne do odpadów powstających w gospodarstwach domowych.

Informacje o odpadach komunalnych podaje się zgodnie z rozporządzeniem Ministra Środowiska z dnia 27 IX 2001 r. w sprawie katalogu odpadów (Dz. U. Nr 112, poz. 1206).

Obszar prawnie chroniony obejmuje: obszary chronionego krajobrazu, parki krajobrazowe, parki spacerowo-wypoczynkowe, parki narodowe, rezerваты przyrody, stanowiska dokumentacyjne (nie wyodrębniające się na powierzchni lub możliwe do udostępnienia, ważne pod względem naukowym i dydaktycznym miejsca występowania formacji geologicznych, nagromadzeń skamieniałości lub tworów mineralnych oraz fragmenty eksploatowanych i nieczynnych wyrobisk powierzchniowych i podziemnych), użytki ekologiczne, zespoły przyrodniczo-krajobrazowe.

Potencjał gospodarczy

Produkt krajowy brutto przedstawia końcowy rezultat działalności wszystkich podmiotów gospodarki narodowej. Może on być zdefiniowany na trzy sposoby:

- podejście od strony produkcji: PKB stanowi sumę wartości dodanej brutto poszczególnych sektorów instytucjonalnych lub poszczególnych gałęzi powiększoną o podatki od produktów pomniejszone o dotacje do produktów (które nie są przydzielone do sektorów czy gałęzi). Jest on też pozycją bilansującą rachunku produkcji gospodarki ogółem;
- podejście od strony rozdysponowania: PKB stanowi sumę końcowego wykorzystania wyrobów i usług przez jednostki instytucjonalne będące rezydentami (spożycia i akumulacji brutto), powiększonego o eksport i pomniejszonego o import towarów i usług;
- podejście od strony dochodów: PKB stanowi sumę rozchodów na rachunku tworzenia dochodów gospodarki ogółem (kosztów związanych z zatrudnieniem, podatków związanych z produkcją i importem pomniejszonych o dotacje, nadwyżki operacyjnej brutto oraz dochodu mieszanego gospodarki ogółem).

Wartość dodana brutto stanowi sumę wartości dodanej brutto wszystkich sektorów instytucjonalnych lub gałęzi działalności gospodarczej. Obliczana jest jako różnica między produkcją globalną i zużyciem pośrednim (strona produkcji) lub jako suma

kosztów związanych z zatrudnieniem, amortyzacji środków trwałych, nadwyżki operacyjnej brutto/dochodu mieszanego brutto oraz pozostałych podatków pomniejszonych o dotacje związane z produkcją (strona dochodowa).

Źródłem danych o **podmiotach gospodarki narodowej** jest krajowy rejestr urzędowy podmiotów gospodarki narodowej, zwany dalej rejestrem **REGON** prowadzony przez Prezesa GUS. Zasady prowadzenia rejestru REGON określają przepisy ustawy z dnia 29 czerwca 1995 r. o statystyce publicznej (Dz. U. z 2012 r., poz. 591 z późniejszymi zmianami) oraz przepisy rozporządzenia Rady Ministrów z dnia 27 lipca 1999 r. w sprawie sposobu i metodologii prowadzenia i aktualizacji rejestru podmiotów gospodarki narodowej w tym wzorów wniosków, ankiet i zaświadczeń, oraz szczegółowych warunków i trybu współdziałania służb statystyki publicznej z innymi organami prowadzącymi rejestry i systemy informacyjne administracji publicznej (Dz. U. Nr 69, poz. 763 z późniejszymi zmianami). Informacje zbierane w rejestrze nie są danymi statystycznymi (art. 41 ust. 3 ustawy o statystyce publicznej), co oznacza, że są one – z określonymi wyjątkami – jawne i ogólnodostępne. Do rejestru REGON wpisywane są podmioty gospodarki narodowej, czyli osoby prawne, jednostki organizacyjne niemające osobowości prawnej, osoby fizyczne prowadzące działalność gospodarczą oraz zgłoszone przez jednostkę prawną jednostki lokalne. Podstawową funkcją rejestru REGON jest identyfikowanie podmiotów gospodarki narodowej w sposób jednoznaczny i niepowtarzalny, co realizuje się poprzez nadawanie im numerów identyfikacyjnych REGON posiadających walor unikatowości.

Osoba fizyczna prowadząca działalność gospodarczą – w rejestrze REGON jest to osoba fizyczna będąca przedsiębiorcą w rozumieniu ustawy z dnia 2 lipca 2004 r. o swobodzie działalności gospodarczej i inna osoba fizyczna prowadząca działalność na własny rachunek w celu osiągnięcia zysku oraz osoba fizyczna prowadząca indywidualne gospodarstwo rolne.

Spółka handlowa – spółka, której utworzenie, organizację, funkcjonowanie, rozwiązywanie, łączenie, podział, przekształcenie reguluje kodeks spółek handlowych. Spółki handlowe dzielą się na osobowe (jawne, partnerskie, komandytowe, komandytowo-akcyjne) i kapitałowe (akcyjne, z ograniczoną odpowiedzialnością). Mają one obowiązek uzyskania wpisu do Krajowego Rejestru Sądowego.

Spółka z udziałem kapitału zagranicznych osób prawnych lub fizycznych – spółka prawa handlowego, w której przynajmniej jedna akcja (udział) należy osoby fizycznej zagranicznej lub zagranicznej osoby prawnej.

Nakłady inwestycyjne są to nakłady finansowe lub rzeczowe, których celem jest stworzenie nowych środków trwałych lub ulepszenie (przebudowa, rozbudowa, rekonstrukcja lub modernizacja) istniejących obiektów majątku trwałego, a także nakłady na

tw. pierwsze wyposażenie inwestycji. Nakłady inwestycyjne dzielą się na nakłady na środki trwałe oraz pozostałe nakłady.

Do **środków trwałych** zalicza się kompletne i nadające się do użytku składniki majątkowe o przewidywanym okresie używania dłuższym niż rok, w tym również drogi publiczne, ulice i place łącznie z poboczami i podbudową, uzbrojenie terenu, zasadzenia wieloletnie, melioracje, budowle wodne, grunty i inwentarz żywy (stado podstawowe) oraz spółdzielcze własnościowe prawo do lokalu mieszkalnego i spółdzielcze prawo do lokalu niemieszkalnego (użytkowego).

Wartość brutto środków trwałych jest to wartość równa nakładom poniesionym na ich zakup lub wytworzenie, bez potrącenia wartości zużycia (umorzenia).

Dane o pracujących dotyczą osób wykonujących pracę przynoszącą im zarobek lub dochód w podmiotach gospodarczych, w których liczba pracujących przekracza 9 osób, wyłączając duchownych i pracujących w jednostkach budżetowych działających w zakresie obrony narodowej i bezpieczeństwa publicznego. Dane prezentowane są łącznie z rolnictwem indywidualnym i pracującymi w organizacjach, fundacjach, związkach (SOF), według faktycznego miejsca pracy i rodzaju działalności.

Dane o miejscu pracy osób pracujących prezentowane są w układzie Polskiej Klasyfikacji Działalności (PKD) wprowadzonej Rozporządzeniem Rady Ministrów z dnia 24 grudnia 2007 r. (Dz. U. Nr 251, poz. 1885) obowiązującej od 1 stycznia 2008 r.

Dane o **bezrobotnych zarejestrowanych** obejmują osoby, które zgodnie z ustawą z dnia 20 IV 2004 r. o promocji zatrudnienia i instytucjach rynku pracy obowiązującą od 1 VI 2004 r. (Dz. U. z 2008 r. Nr 69, poz. 415 z późn. zm.) określone są jako bezrobotne, z wyjątkiem bezrobotnych odbywających szkolenie, staż, przygotowanie zawodowe w miejscu pracy oraz pracę społecznie użyteczną.

Pod pojęciem **bezrobotnego** należy rozumieć osobę niezatrudnioną i niewykonującą innej pracy zarobkowej, zdolną i gotową do podjęcia zatrudnienia w pełnym wymiarze czasu pracy obowiązującym w danym zawodzie lub służbie albo innej pracy zarobkowej, albo jeżeli jest osobą niepełnosprawną, zdolną i gotową do podjęcia zatrudnienia co najmniej w połowie tego wymiaru czasu pracy, nieuczącą się w szkole, z wyjątkiem uczącej się w szkole dla dorosłych lub przystępującej do egzaminu eksternistycznego z zakresu tej szkoły lub w szkole wyższej gdzie studiuje w formie studiów niestacjonarnych (do 2006 r. wieczorowych, zaocznych lub eksternistycznych), zarejestrowaną we właściwym dla miejsca zameldowania stałego lub czasowego powiatowym urzędzie pracy oraz poszukującą zatrudnienia lub innej pracy zarobkowej, jeżeli:

- ukończyła 18 lat,

- kobieta nie ukończyła 60 lat, a mężczyzna 65 lat,
- nie nabyła prawa do emerytury lub renty z tytułu niezdolności do pracy, renty szkoleniowej, renty socjalnej, renty rodzinnej w wysokości przekraczającej połowę minimalnego wynagrodzenia za pracę albo po ustaniu zatrudnienia, innej pracy zarobkowej, zaprzestaniu prowadzenia pozarolniczej działalności, nie pobiera nauczycielskiego świadczenia kompensacyjnego, zasiłku przedemerytalnego, świadczenia przedemerytalnego, świadczenia rehabilitacyjnego, zasiłku chorobowego, zasiłku macierzyńskiego lub zasiłku w wysokości zasiłku macierzyńskiego,
- nie jest właścicielem lub posiadaczem samoistnym lub zależnym nieruchomości rolnej, o powierzchni użytków rolnych przekraczającej 2 ha przeliczeniowe lub nie podlega ubezpieczeniom emerytalnemu i rentowym z tytułu stałej pracy jako współmałżonek lub domownik w gospodarstwie rolnym o powierzchni użytków rolnych przekraczającej 2 ha przeliczeniowe,
- nie uzyskuje przychodów podlegających opodatkowaniu podatkiem dochodowym z działów specjalnych produkcji rolnej, chyba że dochód z działów specjalnych produkcji rolnej, obliczony dla ustalenia podatku dochodowego od osób fizycznych, nie przekracza wysokości przeciętnego dochodu z pracy w indywidualnych gospodarstwach rolnych z 2 ha przeliczeniowych ustalonego przez Prezesa Głównego Urzędu Statystycznego na podstawie przepisów o podatku rolnym, lub nie podlega ubezpieczeniom emerytalnemu i rentowym z tytułu stałej pracy jako współmałżonek lub domownik w takim gospodarstwie,
- nie posiada wpisu do ewidencji działalności gospodarczej albo nie podlega, na podstawie odrębnych przepisów, obowiązkowi ubezpieczenia społecznego, z wyjątkiem ubezpieczenia społecznego rolników,
- nie jest osobą tymczasowo aresztowaną lub nie odbywa kary pozbawienia wolności, z wyjątkiem (obowiązuje od dnia 1 września 2009 r.)⁴ kary pozbawienia wolności odbywanej poza zakładem karnym w systemie dozoru elektronicznego,
- nie uzyskuje miesięcznie przychodu w wysokości przekraczającej połowę minimalnego wynagrodzenia za pracę, z wyłączeniem przychodów uzyskanych z tytułu odsetek lub innych przychodów od środków pieniężnych zgromadzonych na rachunkach bankowych,
- nie pobiera na podstawie przepisów o pomocy społecznej zasiłku stałego,

⁴ Por. Dz. U. 2008 r. Nr 113, poz. 719; do 1 września 2009 r. obowiązywało tylko „nie jest osobą tymczasowo aresztowaną lub nie odbywa kary pozbawienia wolności

- nie pobiera, na podstawie przepisów o świadczeniach rodzinnych, świadczenia pielęgnacyjnego lub dodatku do zasiłku rodzinnego z tytułu samotnego wychowywania dziecka i utraty prawa do zasiłku dla bezrobotnych na skutek upływu ustawowego okresu jego pobierania,
- nie pobiera po ustaniu zatrudnienia świadczenia szkoleniowego.

Stopę bezrobocia rejestrowanego obliczono jako stosunek liczby bezrobotnych zarejestrowanych do liczby cywilnej ludności aktywnej zawodowo, tj. bez osób odbywających czynną służbę wojskową oraz pracowników jednostek budżetowych prowadzących działalność w zakresie obrony narodowej i bezpieczeństwa publicznego. Stopę bezrobocia rejestrowanego podaje się z uwzględnieniem pracujących w gospodarstwach indywidualnych w rolnictwie (będących składową cywilnej ludności aktywnej zawodowo).

Termin **turystyka** – zgodnie z definicją Światowej Organizacji Turystyki – obejmuje czynności osób podróżujących w celach innych niż podjęcie pracy zarobkowej, tj. głównie w celach wypoczynkowych, służbowych, religijnych itp. i pozostających poza swoim codziennym środowiskiem nie dłużej niż 1 rok.

Baza noclegowa turystyki dotyczy turystycznych obiektów noclegowych. Obejmuje obiekty hotelowe i pozostałe obiekty łącznie z pokojami gościnnymi i kwaterami agroturystycznymi (od 2012 r.). Do obiektów hotelowych zalicza się hotele, motele, pensjonaty i inne obiekty hotelowe (np. zajazdy, gościńce).

W informacjach o **obiettach i miejscach noclegowych turystyki**, według stanu w dniu 31 VII, nie uwzględnia się obiektów i miejsc w obiektach przejściowo nieczynnych z powodu przebudowy, remontu itp.

Turyści zagraniczni korzystający z turystycznych obiektów noclegowych rejestrowani są według kraju stałego zamieszkania. Turysta zagraniczny może być wykazywany wielokrotnie, jeśli w czasie jednorazowego pobytu w Polsce korzysta z kilku obiektów noclegowych.

Aktywność jednostek samorządu terytorialnego

Dochody i wydatki budżetów gmin, powiatów i miast na prawach powiatu uchwalane są przez właściwe rady na okres roku kalendarzowego, w terminach i na zasadach określonych w ustawach o samorządzie terytorialnym. Podstawę prawną określającą procesy związane z gromadzeniem i rozdysponowaniem środków publicznych stanowi ustawa z dnia 27 sierpnia 2009 r. o finansach publicznych i przepisy wprowadzające ustawę o finansach publicznych (Dz. U. Nr 157, poz. 1240 i 1241).

Miasto na prawach powiatu realizuje jednocześnie zadania z zakresu działania gminy oraz powiatu i sporządza jeden budżet, w którym określone są poszczególne dochody z uwzględnieniem źródeł dochodów gminy i powiatu oraz wydatki realizowane łącznie przez gminę i powiat. Dlatego też dochody i wydatki miast na prawach powiatu podane są łącznie z dochodami i wydatkami części gminnej i powiatowej.

Dochody gmin, powiatów i miast na prawach powiatu obejmują dochody własne, w tym udziały z tytułu podatków dochodowych od osób fizycznych i prawnych, wpływy z podatków oraz opłat ustalanych i pobieranych na podstawie odrębnych ustaw, dochody z majątku oraz środki na dofinansowanie własnych zadań z innych źródeł.

Dodatkowo samorzady czerpią wpływy w postaci subwencji ogólnej z budżetu państwa i dotacji celowych.

Do wydatków inwestycyjnych gmin, powiatów i miast na prawach powiatu, będących najważniejszą grupą wydatków majątkowych, zalicza się wydatki na inwestycje i zakupy inwestycyjne.

Fundusze unijne na lata 2007-2013 są wdrażane poprzez instrumenty w ramach następujących polityk społeczno-ekonomicznych Wspólnot Europejskich: Polityki Spójności (dla której strategicznym dokumentem w Polsce są Narodowe Strategiczne Ramy Odniesienia NSRO), Wspólnej Polityki Rolnej (WPR) oraz Wspólnej Polityki Rybołówstwa (WPRYB).

Dane pochodzą z Krajowego Systemu Informatycznego (KSI SIMIK 07-13) i dotyczą perspektywy finansowej 2007-2013. Gestorem KSI SIMIK 07-13 jest Ministerstwo Rozwoju Regionalnego (MRR).

Wartość całkowita podpisanych umów o dofinansowanie po ocenie formalnej oraz projektów zakończonych, współfinansowanych ze środków Unii Europejskiej 2007-2013, realizowanych w ramach Narodowych Strategicznych Ram Odniesienia 2007-2013 odnosi się do projektów realizowanych na terenie danej jednostki terytorialnej. Projektów nie należy utożsamiać wyłącznie z projektami realizowanymi przez

jednostki samorządu terytorialnego. **Wartość całkowita projektów zakończonych** podawana jest na podstawie wniosków o płatność końcową.

Analizowane w publikacji dane nie obejmują jednostek budżetowych prowadzących działalność w zakresie obrony narodowej i bezpieczeństwa publicznego.

Przy przeliczeniach na 1 mieszkańca (1000 ludności itp.) danych według stanu w końcu roku przyjęto liczbę ludności według stanu w dniu 31 XII, a przy przeliczeniach danych charakteryzujących wielkość zjawiska w ciągu roku – według stanu w dniu 30 VI.

Ważniejsze skróty

tys.	–	tysiąc
mln	–	milion
zł	–	złoty
szt	–	sztuka
kg	–	kilogram
t	–	tona
m	–	metr
km	–	kilometr
m ²	–	metr kwadratowy
m ³	–	metr sześcienny
cd.	–	ciąg dalszy
dok.	–	dokończenie
tabl.	–	tablica

1. Potencjał demograficzny i społeczny

Ludność uznawana jest za jeden z najważniejszych zasobów lokalnych i regionalnych, zaś czynnik ludzki za podstawowe źródło szeroko pojętego rozwoju społeczno-gospodarczego oraz ważny czynnik konkurencyjności. Liczba ludności i jej struktura są następstwem procesów demograficznych, które jednocześnie w znacznym stopniu wpływają na całokształt procesów społecznych i ekonomicznych na danym obszarze. W związku z tym rozpoznanie przemian w sferze demografii stanowi zarówno podstawę wszelkich ocen sytuacji społeczno-gospodarczej oraz analiz konkurencyjności, jak również jedną z najważniejszych przesłanek podejmowania decyzji związanych z polityką lokalną i regionalną.

Rozwój gospodarki opartej na wiedzy oraz społeczeństwa informacyjnego sprawia, że współcześnie istotnym przemianom podlega również sposób postrzegania zasobów ludzkich oraz ich roli w zakresie kreowania procesów rozwojowych. W analizach konkurencyjności coraz więcej uwagi poświęca się pojęciom zasobów ludzkich ujmowanych w kontekście kapitału ludzkiego. Wynika to między innymi z faktu, że człowiek, a właściwie jego określone cechy, umiejętności, kwalifikacje, kompetencje, wiedza, posiadają wpływ nie tylko na jego indywidualny rozwój, ale warunkują możliwości rozwoju całego społeczeństwa. Te określone cechy, określane mianem kapitału ludzkiego, odnoszą się zarówno do wiedzy i umiejętności już posiadanych, jak i tych możliwych do nabycia w przyszłości (Łucjan, 2011). Wymiar „jakościowy” zasobów ludzkich, tj. kapitał ludzki jest bowiem podstawowym źródłem innowacji oraz postępu technologicznego, ponieważ to właśnie człowiek posiada umiejętność tworzenia nowej i wykorzystywania już istniejącej wiedzy (Korenik, 2008).

We współczesnych analizach konkurencyjności coraz częściej podkreśla się również znaczenie kapitału społecznego, odnoszącego się do cech społecznego zorganizowania, takich jak tworzenie relacji i zaufania oraz norm społecznych. Ułatwiają one koordynację działań i współpracę w celu osiągnięcia wspólnych korzyści. Kapitał ludzki i społeczny są czynnikami napędzającymi rozwój społeczno-gospodarczy, a tym samym przesądzającymi o poziomie konkurencyjności danego obszaru. Wywierają one istotny wpływ na poprawę jakości życia oraz wyrównywanie dysproporcji społecznych (*Konkurencyjność powiatów...*, 2012).

Jednocześnie należy mieć na uwadze, że procesy rozwojowe sprawiają, że rozwój kapitału ludzkiego i społecznego ma charakter nierównomierny i zróżnicowany przestrzennie. Pozostaje to w sprzeczności z pojęciem spójności społecznej, rozumianej jako rozwój, którego efektem jest równomierna w wymiarze społecznym i przestrzen-

nym poprawa warunków życia oraz wzrost kapitału ludzkiego i społecznego, określonego przez poziom kwalifikacji i zdrowia populacji, oraz wzrost społecznej partycypacji w życiu publicznym (Balcerzak-Paradowska, 2013). Wszystko to sprawia, że analizy potencjału ludnościowego nie mogą ograniczać się jedynie do badania cech demograficznych zbiorowości.

Celem niniejszego rozdziału jest analiza potencjału demograficznego i społecznego powiatów województwa lubelskiego. Mając na uwadze przedstawienie wszystkich przedstawionych powyżej aspektów poziomu konkurencyjności wybranych zostało 10 wskaźników charakteryzujących liczbę i strukturę ludności, ruch naturalny i migracyjny, poziom wykształcenia oraz aktywność obywatelską mieszkańców.

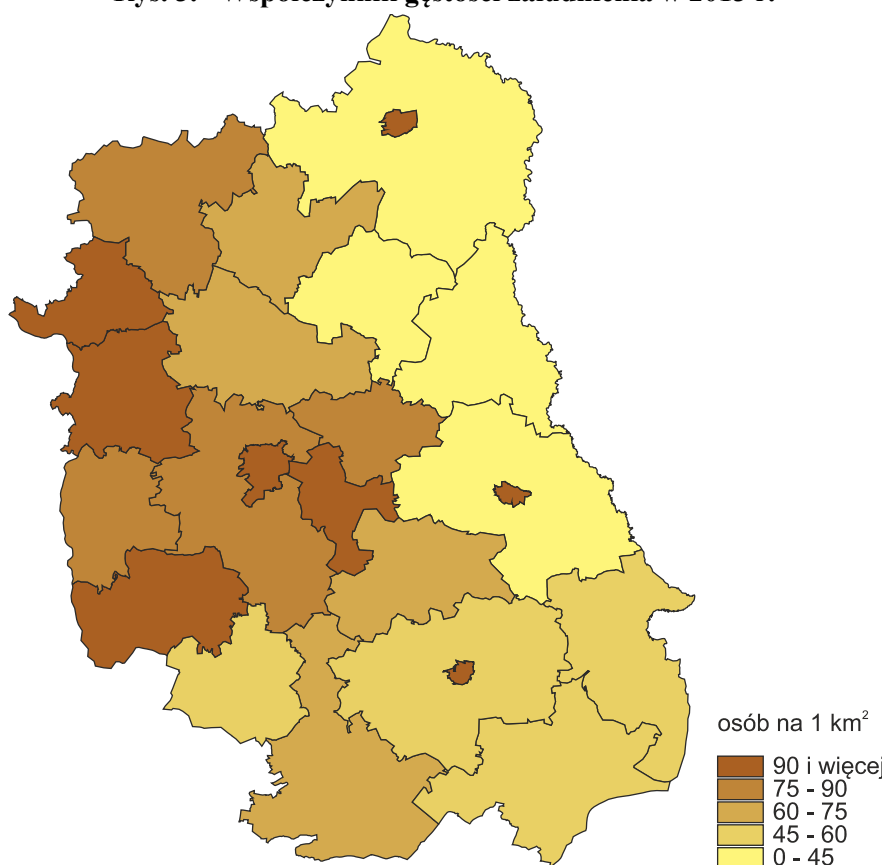
W 2013 r. województwo lubelskie liczyło 2156,2 tys. mieszkańców, co stanowiło 5,6% ludności kraju. Miasto Lublin – powiat o największej liczbie mieszkańców – zamieszkiwany był przez 343,6 tys. mieszkańców. Do grupy powiatów dużych, liczących ponad 100 tys. ludności należały również powiat lubelski (149,5 tys.), puławski (116,2 tys.), bialski (113,3 tys.), łukowski (109,3 tys.), zamojski (109,2 tys.) oraz biłgorajski (103,4 tys.). Z kolei najmniej mieszkańców liczył powiat parczewski, zamieszkiwany przez 36,0 tys. osób oraz powiat włodawski (39,6 tys. osób). Przeciętna liczba ludności powiatów w województwie lubelskim wynosiła w 2013 r. 89,8 tys. osób. Województwo lubelskie należy do grupy najmniej zurbanizowanych województw w kraju. Pod koniec 2013 roku odsetek ludności miejskiej wyniósł niespełna 46,3% (w kraju 60,4%), zaś niższy poziom wskaźnika urbanizacji zanotowano jedynie w województwie podkarpackim. Jednocześnie w województwie lubelskim – choć w różnym stopniu – zauważalne są dwie niekorzystne tendencje rozwoju demograficznego, mianowicie zachwianie struktury wiekowej ludności (starzenie się populacji) oraz procesy depopulacji.

Jedną z najczęściej stosowanych miar rozmieszczenia przestrzennego ludności jest współczynnik gęstości zaludnienia. Wyraża on stopień koncentracji ludności w przeliczeniu na 1 km² powierzchni, mający znaczący wpływ m.in. na ilość i różnorodność kontaktów międzyludzkich oraz natężenie działalności usługowej i wytwórczej. Jednocześnie większa gęstość zaludnienia sprzyja zarówno rozwojowi, jak i intensywniejszemu wykorzystaniu infrastruktury. Według stanu w dniu 31 grudnia 2013 r. w przeliczeniu na 1 km² powierzchni województwa lubelskiego przypadało przeciętnie 86 osób, a więc wyraźnie mniej niż w kraju (123 os/km²).

Jednocześnie w ramach województwa widoczne jest zróżnicowanie w układzie przestrzennym (rys. 3). Struktura osadnicza województwa ukształtowała się pod wpływem szeregu uwarunkowań o charakterze przyrodniczo-geograficznym, społeczno-ekonomicznym i demograficznym. Każdy z tych czynników, chociaż w różnym

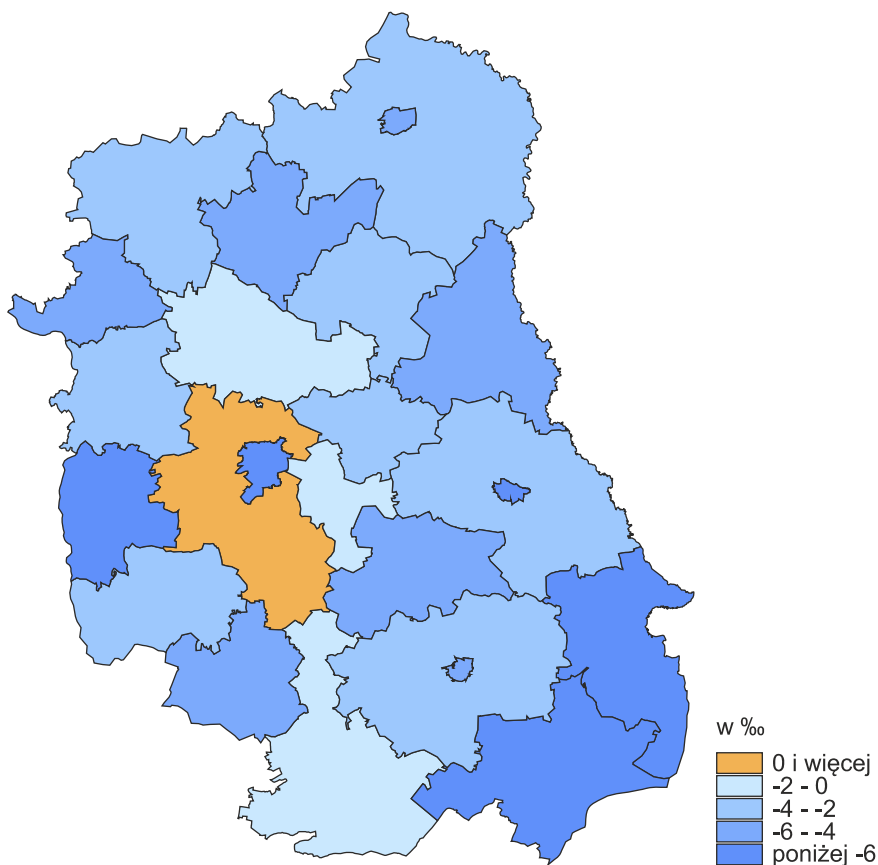
stopniu, wpływał na przebieg i charakter procesów osadniczych, do których dochodziło na analizowanym obszarze. Jedną z przyczyn nierównomiernego rozmieszczenia ludności jest również stopień urbanizacji oraz związany z nią znacznie wyższy poziom koncentracji ludności na obszarach miejskich. Z tego względu najwyższą gęstość zaludnienia odnotowano w czterech miastach na prawach powiatu, tj. Lublinie (2330 os./km²), Zamościu (2151 os./km²), Chełmie (1856 os./km²) oraz Białej Podlaskiej (1167 os./km²). Spośród pozostałych powiatów największą gęstością zaludnienia przekraczającą 100 os./km² charakteryzowały się powiaty świdnicki (156 os./km²) oraz puławski (124 os./km²). Gęstość zaludnienia na poziomie przewyższającym średnią dla województwa zanotowano również w powiecie kraśnickim (98 os./km²), ryckim (95 os./km²) oraz łęczyńskim (90 os./km²). Świadczy to o koncentracji ludności w centralnej i zachodniej części województwa, natomiast do najslabiej zaludnionych należą powiaty położone w północno-wschodniej części województwa, tj. w powiecie włodawskim (31 os./km²), parczewskim (38 os./km²), bialskim (41 os./km²) oraz hrubieszowskim (42 os./km²).

Rys. 3. Współczynnik gęstości zaludnienia w 2013 r.

W celu określenia zmiany zaludnienia powiatów w województwie lubelskim, tj. rocznego tempa wzrostu lub ubytku ludności skorzystano ze współczynnika przyrostu rzeczywistego, będącego sumą wielkości przyrostu naturalnego oraz salda migracji, którego przestrzenne zróżnicowanie zostało zaprezentowane na rys. 4. W 2013 r. liczba mieszkańców województwa zmniejszyła się z 2165,7 do 2156,2 tys. osób, tj. o 9,5 tys. Tym samym w województwie lubelskim zanotowano ubytek rzeczywisty ludności na poziomie -4,4‰ (w kraju -1,0‰), a wartość ta była najwyższa spośród wszystkich województw.

Rys. 4. Współczynnik przyrostu rzeczywistego ludności w 2013 r.

W ciągu 2013 r. zaludnienie w największym stopniu zmniejszyło się w mieście Lublin (o -11,7‰), choć znaczny ubytek ludności zaobserwowano również w pozostałych miastach na prawach powiatu, tj. Chełmie (-6,3‰), Białej Podlaskiej (-5,7‰) oraz Zamościu (-5,4‰). Ma to bezpośredni związek z obserwowanym w skali całego kraju procesem suburbanizacji, polegającym na przenoszeniu się części mieszkańców większych ośrodków miejskich na położone w ich pobliżu obszary wiejskie. Znaczny

ubytek liczby ludności zaobserwowano również w powiatach hrubieszowskim (-7,5‰), opolskim (-7,1‰) i tomaszowskim (-6,2‰), których cechą charakterystyczną jest utrzymujący się w ostatnich latach ujemny przyrost naturalny oraz ujemne saldo migracji.

Jedynym powiatem, w którym w 2013 r. odnotowano wzrost liczby ludności był powiat lubelski (6,7‰), wyróżniający się wysokim dodatnim saldem migracji. W 2009 r. w grupie powiatów, dla których zanotowano przyrost rzeczywisty ludności, oprócz powiatu lubelskiego znalazły się również: Biała Podlaska (1,7‰), Zamość (0,4‰) oraz powiat łużyński (0,3‰).

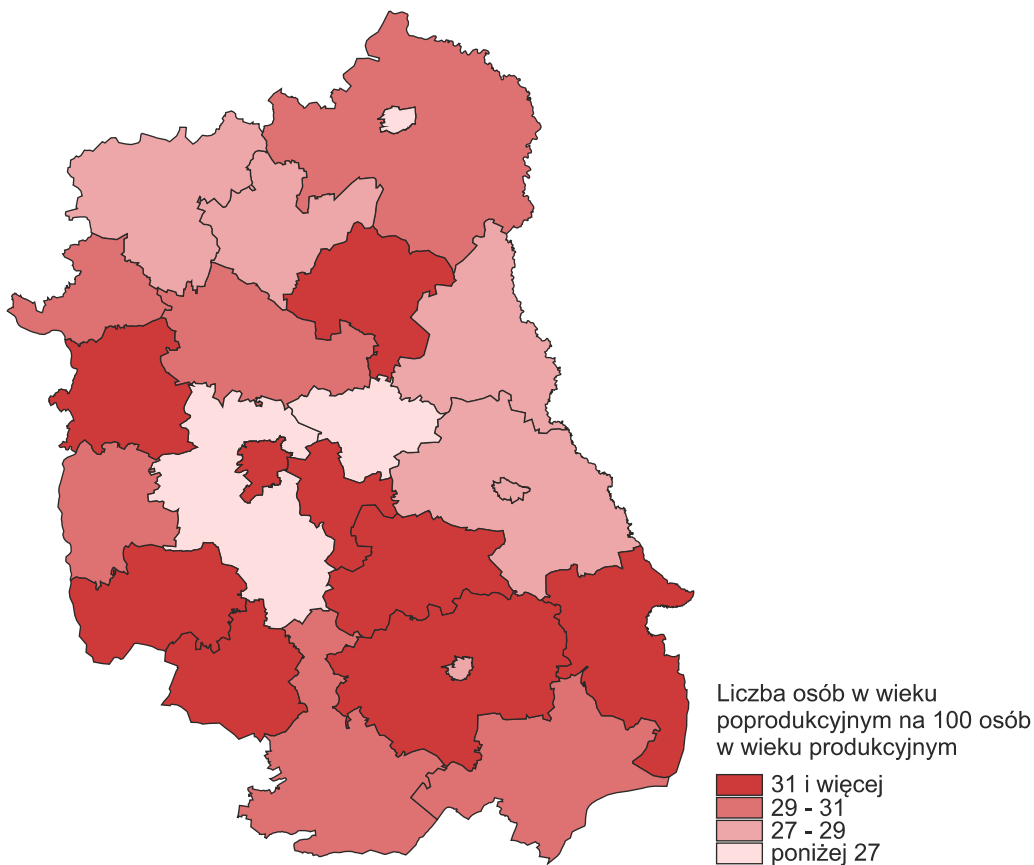
Niezwykle istotnym składnikiem potencjału demograficznego jest struktura demograficzna ludności, w tym przede wszystkim struktura wiekowa. Ze społeczno-ekonomicznego punktu widzenia zmiany w strukturze wiekowej ludności istotnie wpływają m.in. na sytuację na rynku pracy, charakter konsumpcji, ochronę zdrowia czy też rynek ubezpieczeń społecznych. Struktura wiekowa ludności posiada również duże znaczenie pod względem kształtowania się przyszłościowych trendów płodności i umieralności. Z punktu widzenia lokalnej gospodarki kluczowe znaczenie posiadają zasoby ludności w wieku produkcyjnym, w tym przede wszystkim w wieku produkcyjnym mobilnym, określającym wielkość potencjalnych zasobów pracy. Ze względu na to, że w przekroju powiatowym odsetek ten kształtował się na zbliżonym poziomie, wskaźnik ten nie został uwzględniony do obliczenia miernika cząstkowego w zakresie zasobów ludzkich.

Analiza szczegółowych danych dotyczących struktury wiekowej ludności pozwala na sformułowanie kilku wniosków ogólnych: przede wszystkim w powiatach województwa lubelskiego następuje systematyczny spadek udziału osób w wieku przedprodukcyjnym; po drugie zauważalny jest wzrost liczby osób w wieku produkcyjnym; po trzecie możemy obserwować systematyczny, znaczny wzrost ludności w wieku poprodukcyjnym. Wszystkie te tendencje zdają się wskazywać na postępujący trend starzenia się ludności województwa lubelskiego.

W celu zobrazowania struktury ludności według wieku wykorzystany został jeden ze współczynników obciążeń demograficznych – wskaźnik obciążenia demograficznego osobami w wieku poprodukcyjnym, wyrażający stosunek liczby osób w wieku poprodukcyjnym przypadających na 100 osób w wieku produkcyjnym. Wskaźnik ten, obok współczynnika obciążenia demograficznego, odsetka osób w wieku poprodukcyjnym i mediany wieku, jest bardzo często stosowany do oceny stopnia zaawansowania procesu starzenia się ludności (por: Holzer, 2003; Kurek, 2008; Abramowska-Kmon, 2011).

Wartości analizowanego wskaźnika w przekroju powiatowym charakteryzowały się znaczną rozpiętością, zawierając się w przedziale od 21,1 do 36,6, przy średniej wartości dla województwa lubelskiego na poziomie 30,2 oraz kraju – 29,0 (rys. 5). Najmniejsze obciążenie ludności w wieku produkcyjnym ludnością w wieku poprodukcyjnym odnotowano w powiecie łączyńskim (21,1), na niskim poziomie utrzymywało się ono również w Białej Podlaskiej (23,9). Z kolei najwyższe wartości wskaźnika odnotowano w powiecie krasnostawskim (36,6) oraz puławskim (35,1), choć na wysokim poziomie utrzymywało się ono również w powiatach krańickim (32,6), hrubieszowskim (32,5) oraz m. Lublin (32,3).

Rys. 5. Wskaźnik obciążenia demograficznego ludnością w wieku poprodukcyjnym w 2013 r.

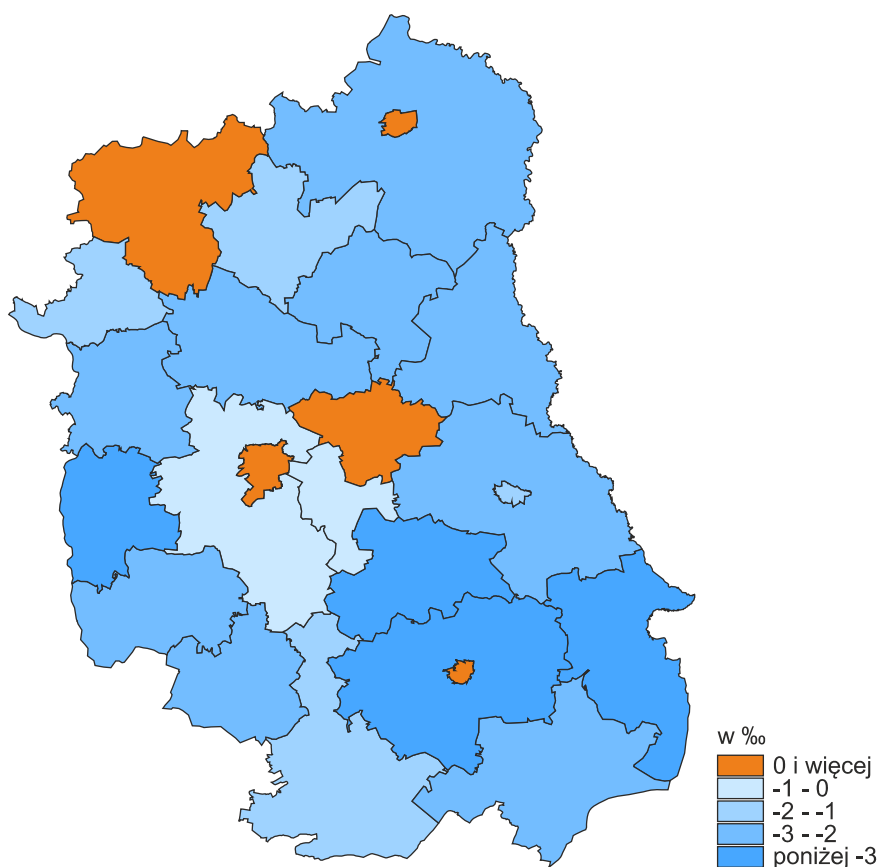

Porównanie wartości analizowanego wskaźnika dla lat 2009 i 2013 potwierdza opisaną już ogólną tendencję zmian struktury wiekowej ludności powiatów województwa lubelskiego, polegającą na stopniowym starzeniu się ich mieszkańców,

obserwowalnym nawet w krótkiej, bowiem zaledwie 5-letniej perspektywie. O ile w 2009 roku średnia wartość wskaźnika obciążenia demograficznego dla wszystkich powiatów województwa lubelskiego wyniosła ok. 27,5, to w 2013 roku wyniosła już 29,9, przy czym największe zmiany wartości analizowanego wskaźnika zaszły w miastach na prawach powiatu (wzrost o ponad 5,0 pkt).

Jedną z najczęściej stosowanych miar reprodukcji ludności jest współczynnik przyrostu naturalnego ludności. Oblicza się go jako stosunek różnicy pomiędzy liczbą urodzeń a liczbą zgonów w ciągu roku do liczby ludności w połowie roku. Najczęściej jest on wyrażany na 1000 mieszkańców.

Rys. 6. Współczynnik przyrostu naturalnego w 2013 r.

W 2009 roku w większości powiatów województwa lubelskiego zanotowano ubytek naturalny ludności, który wyniósł przeciętnie -0,5 osoby na 1000 ludności.

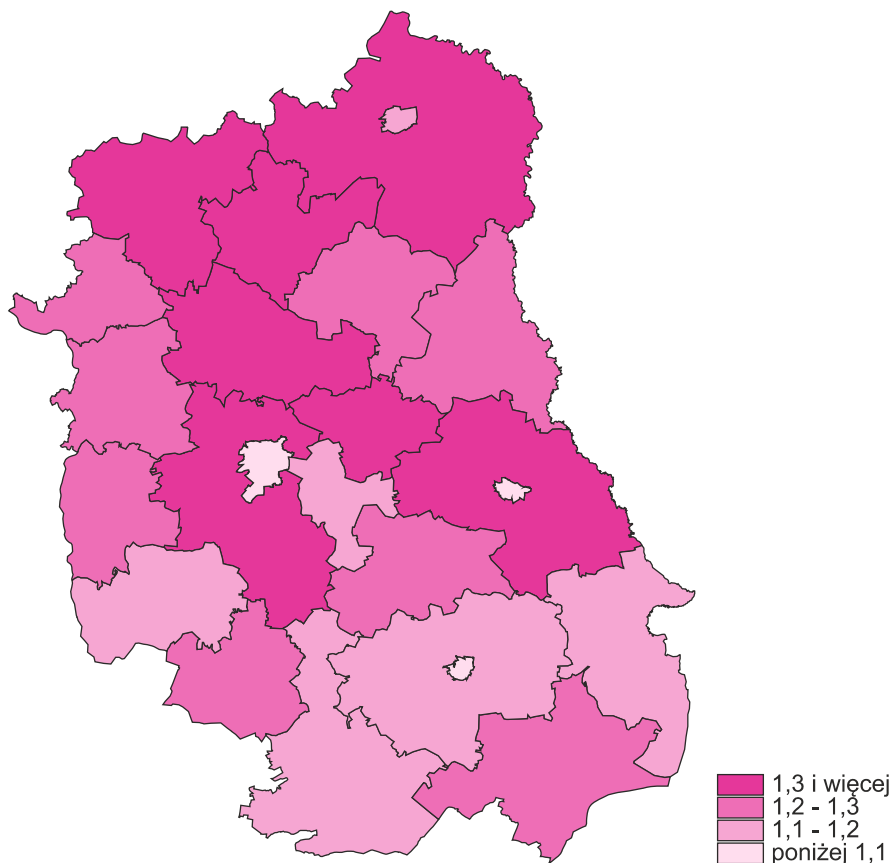
Podobną sytuację zaobserwowano w 2013 kiedy to wskaźnik przyjął wartość -1,7. Szczególnie wysoką wartość współczynnika przyrostu naturalnego odnotowano w powiatach o stosunkowo młodej strukturze ludności. W 2013 r. dodatni przyrost naturalny zanotowano jedynie w 5 jednostkach administracyjnych, w tym w trzech miastach na prawach powiatu. Były to: powiat łęczyński (2,8‰), Biała Podlaska (1,2‰), powiat łukowski (1,0‰), Zamość (0,3‰) oraz Lublin (0,1‰). Nie były to jednak wartości wystarczające, by przy uwzględnieniu ruchu migracyjnego możliwe stało się zbilansowanie liczby ludności w ww. jednostkach. Natomiast najwyższe wartości ubytku naturalnego zanotowano w powiatach krasnostawskim (-5,4‰), hrubieszowskim (-4,4‰) oraz zamojskim (-3,9‰), położonych w południowo-wschodniej części województwa (rys. 6).

Przy ocenie natężenia urodzeń zasadne jest posłużenie się współczynnikiem dzietności ogólnej, będącym sumą cząstkowych (rocznych) współczynników płodności dla kobiet w wieku rozrodczym (15-49 lat). Wyraża on średnią liczbę dzieci, jaką urodziłaby kobieta w ciągu okresu rozrodczego, przy stałym wzorcu płodności z danego roku kalendarzowego (Holzer, 2003). Miara ta w syntetyczny sposób charakteryzuje proces reprodukcji ludności, a jego wartość na poziomie ok. 2,1 gwarantuje prostą zastępowalność pokoleń, tzn. że w danym roku na jedną kobietę w wieku 15–49 lat przypada średnio 2 dzieci. O bardzo niskiej płodności mówi się z kolei wówczas, gdy przekrojowy współczynnik dzietności ogólnej nie przekracza 1,35, zaś o niskiej, gdy zawiera się on w przedziale pomiędzy 1,35 a 1,50 (Kotowska, Chłoń-Domińczak, 2012). Konsekwencją takiej sytuacji jest szybkie tempo starzenia się społeczeństwa oraz – w przypadku braku kompensaty migracyjnej – postępujący proces depopulacji danego obszaru.

W województwie lubelskim, podobnie jak w całym kraju, niska liczba urodzeń nie gwarantuje prostej zastępowalności pokoleń. Tym samym od początku lat 90. utrzymuje się okres depresji demograficznej, który należy wiązać z przemianami w zakresie prokreacji oraz zmianą wzorca płodności. Są to procesy charakterystyczne dla tzw. drugiego przejścia demograficznego, które w warunkach polskich były dodatkowo stymulowane dynamicznym procesem transformacji społeczno-gospodarczej (Kotowska, 1998; Kurek, 2008). Utrzymywanie się takiego stanu przy jednoczesnym stałym wydłużaniu się życia ludzkiego prowadzi nie tylko do spadku liczby oraz intensyfikacji procesu starzenia się ludności, ale też do zachwiania relacji pomiędzy liczebnością roczników najmłodszych, populacji w wieku produkcyjnym oraz populacji osób w wieku najstarszym. W 2013 r. wartość współczynnika dzietności ogólnej dla woje-

wództwa lubelskiego wyniosła 1,222 (wobec 1,256 w kraju), co oznacza, że na 1000 kobiet w wieku rozrodczym przypadało 1222 urodzonych dzieci.

Rys. 7. Współczynnik dzietności ogólnej w 2013 r.

Poziom płodności mierzony współczynnikiem dzietności ogólnej cechowało wyraźne zróżnicowanie w przekroju powiatowym (rys. 7). Generalnie wyższym poziomem płodności charakteryzowały się kobiety zamieszkujące w powiatach położonych w północnej i centralnej części województwa, natomiast niższym – zamieszkujące w miastach na prawach powiatu oraz powiatach położonych w południowej części regionu. W 2013 r. najwyższe w skali województwa wartości współczynnika zanotowano w powiecie łukowskim (1,455) oraz bialskim (1,426). Dość wysokim poziomem płodności charakteryzowały się również powiaty: radzyński, lubelski i lubartowski. Z kolei najniższe wartości współczynnika zanotowano w trzech miastach na prawach powiatu: Zamościu (1,050), Chełmie (1,060) oraz Lublinie (1,084). Oznacza to, że w 22 na 24 powiaty w województwie lubelskim wartość

współczynnika dzietności ogólnej kształtowała się na poziomie bardzo niskim, natomiast w zaledwie 2 – na poziomie, który można określić jako niski. Jednocześnie należy nadmienić, iż w porównaniu z 2009 r. wartość współczynnika zmniejszyła się w przypadku wszystkich 24 analizowanych jednostek terytorialnych, w największym stopniu w Zamościu oraz powiatach: radzyńskim, parczewskim, ryckim i hrubieszowskim.

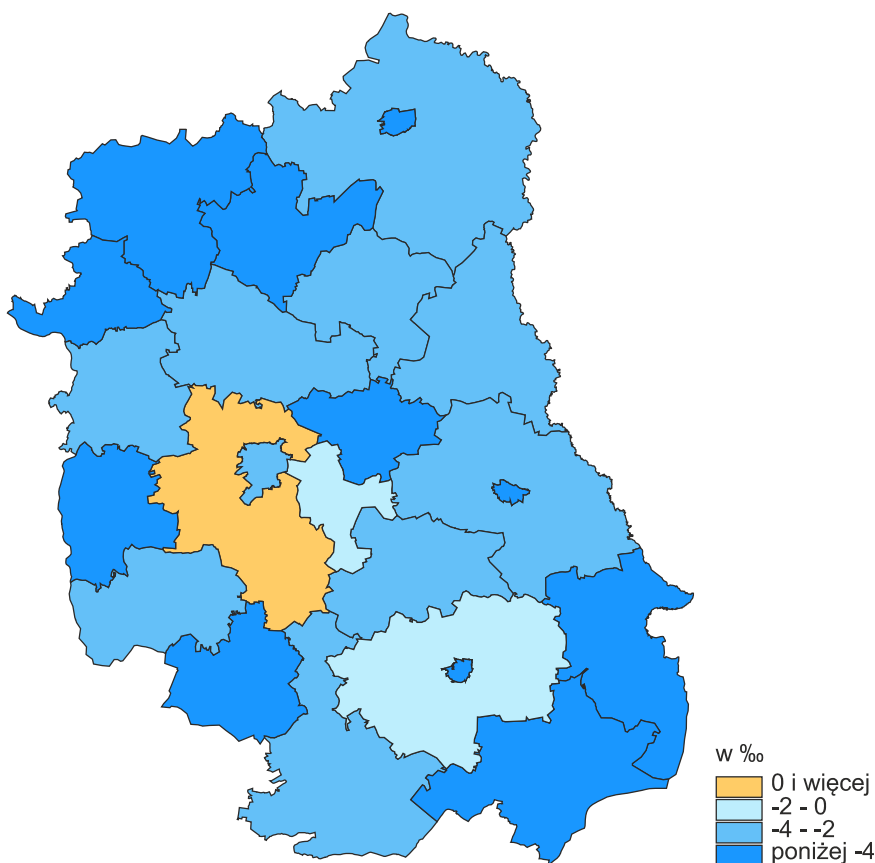
Kolejnym czynnikiem w dużym stopniu determinującym potencjał demograficzny danego obszaru jest ruch wędrowny, tj. migracje ludności, rozumiane jako przemieszczanie się ludności związane ze zmianą stałego lub czasowego miejsca zamieszkania lub miejsca czasowego pobytu. Oprócz omówionego już współczynnika przyrostu naturalnego, za jeden z najważniejszych wskaźników pozwalających na ocenę potencjału demograficznego powiatów województwa lubelskiego należy uznać saldo migracji, stanowiące różnicę między liczbą osób, które zameldowały się w danym powiecie na pobyt stały a liczbą osób, które wymeldowały się z pobytu stałego.

Wskaźnik ten pełni dwojaką funkcję. Ruch migracyjny w pewnej mierze odzwierciedla sytuację społeczno-gospodarczą w danej jednostce przestrzennej, z drugiej – przy założeniu, że dotyczy on osób w wieku przedprodukcyjnym lub produkcyjnym mobilnym) – przesądza o wzmocnieniu lub osłabieniu potencjału demograficznego danego obszaru. Procesy migracyjne mają również wpływ na dalszy rozwój poszczególnych jednostek administracyjnych, przyczyniając się do dalszego przyciągania lub odpychania potencjalnych mieszkańców. Odpływ ludności, a często również i prowadzonej przez nich działalności gospodarczej dotyczy przede wszystkim jednostek najbardziej aktywnych. Zjawisko takie w bezpośredni sposób odbija się na budżetach jednostek samorządu terytorialnego, przekładając się na obniżone wpływy z podatków PIT i CIT w związku ze zmianą miejsca zameldowania i rejestracji podmiotów gospodarczych.

Rozmiary i kierunki migracji mają wiele przyczyn. Są one uzależnione od szeregu czynników „przyciągających”, tzn. szeroko pojętej atrakcyjności danego obszaru oraz czynników „wypychających”, związanych głównie z trudnościami na rynku pracy. W związku z tym wśród obszarów napływowych przeważają duże ośrodki miejskie oraz ich okolice, zaś odpływowych – peryferyjne i zapóźnione pod względem gospodarczym obszary położone z dala od głównych miast będących centrami rozwoju. Jednocześnie należy mieć na uwadze, iż często intensywność procesów migracji kształtuje liczebność populacji poszczególnych regionów w większej mierze niż wielkość ruchu naturalnego, co dotyczy zwłaszcza tych obszarów, w których zmiany demograficzne doprowadziły do obniżenia wskaźników ruchu naturalnego (Janicki, 2011).

Migracje posiadają również znaczny wpływ na strukturę ludności według płci i wieku. Obszary napływowe charakteryzują się młodszą strukturą wiekową ludności niż tereny o zrównoważonym bilansie migracyjnym. Decyduje o tym przewaga osób młodych, które w większym stopniu uczestniczą w ruchu wędrownym ludności. Z kolei obszary emigracyjne charakteryzują się z reguły wysokim stanem zaawansowania starości demograficznej.

Rys. 8. Współczynnik salda migracji w 2013 r.

Obserwacja ruchu wędrownego mieszkańców powiatów województwa lubelskiego ukazuje istotne negatywne tendencje demograficzne, polegające z jednej strony na zmniejszającej się liczbie ludności, z drugiej zaś na deformacji struktury demograficznej, poprzez uszczuplenie zasobów demograficznych, przede wszystkim o jednostki w wieku produkcyjnym mobilnym, a więc osoby najbardziej aktywne i przedsiębiorcze. Saldo migracji dla województwa lubelskiego od wielu lat przyjmuje wartości ujemne (w 2013 r. na poziomie -2,6 osoby na 1000 ludności), skutkując ubytk-

kiem ludności z tytułu migracji. Zjawisko to istotnie wpływa na zmianę potencjału demograficznego powiatów województwa, a przy uwzględnieniu niewystarczającego przyrostu naturalnego, skutkuje procesem wyludniania.

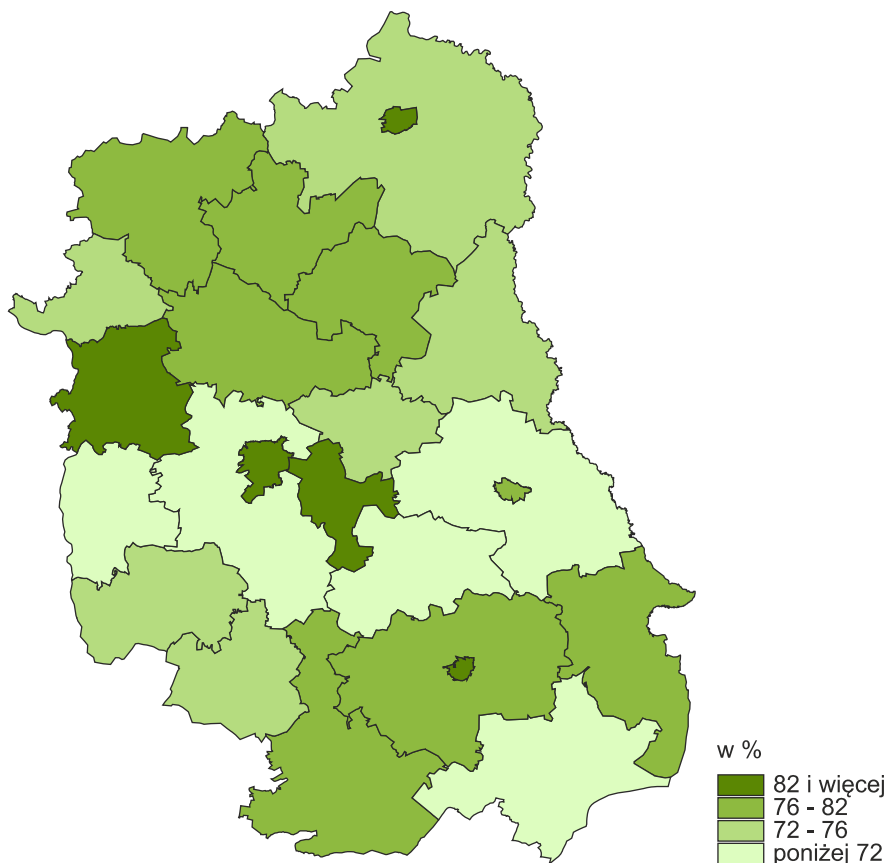
Spośród 24 powiatów w województwie lubelskim w 2013 r. dodatnie saldo migracji (na poziomie 7,5‰) zanotowano jedynie w przypadku powiatu lubelskiego (rys. 8). W pozostałych jednostkach zaobserwowano przewagę odpływu ludności nad jej napływem, przy czym największe ujemne wartości salda migracji zanotowano w powiatach: hrubieszowskim (-5,9‰), łączyńskim (-5,5‰), tomaszowskim (-5,1‰) oraz trzech miastach na prawach powiatu: Chełmie (-5,6‰), Białej Podlaskiej (-5,1‰) oraz Zamościu (-5,0‰). W porównaniu z 2009 r. doszło do zwiększenia się ubytku ludności z tytułu migracji, tj. do wzrostu nadwyżki wymeldowań z pobytu stałego nad liczbą zameldowań na pobyt stały w 21 powiatach województwa, natomiast jedynym powiatem, w którym zanotowano dodatnie saldo migracji był również powiat lubelski (6,1‰).

Egzamin maturalny wprowadzony w nowej formie w 2005 r., dał możliwość bezpośredniego porównywania efektów kształcenia nie tylko pomiędzy placówkami edukacyjnymi, ale również pomiędzy poszczególnymi jednostkami administracyjnymi. Zarówno w 2009 r., jak i w 2013 r. do grupy przedmiotów obowiązkowych wchodziły: język polski, matematyka oraz język obcy. Dodatkowo każdy absolwent przystępował do egzaminu z przynajmniej jednego przedmiotu dodatkowego zgodnego z kierunkiem dalszego kształcenia. Do egzaminu maturalnego mogli przystąpić absolwenci czterech typów placówek – liceów ogólnokształcących, liceów profilowanych, techników oraz szkół dla dorosłych – liceów i techników uzupełniających (Czapiewski, Janc, 2013).

W celu porównania poszczególnych powiatów województwa lubelskiego pod względem kapitału ludzkiego wykorzystany został wskaźnik dotyczący zdawalności matury wśród zdających maturę po raz pierwszy w terminie głównym. Z analizy wyników egzaminu maturalnego wyłania się dość niejednorodny obraz województwa lubelskiego w przekroju powiatowym (rys. 9). Najwyższą zdawalność zaobserwowano w przypadku miast na prawach powiatu, tj. w Lublinie (85%), Białej Podlaskiej oraz Zamościu (po 83%), a także dwóch powiatów z ważnymi ośrodkami miejskimi o znaczeniu subregionalnym, tj. powiatu puławskiego (86%) i świdnickiego (84%). Świadczy to o wyższym poziomie nauczania w szkołach średnich położonych na obszarze dużych miast. Najmniejszą natomiast zdawalność odnotowano w powiatach słabo zurbanizowanych, pozbawionych dużych ośrodków miejskich, bądź też położonych w ich pobliżu, jak to ma miejsce m.in. w powiecie lubelskim (61%) i chełmskim (62%). Podobne zróżnicowanie przestrzenne województwa lubelskiego pod względem wartości analizowanego wskaźnika zanotowano również w 2009 r. Wówczas jednak

w grupie powiatów o najwyższej zdawalności matury wśród osób zdających maturę po raz pierwszy znalazły się powiaty łukowski i biłgorajski, natomiast w grupie powiatów o najniższej zdawalności znalazł się również powiat opolski.

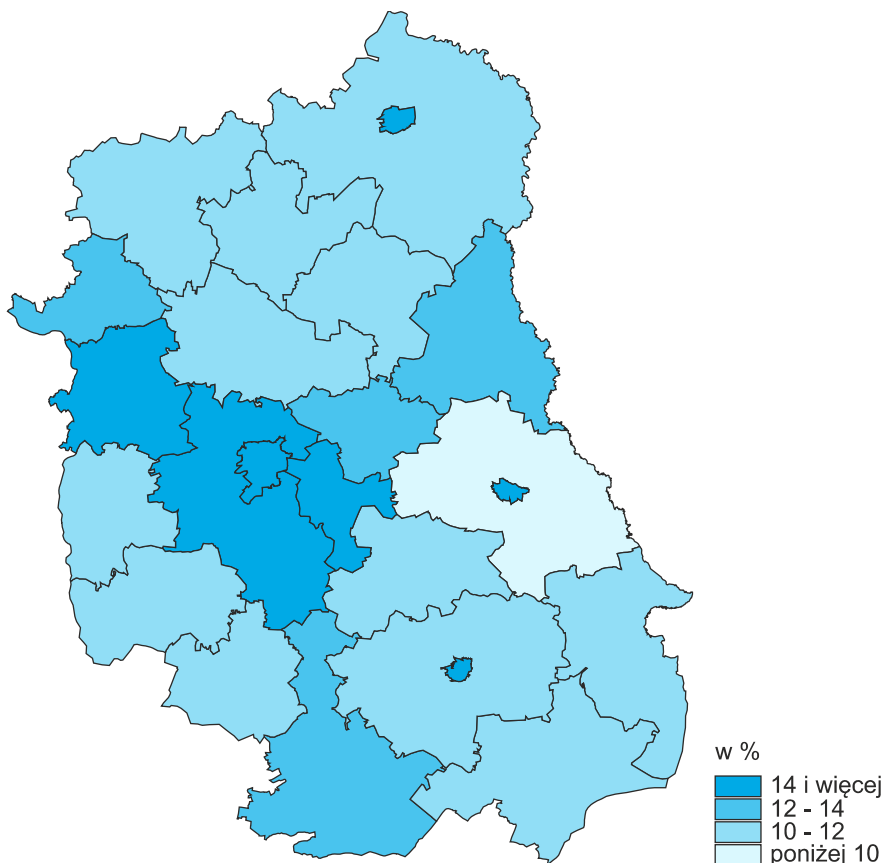
Rys. 9. Zdawalność matury wśród zdających maturę pierwszy raz w terminie głównym w 2013 r.

Niezwykle ważnym czynnikiem kształtującym jakość zasobów ludzkich w zakresie kapitału ludzkiego jest poziom wykształcenia mieszkańców. Biorąc pod uwagę chęć przedstawienia generalnego spojrzenia na ogólny poziom wykształcenia ludności, za najbardziej miarodajny wskaźnik w tym zakresie powszechnie uznaje się udział ludności z wykształceniem wyższym w ogólnej liczbie mieszkańców (Czapiewski, Janc, 2013). Ze względu na charakter źródła danych, jakim jest Narodowy Spis Powszechny, który przeprowadzany jest w cyklu około dziesięcioletnim oraz znaczenie wskaźnika dla oceny kapitału ludzkiego, zdecydowano się na wykorzystanie

ww. wskaźnika z roku 2011 (rok przeprowadzenia ostatniego NSP) do obliczenia wskaźnika syntetycznego zarówno dla 2009, jak i 2013 r.

Rys. 10. Udział osób z wykształceniem wyższym w liczbie ludności w wieku 13 lat i więcej w 2011 r.

W 2011 r. w województwie lubelskim dyplom uczelni wyższej posiadało 16,2% mieszkańców regionu powyżej 13 roku życia, tj. mniej niż przeciętnie w kraju, gdzie wykształceniem wyższym legitymowało się 17,0% populacji w wieku 13 lat i więcej. W porównaniu do poprzedniego Spisu Powszechnego przeprowadzonego w 2002 r. odsetek osób z wykształceniem wyższym zarówno w województwie, jak i w kraju wzrósł niemal dwukrotnie (odpowiednio z poziomu 9,4% i 10,1%). Wiązało się to z dynamicznym rozwojem szkolnictwa wyższego, w tym uczelni prywatnych, wzrostem popularności studiów wyższych wśród młodzieży, a także zmianami w systemie kształcenia na szczeblu wyższym, obejmującymi przede wszystkim wprowadzenie trójstopniowego systemu studiów wyższych. Jednakże biorąc pod uwagę prognozowa-

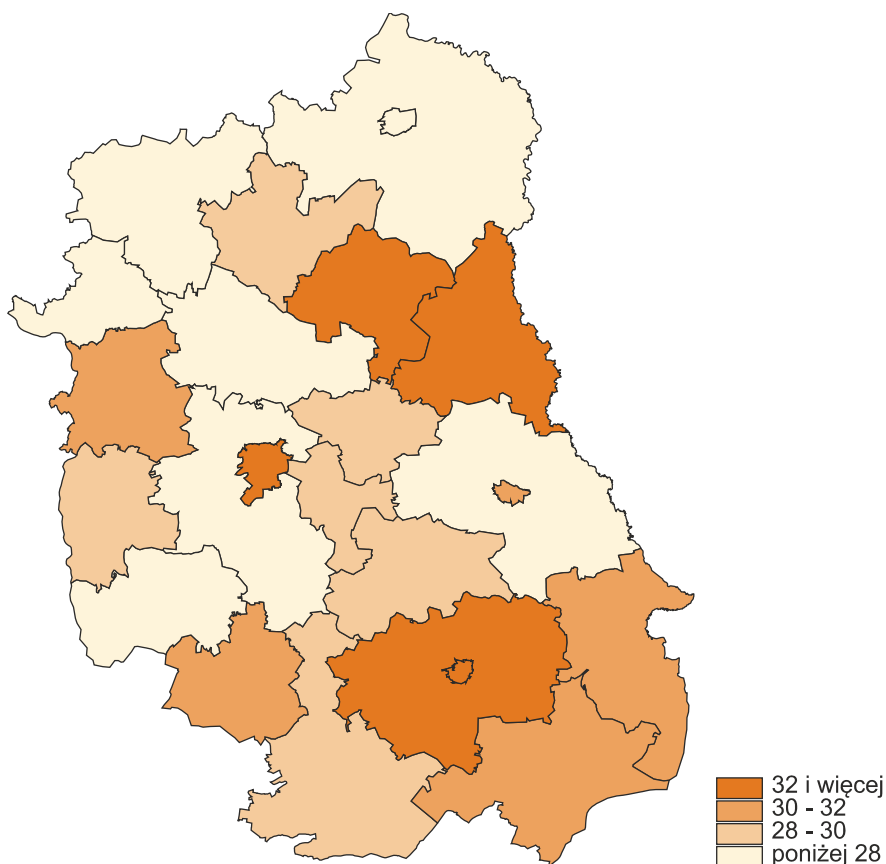
ne przemiany demograficzne, przejawiające się w stałym zmniejszaniu się liczby osób w młodszych rocznikach, w perspektywie kolejnych kilkunastu -kilkudziesięciu lat wzrost udziału osób z wykształceniem wyższym nie będzie tak znaczny (Jakubowski, Dziaduch 2013, Kowerski 2013).

Wskaźnik udziału ludności z wykształceniem wyższym, podobnie jak wskaźnik zdawalności matur, różnicuje województwo lubelskie w wymiarze miasta ponadregionalne i subregionalne – peryferie. Najwyższym poziomem wykształcenia charakteryzują się mieszkańcy dużych miast, tj. wszystkich miast na prawach powiatu oraz tzw. powiatów ziemskich, na obszarze których zlokalizowane są pozostałe większe ośrodki miejskie. Udział osób z wykształceniem wyższym w liczbie ludności w wieku 13 lat i więcej w 2011 r. wyniósł: w Lublinie – 30,6%, Białej Podlaskiej – 22,8%, Zamościu – 22,1%, Chełmie – 21,9%, powiecie świdnickim – 17,7% oraz powiecie puławskim – 16,5%. Takie wyniki dla ww. miast na prawach powiatu wynikają w dużej mierze z pełnionej przez nie funkcji akademickiej. O ile Lublin należy do największych i najważniejszych ośrodków akademickich w kraju o ugruntowanej pozycji, to w ciągu ostatnich kilkunastu lat w Białej Podlaskiej, Chełmie oraz Zamościu rozwinęły się ośrodki akademickie o znaczeniu subregionalnym (Jakubowski, Dziaduch 2013). Z kolei najniższe wartości wskaźnika zanotowano w przypadku powiatów położonych peryferyjnie oraz położonych w pobliżu największych miast regionu (za wyjątkiem powiatu lubelskiego), w których wykształcenie wyższe posiadał zaledwie co dziesiąty mieszkaniec w wieku 13 lat i więcej. W powiecie chełmskim ich udział wyniósł zaledwie 8,9%, zamojskim – 10,3%, opolskim i hrubieszowskim – po 10,5%, radzyńskim – 10,7% oraz bialskim – 10,9% (rys. 10).

Podstawowym czynnikiem decydującym o spójności społecznej jest kapitał społeczny, który nabiera coraz większego znaczenia również z punktu widzenia rozwoju społeczno-gospodarczego. Istotnym przejawem jego tworzenia się jest zaangażowanie ludności w działalność różnego rodzaju organizacji pozarządowych. Wobec tego jednym z najczęściej wykorzystywanych mierników kapitału społecznego jest liczba zarejestrowanych fundacji, stowarzyszeń i organizacji społecznych na 10 tys. mieszkańców. Organizacje pozarządowe stanowią jeden z najważniejszych obszarów przejawiania się społeczeństwa obywatelskiego. Można je zdefiniować jako oddolną formę samoorganizacji społeczeństwa o charakterze pozapaństwowym, pozabiznesowym, mającą na celu wspólną działalność na rzecz dobra wspólnego. Tym samym wymienione formy aktywności obywatelskiej, tj. sektor organizacji pozarządowych, stanowi w pewnym uproszczeniu zinstytucjonalizowaną postać społeczeństwa obywatelskiego (Lewenstein, Palska 2004).

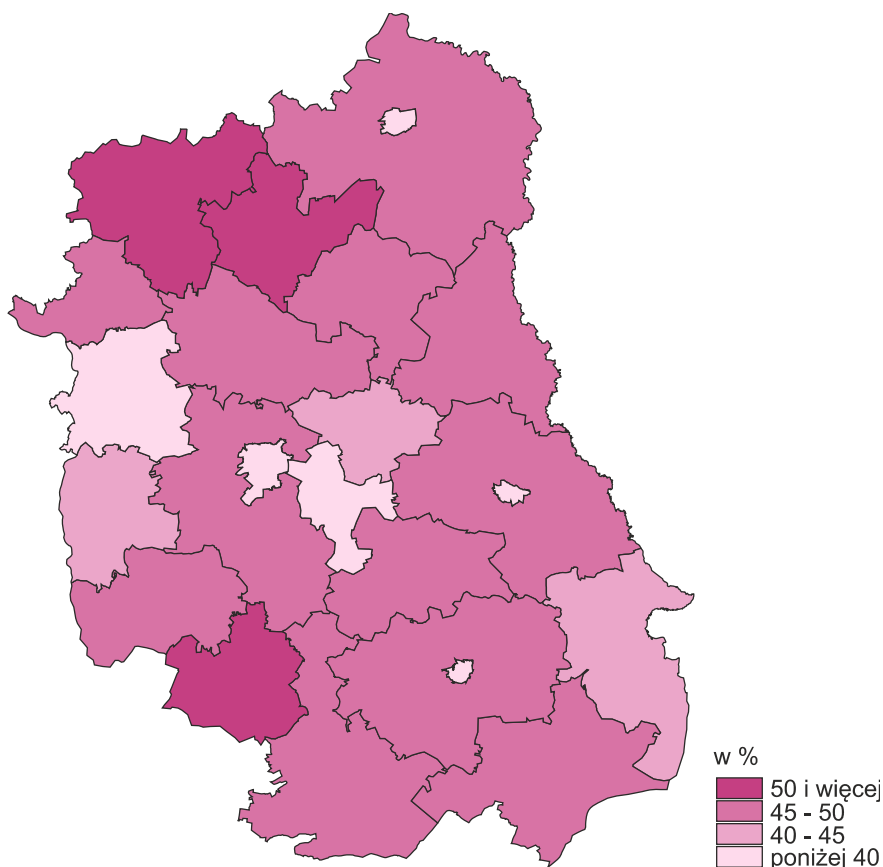
W województwie lubelskim, podobnie jak w całej Polsce, od początku lat 90. XX wieku nastąpił dynamiczny wzrost liczby organizacji społecznych, będących wyrazem aktywności społeczeństwa polskiego. Nasylenie poszczególnych powiatów organizacjami społecznymi (pozarządowymi) kształtuje się jednak nierównomiernie (rys. 11.). Pod względem liczby fundacji, stowarzyszeń i organizacji społecznych najlepiej prezentuje się Lublin, w którym w 2013 r. na 10 tys. mieszkańców zarejestrowanych było 47 instytucji tego typu. Nieznacznie niższą wartość wskaźnika zanotowano w przypadku Zamościa (42), a także powiatów parczewskiego (39) oraz zamojskiego (38). Z kolei najniższe wartości wskaźnika zaobserwowano w powiecie chełmskim (21), Białej Podlaskiej (25) oraz powiatach: krańickim, lubelskim i łukowskim (po 26). W latach 2009-2013 największy wzrost zarejestrowanych fundacji, stowarzyszeń i organizacji społecznych na 10 tys. mieszkańców zanotowano w Lublinie (o 9), powiecie włodawskim (7) oraz w Zamościu i powiatach: hrubieszowskim, krasnostawskim, krańickim i opolskim (6).

Rys. 11. Liczba zarejestrowanych fundacji, stowarzyszeń i organizacji społecznych na 1000 mieszkańców w 2013 r.

Innym przejawem istnienia bądź też tworzenia się kapitału społecznego jest świadomość ludzi o możliwości współdecydowania w sprawach istotnych dla społeczeństwa, w tym społeczności lokalnej. Wiąże się to przede wszystkim z pojęciem demokracji lokalnej, obserwowanej na poziomie praktycznym w zróżnicowanych aktach aktywności i partycypacji społeczno-politycznej obywateli, w tym przede wszystkim uczestnictwa w procedurach wyborczych. Wobec tego za swoisty miernik społeczeństwa obywatelskiego i poziomu kapitału społecznego należy uznać frekwencję w wyborach powszechnych, w tym przede wszystkim w wyborach samorządowych, mających przełożenie na kierunki i charakter działań podejmowanych przez władze publiczne na rzecz rozwoju lokalnego. W związku z tym za najbardziej odpowiedni wskaźnik pozwalający na ocenę skali zaangażowania mieszkańców powiatów województwa lubelskiego w proces wyborczy uznano frekwencję wyborczą podczas wyborów radnych do organów stanowiących jednostek samorządu terytorialnego w I turze.

Rys. 12. Frekwencja wyborcza podczas wyborów radnych do organów stanowiących jednostek samorządu terytorialnego (I tura) w 2014 r.

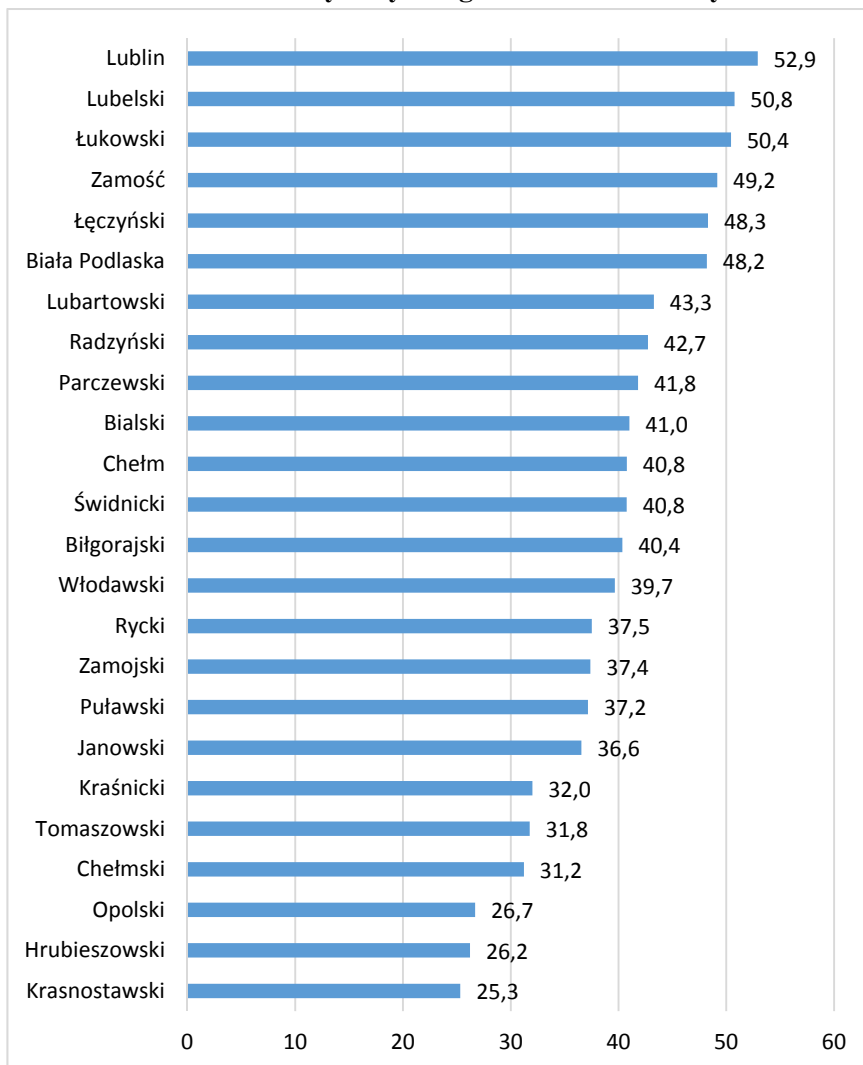
W województwie lubelskim w wyborach samorządowych przeprowadzonych w 2014 r. zanotowano frekwencję na poziomie 42,93%, natomiast w 2010 r. – na poziomie 49,95%. Zarówno w 2014, jak i 2010 r., jej poziom w przypadku województwa był wyraźnie wyższy niż przeciętnie w kraju (odpowiednio 39,28% oraz 47,32%). Wartości analizowanego wskaźnika w przekroju powiatowym charakteryzowały się jednak znaczną rozpiętością, mieszcząc się w przedziale od 31,7% do 52,7%. Najwyższą frekwencję zanotowano w powiatach: janowskim (52,7%), łukowskim (50,4%) oraz opolskim (50,1%), natomiast najniższą – w przypadku wszystkich czterech miast na prawach powiatu, tj. Zamościu (31,7%), Lublinie (32,7%), Chełmie (35,2%) i Białej Podlaskiej (39,0%), a także powiatach: świdnickim (35,4%) oraz puławskim (39,2%), przy czym podobne zróżnicowanie frekwencji wyborczej zaobserwowano podczas wyborów w 2009 r. Można więc zauważyć, iż na obszarze województwa lubelskiego obserwuje się pewną rozłączność kapitału ludzkiego oraz kapitału społecznego w aspekcie partycypacji społeczno-politycznej obywateli mierzonej frekwencją wyborczą podczas wyborów samorządowych. Przejawia się to w tym, iż najwyższy poziom kapitału ludzkiego wystąpił w dużych ośrodkach miejskich oraz powiatach o wysokim poziomie wskaźnika urbanizacji, natomiast najwyższe wartości analizowanego wskaźnika wystąpiły w słabiej zurbanizowanych, peryferyjnych powiatach województwa.

Do obliczenia syntetycznego wskaźnika konkurencyjności powiatów w obszarze potencjału demograficznego i społecznego użyte zostały następujące zmienne:

1. Gęstość zaludnienia (w osobach na 1 km²).
2. Współczynnik przyrostu rzeczywistego na 1000 ludności.
3. Wskaźnik obciążenia demograficznego ludnością w wieku poprodukcyjnym.
4. Przyrost naturalny na 1000 ludności.
5. Współczynnik dzietności ogólnej.
6. Współczynnik salda migracji na 1000 ludności.
7. Zdawalność matury wśród zdających maturę pierwszy raz w terminie głównym.
8. Udział osób z wykształceniem wyższym w liczbie ludności w wieku 13 lat i więcej.
9. Liczba zarejestrowanych fundacji, stowarzyszeń i organizacji społecznych na 1000 mieszkańców.
10. Frekwencja wyborcza podczas wyborów radnych do organów stanowiących jednostek samorządu terytorialnego (I tura).

Na wartość miernika syntetycznego konkurencyjności powiatów województwa lubelskiego w zakresie potencjału demograficznego i społecznego miały więc wpływ wartości wskaźników dotyczących rozmieszczenia ludności, struktury ludności, ruchu naturalnego, ruchu wędrownego, a także kapitału ludzkiego (w zakresie efektywności kształcenia i poziomu wykształcenia) oraz kapitału społecznego (społeczeństwa obywatelskiego).

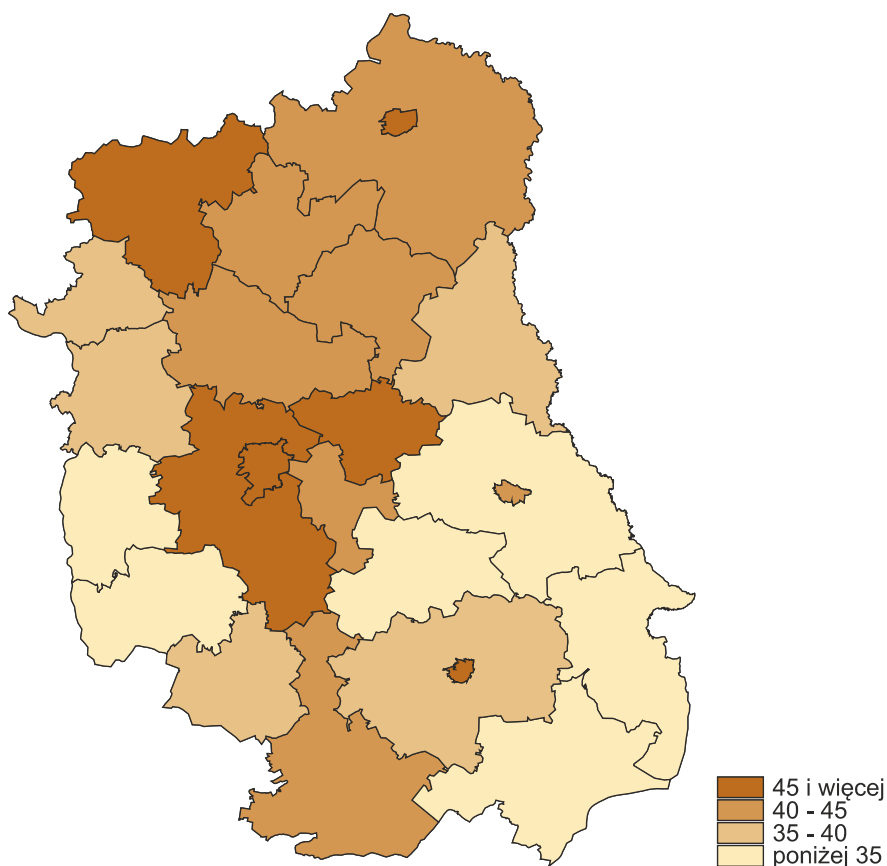
Rys. 13. Wartość wskaźnika syntetycznego w obszarze zasoby ludzkie w 2013 r.

Zgodnie z wynikami badania, w 2013 r. najwyższą wartość wskaźnika syntetycznego w obszarze potencjału demograficznego i społecznego (rys. 13) osiągnęło miasto Lublin (52,9 pkt), a na kolejnych pozycjach uplasowały się: powiat lubelski (50,8),

powiat łukowski (50,4), Zamość (49,2), powiat łużyński (48,3) oraz Biała Podlaska (48,2). Z kolei wśród analizowanych jednostek o najniższych wartościach miernika syntetycznego w sferze potencjału demograficznego i społecznego znalazły się powiaty: krasnostawski (25,3 pkt), hrubieszowski (26,2) oraz opolski (26,7). Średnia wartość wskaźnika syntetycznego konkurencyjności w zakresie zasobów ludzkich wyniosła 39,7 pkt. Powyżej tego progu znalazło się 13 powiatów. Generalnie najwyższe wartości analizowanego miernika syntetycznego osiągnęły miasta na prawach powiatu – charakteryzujące się najwyższą gęstością zaludnienia oraz wysokim poziomem kapitału ludzkiego, powiaty położone w centralnej części regionu w pobliżu stolicy województwa – charakteryzujące się relatywnie młodą strukturą wiekową ludności, a także powiat łukowski, wyróżniający się korzystną strukturą wiekową ludności oraz wysokim poziomem dzietności (rys. 14).

Rys. 14. Zróżnicowanie przestrzenne wskaźnika syntetycznego w obszarze zasoby ludzkie w 2013 r.

Z kolei najniższe wartości wskaźnika syntetycznego w obszarze potencjału demograficznego i społecznego zanotowano w powiatach położonych w południowo-wschodniej (powiat krasnostawski, chełmski, hrubieszowski oraz tomaszowski) oraz dwóch powiatach położonych w zachodniej części województwa (powiat opolski i kraśnicki). O takim wyniku ww. jednostek przesądziły dość zaawansowane procesy depopulacyjne, będące konsekwencją zarówno wysokiego ubytku naturalnego, jak również ujemnego salda w ruchu wędrownym ludności, a także relatywnie niski poziom kapitału ludzkiego, mierzonego zdawalnością egzaminu maturalnego oraz udziałem osób z wykształceniem wyższym.

W porównaniu z 2009 r. zaobserwowano niewielkie zmiany w rankingu częściowym, co potwierdza wartość współczynnika korelacji rang Spearmana na poziomie 0,93. Taka sytuacja w dużej mierze odzwierciedla charakterystyczne dla analizowanego obszaru dosyć powolne tempo zmian w zakresie procesów demograficznych. W latach 2009-2013 swoją pozycję w rankingu poprawiło 12 powiatów, pogorszyło – 10, natomiast w 2 przypadkach pozostała ona bez zmian. Największy awans zanotował powiat bialski (o 6 pozycji, z miejsca 16 na 10) oraz powiaty lubelski i zamojski (o 3 pozycje, odpowiednio z 5 na 2 i z 19 na 16 miejsce w rankingu). Wzrost ten był przede wszystkim wynikiem zmniejszenia się ubytku rzeczywistego ludności, wolniejszego tempa procesu starzenia się społeczeństwa, mierzonego wskaźnikiem obciążenia demograficznego osobami w wieku poprodukcyjnym oraz mniejszego spadku wartości współczynnika dzietności ogólnej. Lider rankingu – miasto Lublin – odnotował awans o jedną pozycję. Z kolei największy spadek w zestawieniu odnotował powiat puławski (o 6 pozycji, z miejsca 11 na 17), głównie ze względu na znaczny wzrost wskaźnika obciążenia demograficznego osobami w wieku poprodukcyjnym oraz zwiększenie się zarówno ubytku naturalnego, jak również ubytku rzeczywistego ludności. Z kolei spadek o 3 pozycje zanotowały dwa miasta na prawach powiatu: Zamość (z 1 miejsca na 4) oraz Biała Podlaska (z 3 miejsca na 6).

2. Infrastruktura techniczna

Zagadnienia infrastrukturalne pełnią kluczową rolę w kształtowaniu odpowiednich warunków do rozwoju regionu i zapewnieniu satysfakcjonującego poziomu konkurencyjności. Dostępność do infrastruktury drogowej, wodociągowej czy kanalizacyjnej z jednej strony przyczynia się do prawidłowego funkcjonowania całego systemu gospodarczego, z drugiej zaś w sposób bezpośredni wpływa na jakość życia mieszkańców.

Transport jest jednym z najważniejszych sektorów gospodarki, a od jego sprawnego funkcjonowania zależy w istotnym stopniu efektywność gospodarowania. W ostatnich latach przeprowadzono szereg działań zmierzających do rozbudowy sieci drogowej oraz poprawy jej jakości. Największy udział w zaspokajaniu potrzeb transportowych, zarówno w przewozach osób jak i ładunków w Polsce mają dwie gałęzie transportu: drogowy i kolejowy, przy czym w ostatnich latach obserwuje się stopniowy wzrost znaczenia transportu drogowego. Wśród czynników wyróżniających transport samochodowy wymienić można (Stajniak, Hajdul, Foltyński i Krupa, 2008):

- korzystne dostosowanie sieci dróg do rynków zaopatrzenia i zbytu;
- dużą szybkość przewozu oraz elastyczność podróży;
- możliwość dowozu do innych gałęzi transportu;
- rozwój infrastruktury drogowej (wydatki na budowę nowych i modernizację istniejących dróg traktowane są często jako priorytet w porównaniu z pozostałymi gałęziami transportu).

Cechy charakterystyczne sieci drogowej i kolejowej województwa wynikają z traktowania tej części kraju jako obszaru peryferyjnego. W konsekwencji, w regionie brak efektywnych powiązań komunikacyjnych z resztą kraju w postaci autostrad czy szybkich kolei, a sieć dróg ekspresowych jest bardzo niewielka i niewystarczająca w stosunku do potrzeb. Dla ożywienia współpracy międzynarodowej oraz rozwoju gospodarczego województwa lubelskiego kluczowe znaczenie ma przebieg korytarza transportowego współtworzącego Transeuropejską Sieć Transportową (TEN-T) (por. Adamiec, 2012). W ramach tego korytarza przez województwo lubelskie przebiegają:

- droga krajowa nr 2 (E30), Berlin – Warszawa – Mińsk – Moskwa, będąca zarazem fragmentem jednego z czterech korytarzy paneuropejskich przebiegających przez Polskę, w przyszłości autostrada A2,
- linie kolejowe nr 2/E20 i C-E20 i nr 12 /C-E20.

Niemniej istotne dla sieci transportowej regionu są:

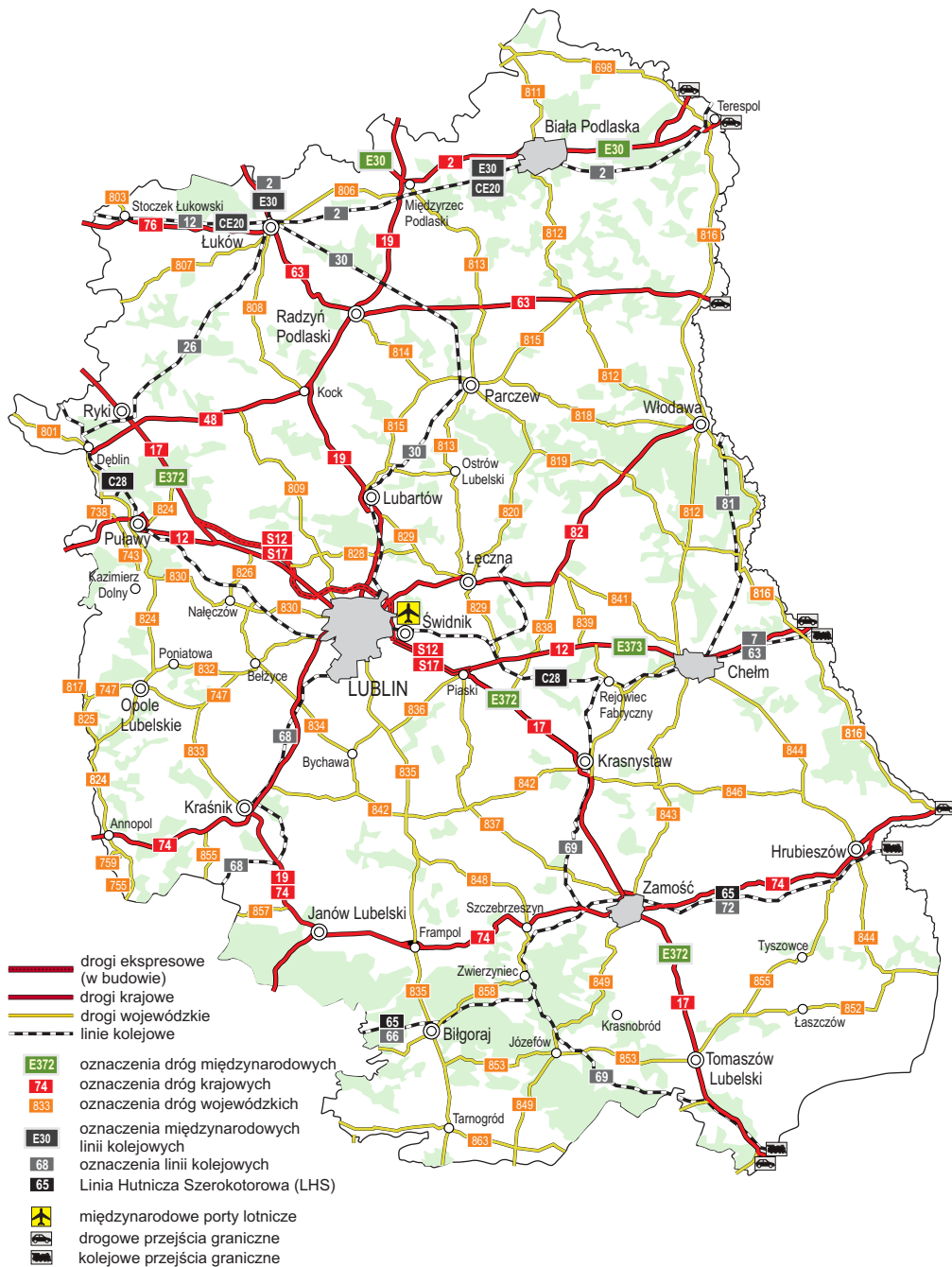
- droga krajowa nr 17 (w przyszłości droga ekspresowa S17), Warszawa – Lublin – Zamość – Hrebenne – granica państwa (kierunek Lwów),
- droga krajowa nr 12, Kurów – Lublin – Piaski – Chełm – Dorohusk – granica państwa (kierunek Kijów),
- droga krajowa nr 19, Kuźnica – Białystok – Siemiatycze – Międzyrzec Podlaski – Kock – Lubartów – Lublin – Kraśnik – Janów Lubelski – Nisko - Rzeszów,
- linia kolejowa nr 7, Warszawa – Lublin – Dorohusk – granica państwa (kierunek Kijów),
- Linia Hutnicza-Szerokotorowa biegnąca z województwa śląskiego do granicy ukraińskiej, na terenie województwa lubelskiego przebiega przez Zamość i Hrubieszów.

W 2013 r. sieć dróg publicznych w Polsce liczyła 416 tys. km, z tej liczby 286 tys. km (68%) stanowiły drogi o nawierzchni twardej. W województwie lubelskim system dróg publicznych (rys. 15) liczył nieco ponad 34 tys. km, co stanowiło 8,2% dróg w całym kraju. Według wskaźnika międzygałęziowej dostępności transportowej⁵ województwo lubelskie charakteryzowało się, podobnie jak większość województw wschodniej Polski, dostępnością potencjałową na niższym poziomie niż średnia krajowa.

O peryferyjnym położeniu województwa i słabej dostępności transportowej świadczył mniejszy niż przeciętnie w kraju odsetek dróg krajowych i wojewódzkich charakteryzujących się większą przepustowością i zwykle lepszą jakością oraz mających największy wpływ na sprawne funkcjonowanie regionalnego systemu transportowego. Większy niż w kraju, udział posiadały natomiast drogi powiatowe i gminne, które na skutek deficytu dróg wyższej kategorii przejmowały ich funkcje, w konsekwencji w dużej części nie były dostosowane do wzrastającego natężenia ruchu kołowego. Województwo lubelskie charakteryzowało się gęstszą siecią drogową niż średnio w kraju, przy czym jak wspomniano wyżej, dominowały drogi gminne i powiatowe. Na każde 100 km² powierzchni przypadało 136 km dróg publicznych, podczas gdy średnio w kraju wskaźnik ten wyniósł 133 km. Marginalny wpływ na system transportowy miały drogi ekspresowe, których łączna długość w 2013 r. wyniosła 7 km (2,7% wielkości krajowej).

⁵ Wskaźnik Międzygałęziowej Dostępności Transportowej – wypracowany w IGiPZ PAN syntetyczny wskaźnik, który uwzględnia 12 zmiennych społeczno-gospodarczych, takich jak m.in. liczba ludności, liczba pracujących, liczba gospodarstw rolnych, liczba studentów, liczba noclegów, produkcja sprzedana przemysłu (Komornicki, 2008).

Rys. 15. Infrastruktura transportowa

Źródło: Statystyczny Atlas Województwa Lubelskiego 2012 (2014). Lublin: Urząd Statystyczny w Lublinie, s.13.

Stan techniczny dróg i mostów oraz stan ich oznakowania jest w większości przypadków niezadawalający (por. Informacja..., 2010). W rezultacie stan sieci transportowej regionu stanowi jedną z głównych barier rozwojowych. W szczególności odczuwalny jest brak głównych arterii drogowych na kierunku wschód – zachód oraz obwodnic miejskich na tych szlakach (Kawałko, Miszczuk, 2007). Dodatkową barierę dostępności po zachodniej stronie województwa jak dotychczas stanowi rzeka Wisła. Na odcinku ok. 130 km znajdują się jedynie 4 mosty drogowe, w tym dwa w Puławach (jeden nowy oddany do użytku w 2008 r.) i po jednym w Dęblinie i Annopolu oraz jeden most kolejowy w Dęblinie (Miszczuk, Ponikowski, 2009). W 2015 r. planowane jest oddanie do użytku mostu w Kamieniu, który znacznie ułatwi komunikację centralnej części regionu z województwem mazowieckim i świętokrzyskim.

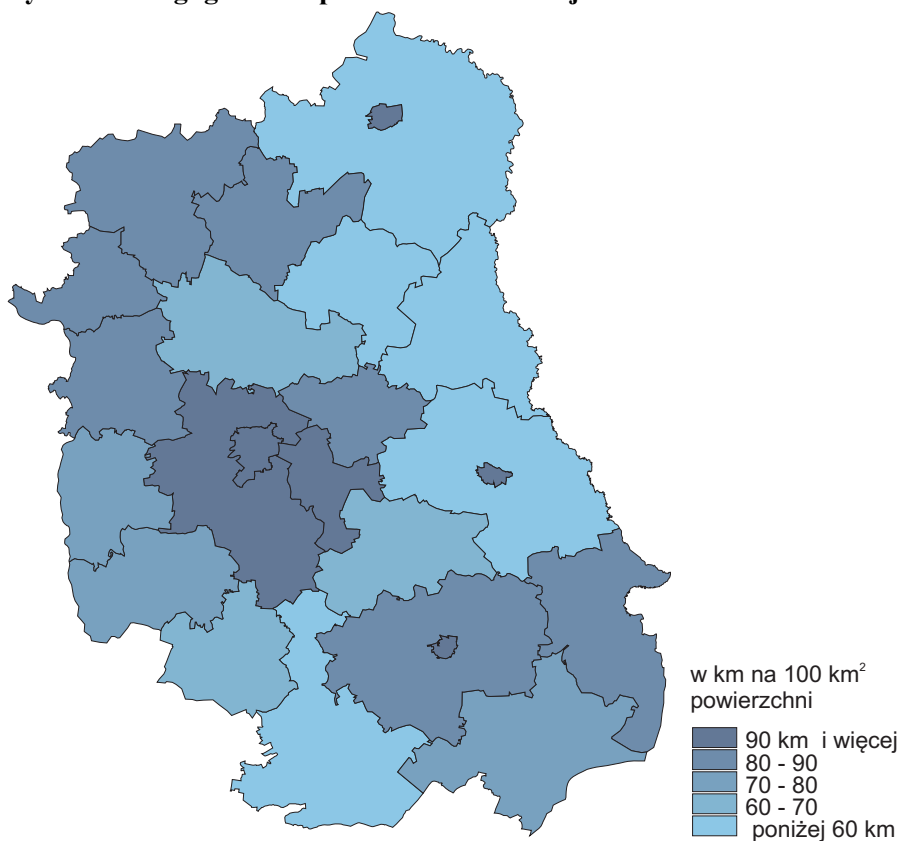
W 2013 r. w kategorii długości dróg gminnych i powiatowych w przeliczeniu na 100 km² powierzchni (rys. 16) najgęstszą siecią drogową cechowały się miasta na prawach powiatu, w których wskaźnik ten przekraczał 300 km, (oprócz Lublina, w którym był mniejszy). Z kolei w powiatach ziemskich gęstą sieć drogową posiadały powiaty położone w centralnej części województwa: świdnicki i lubelski (ponad 90 km), natomiast najslabiej rozwiniętą infrastrukturę drogową posiadał powiat włodawski (31 km). W porównaniu do 2009 r. największy przyrost wskaźnika gęstości sieci drogowej odnotowano w powiecie zamojskim i w Białej Podlaskiej, podczas gdy w powiatach kraśnickim i ryckim omawiany wskaźnik wzrósł w najmniejszym stopniu.

W 2013 r. w województwie lubelskim liczba zarejestrowanych pojazdów samochodowych i ciągników w przeliczeniu na 1000 ludności wyniosła 684 i było to więcej niż średnio w kraju o 17 pojazdów. Analizując zróżnicowanie przestrzenne należy zauważyć, że najwięcej zarejestrowanych pojazdów w odniesieniu do liczby mieszkańców notowano w powiatach: włodawskim, opolskim i lubelskim (ponad 800), podczas gdy w miastach na prawach powiatu wartości te były znacznie niższe i wynosiły poniżej 600 pojazdów (oprócz Białej Podlaskiej). We wszystkich powiatach województwa wartość omawianego wskaźnika była wyższa niż w 2009 r., przy czym największy wzrost odnotowano w powiecie chełmskim (o 37 pojazdów) i opolskim (o 36 pojazdów).

Długość linii kolejowych wyniosła w Polsce w 2013 r. niecałe 20 tys. Udział sieci kolejowej na terenie województwa lubelskiego stanowił 5,3% ogólnej długości linii. Gęstość sieci w województwie kształtowała się poniżej średniej krajowej. Średnio na 100 km² powierzchni w regionie przypadało o 2,3 km mniej linii kolejowych niż przeciętnie w kraju. Pomimo wzrastającej świadomości o strategicznym znaczeniu dobrze rozwiniętej sieci kolejowej (por. Master..., 2008, Strategia..., 2012) od kilkunastu lat następuje systematyczna redukcja infrastruktury kolejowej. Przyczyn tych procesów należy upatrywać w zmianach wynikających z transformacji gospodarki. Przejawiają

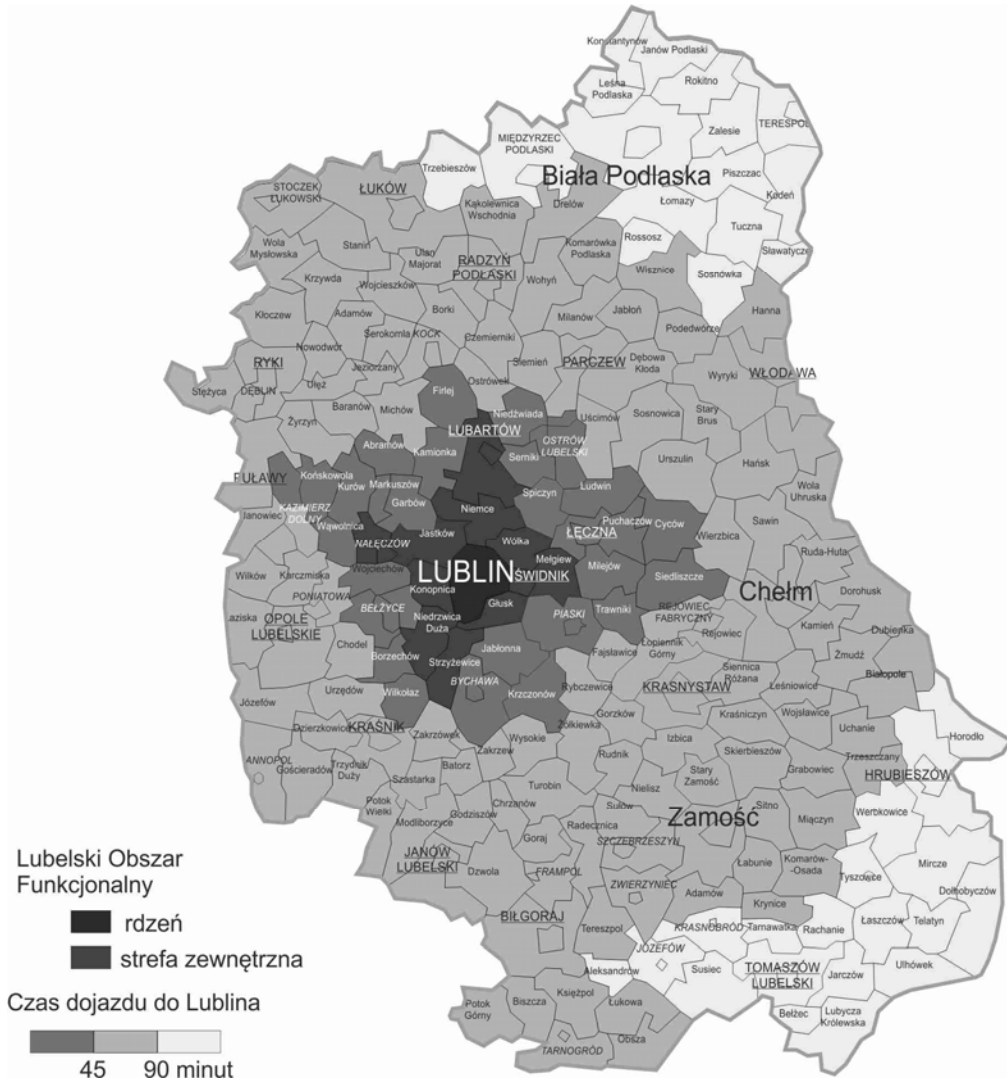
się one we wzroście znaczenia sektora usługowego oraz produkcji towarów przemysłowych o dużej wartości dodanej charakteryzujących się niską intensywnością przewozów towarowych. Nie bez znaczenia jest również stale pogarszający się stan infrastruktury skutkujący zmniejszaniem się średniej prędkości przewozów kolejowych, w konsekwencji, oferta transportu kolejowego staje się mało konkurencyjna w stosunku do środków transportu wykorzystujących drogi kołowe.

Rys. 16. Drogi gminne i powiatowe o twardej nawierzchni w 2013 r.

Rys. 17 przedstawia czas dojazdu do Lublina i wynika z niej, iż w najgorszej sytuacji były obszary południowo-wschodniej oraz północnej części województwa, obejmujące powiaty bialski, hrubieszowski i tomaszowski, z których dojazd do Lublina zajmował ponad 90 minut. Tereny te były zatem w dużym stopniu narażone na procesy marginalizacji, utratę konkurencyjności i możliwości rozwojowych.

Rys. 17. Minimalny czas dojazdu do Lublina w godzinach szczytu

Źródło: Opracowanie własne na podst. *Koncepcja przestrzennego zagospodarowania kraju 2030 (2012)*. *Monitor Polski Poz. 252*. Mapa 12. Typologia czasowej dostępności transportowej do środków koncentracji usług różnego rzędu.

Województwo lubelskie z racji położenia geograficznego należy do regionów przygranicznych. Podstawowym elementem warunkującym współpracę transgraniczną, wymianę doświadczeń oraz kontakty bezpośrednie jest infrastruktura graniczna. W okresie powojennym granica wschodnia była realną barierą odgradzającą społeczności bliskie sobie kulturowo, zamieszkałe w sąsiadujących ze sobą państwach, oddzielonych szczelnie strzeżoną granicą. Wszelkie kontakty były zinstytucjonalizowane, koncesjonowane i dokładnie kontrolowane. W konsekwencji bliskie sobie

społeczeństwa po obu stronach granicy ubożały, a regiony przygraniczne ulegały głębokiej peryferyzacji (Kawałko, 2005). Granica państwowa z Białorusią ma długość 170 km, a z Ukrainą 296 km, jest to zarazem zewnętrzna granica Unii Europejskiej.

Rys. 18. Przejścia graniczne na granicy polsko-ukraińsko-białoruskiej w 2013 r.

Rozmieszczenie najważniejszych przejść granicznych na pograniczu polsko-ukraińsko-białoruskim oraz liczbę przekraczających granicę prezentuje rys. 18. Na granicy polsko-białoruskiej funkcjonują trzy przejścia drogowe oraz jedno kolejowe, przy czym zdecydowanie największy ruch panował na przejściu drogowym w Terespolu, na którym w 2013 r. odprawiono ponad 2,3 mln osób. Na granicy polsko-ukraińskiej najwięcej osób przekroczyło granicę na przejściach drogowych w Hrebennem i Dorohusku. Porównując te informacje z danymi odnośnie infrastruktury na granicy zachodniej należy podkreślić, że liczba przejść granicznych na granicy polsko-ukraińskiej jest przeszło 3-krotnie mniejsza niż na granicy polsko-niemieckiej, co w efekcie wydłuża blisko 4-krotnie przeciętną odległość między przejściami, a ponadto

występuje mniejsze ich zdywersyfikowanie, czego przejawem jest brak przejść rzecznych oraz dla małego ruchu granicznego (zlikwidowanych po wejściu Polski do UE) (Miszczuk, 2007). Analiza struktur Polaków przekraczających zewnętrzną granicę Unii Europejskiej na terenie Polski ze względu na częstotliwość jej przekraczania pozwala wyciągnąć wniosek, że dla bardzo dużej grupy mieszkańców polsko-ukraińskiej, a zwłaszcza polsko-białoruskiej strefy przygranicznej województwa lubelskiego przekraczanie granicy jest formą podstawowej aktywności zawodowej i zapewne ważnym źródłem dochodów (Kowerski, 2011).

Obszary przygraniczne województwa lubelskiego należą do głównych obszarów problemowych w obecnej polityce regionalnej (por. Kawalko, 2011). Na tym obszarze rozwój społeczno-ekonomiczny dotyczy przede wszystkim miast i ich najbliższego sąsiedztwa oraz otoczenia głównych szlaków komunikacyjnych. Słabsze tempo zmian na obszarach wiejskich wynika z ich niskiego potencjału ekonomicznego i społecznego. W przypadku gmin przygranicznych najkorzystniejsze zmiany zidentyfikowano w bezpośrednim sąsiedztwie przejść granicznych i ośrodkach centralnych jednostek, pełniących oprócz funkcji administracyjnych również funkcje usługowe i handlowe (Bański, Dobrowolski, Flaga, Janicki, Wesołowska, 2010).

W 2013 r. długość sieci ciepłej przesyłowej w województwie lubelskim wyniosła 794 km i stanowiła 4,9% wielkości krajowej. W przeliczeniu na 10 tys. mieszkańców najdłuższa sieć ciepła funkcjonowała w miastach na prawach powiatu, natomiast wśród powiatów ziemskich wskaźnik ten najwyższą wartość przyjął dla powiatów puławskiego, włodawskiego i łęczyńskiego. Z kolei najkrótszą sieć ciepłą posiadały powiaty lubelski i chełmski.

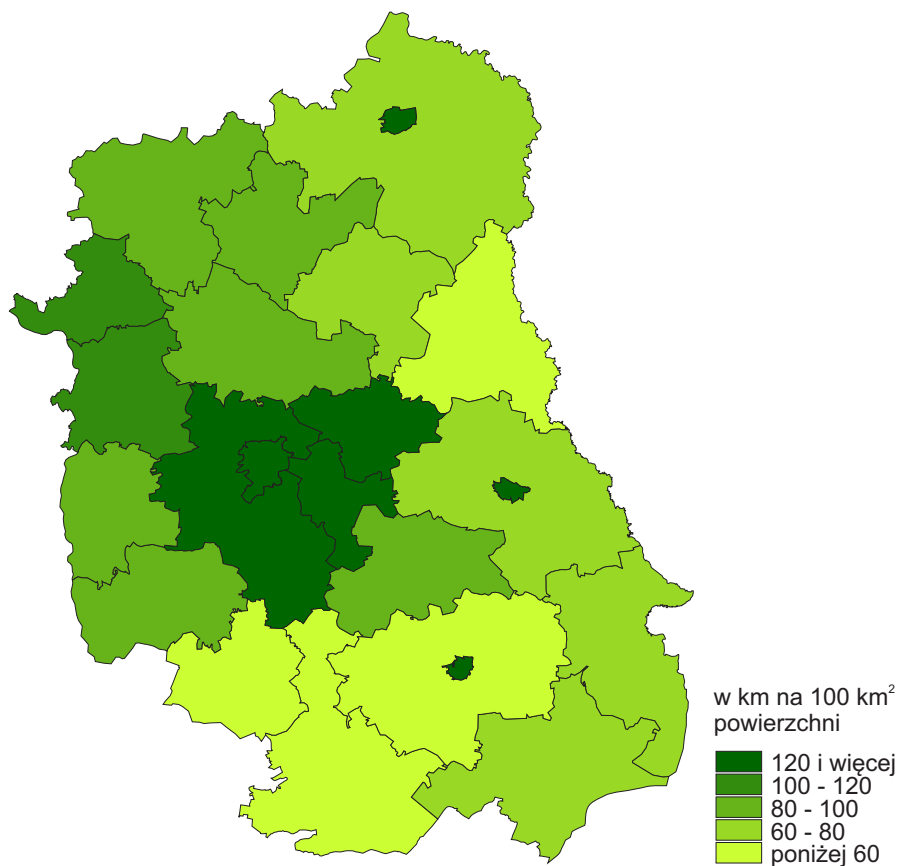
W województwie lubelskim w ostatnich kilku latach obserwowany jest systematyczny rozwój infrastruktury wodociągowej. W latach 2009-2013 długość sieci wzrosła o ponad 1700 km, tj. o 9,1%. Podobne tendencje notowane są w skali kraju (wzrost o 7,6%). Wzrost długości sieci wodociągowej przełożył się na zwiększenie liczby połączeń prowadzących do budynków mieszkalnych o 19,9 tys. (o 5,9%). W latach 2009-2013 długość sieci wodociągowej zwiększyła się we wszystkich powiatach województwa lubelskiego (oprócz janowskiego), w największym stopniu w: hrubieszowskim (o 44,4%), bialskim (o 18,4%) i chełmskim (o 18,0%).

Średnie zagęszczenie sieci wodociągowej liczone jako długość sieci na 100 km² powierzchni w województwie lubelskim ukształtowało się na poziomie 81,9 km i było niższe niż w kraju o 10,1 km. Analizując zróżnicowanie wskaźnika na poziomie powiatów należy podkreślić wyraźną dysproporcję pomiędzy miastami na prawach powiatu i powiatami ziemskimi (rys. 19). Przeciętnie w województwie wskaźnik zagęszczenia sieci wodociągowej w miastach na prawach powiatu był ponad 5-krotnie

wyższy niż w powiatach ziemskich. Rozpatrując powiaty ziemskie, najwyższa wartość wskaźnika była w centralnej części województwa, która jest najgęściej zaludniona i najbardziej zurbanizowana (powiat lubelski, świdnicki, łęczyński). Z kolei najslabiej rozwiniętą infrastrukturę wodociągową posiadały powiaty z południowej części województwa: janowski, biłgorajski, zamojski oraz wschodniej – włodawski.

W porównaniu do 2009 r. długość sieci wodociągowej w przeliczeniu na 100 km² powierzchni wzrosła w większości powiatów, przy czym w największym stopniu w powiatach hrubieszowskim i bialskim.

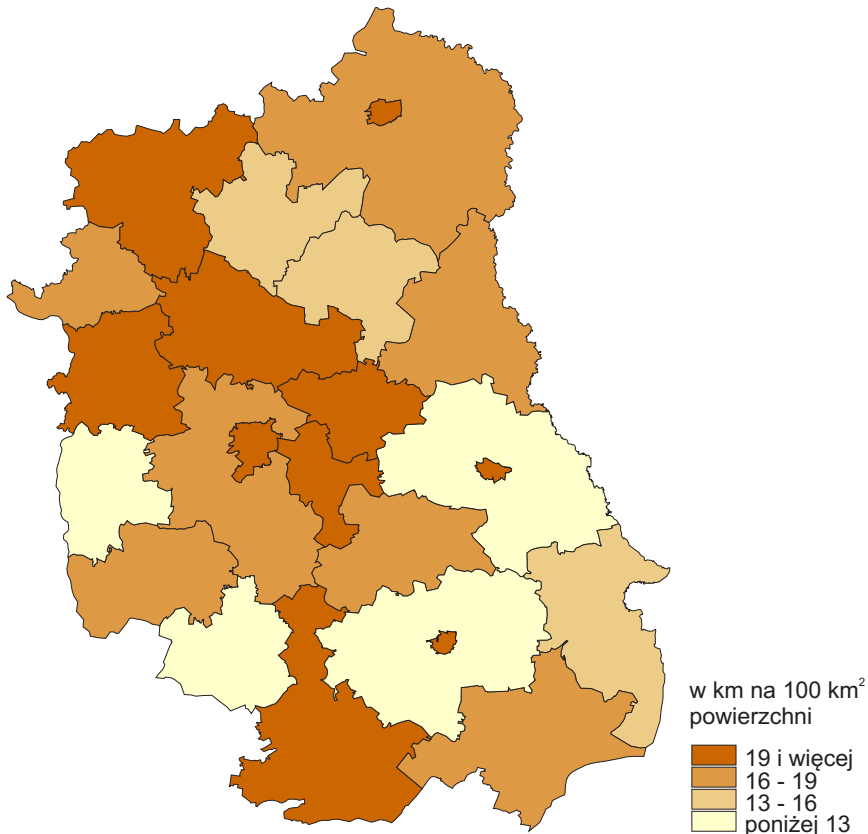
Rys. 19. Sieć wodociągowa w 2013 r.

W województwie lubelskim z sieci wodociągowej korzystało 81,9% ludności, tj. o 6,1 p. proc. mniej niż w kraju. Najwięcej osób korzystało z sieci wodociągowej w miastach na prawach powiatu: Chełmie (97,0%), Lublinie (95,2%), Zamościu (94,6%) i powiecie biłgorajskim (91,1%), natomiast najmniej w powiatach: zamojskim (53,2%) oraz hrubieszowskim (59,0%).

W 2013 r. długość sieci kanalizacyjnej w województwie lubelskim była prawie czterokrotnie krótsza niż wodociągowej. Spowodowało to ogromne dysproporcje pomiędzy zaopatrzeniem w wodę, a odprowadzeniem ścieków, w konsekwencji powstał problem niekontrolowanego odprowadzania ścieków do wód i do ziemi, który dotyczył zwłaszcza obszarów wiejskich i małych miast. Nielegalne pozbywanie się ścieków, związane z oszczędzaniem przez część mieszkańców na opłatach za wywożenie nieczystości, prowadzi do degradacji środowiska, w tym zanieczyszczenia wód podziemnych i powierzchniowych (Infrastruktura komunalna..., 2008). W latach 2009-2013 można zaobserwować systematyczny proces zmniejszania się różnic w długości sieci, spowodowany bardziej dynamicznym wzrostem długości sieci kanalizacyjnej (32,6%) niż wodociągowej (9,1%).

Rys. 20. Sieć kanalizacyjna w 2013 r.

Analiza zróżnicowania przestrzennego rozwoju infrastruktury kanalizacyjnej prowadzi do wniosku, że przyrost sieci notowano we wszystkich powiatach, przy czym największy w powiatach: zamojskim (o 91,2%) oraz bialskim (o 70,0%). Najmniejszy przyrost długości sieci miał miejsce w miastach na prawach powiatu, co było spowo-

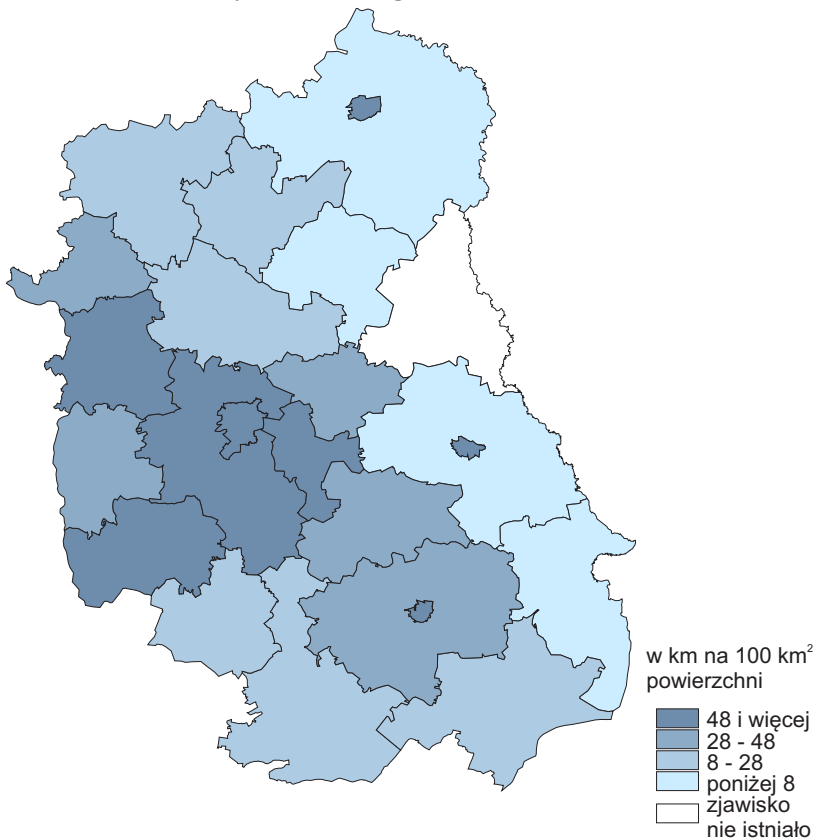
dowane wyraźnie lepszym niż w powiatach ziemskich, stopniem dostępności do infrastruktury kanalizacyjnej. Z sieci kanalizacyjnej w województwie lubelskim korzystało średnio 49,7% mieszkańców i był to odsetek znacznie niższy niż w kraju (65,1%). W miastach na prawach powiatu z sieci kanalizacyjnej korzystało 89,5% ludności, podczas gdy w powiatach ziemskich wskaźnik ten był znacznie niższy i wyniósł 36,4%.

Rozwój sieci kanalizacyjnej jest ważny nie tylko w kontekście zapewnienia odpowiednich standardów życia dla mieszkańców ale również dla lepszej ochrony środowiska. Zagadnienie to jest szczególnie istotne w przypadku powiatów pełniących funkcje turystyczne oraz posiadających obszary atrakcyjne pod względem przyrodniczym. Sieć kanalizacyjna rozdzielnicza w przeliczeniu na 100 km² powierzchni w województwie liczyła 22,0 km i była prawie dwukrotnie krótsza niż średnia krajowa wynosząca 42,5 km. Analizując zróżnicowanie zagęszczenia sieci w powiatach (rys. 20) można zaobserwować bardzo dużą dysproporcję w zależności od typu powiatu. W miastach na prawach powiatu wskaźnik ten znacznie przekraczał 300 km, podczas gdy w powiatach ziemskich kształtował się w przedziale 6-40 km. Biorąc pod uwagę powiaty ziemskie największe zagęszczenie sieci notowano w powiatach zlokalizowanych w centralnej części województwa (puławski, lubartowski, łączyński, świdnicki), natomiast najslabiej usieciowiona była południowa część regionu (powiaty zamojski i janowski). W latach 2009-2013 omawiany wskaźnik wzrósł o 5,7 km (w kraju o 10,5 km). W wartościach względnych najbardziej intensywny przyrost wskaźnika notowano w powiecie zamojskim (o 90,2%) oraz białskim (o 70,2%).

W 2013 r. długość czynnej sieci gazowej w województwie lubelskim wynosiła 8,3 tys. km i stanowiła 5,9% wielkości krajowej. Zdecydowanie najdłuższą sieć gazową posiadał powiat lubelski (1,6 tys. km) oraz zamojski i puławski (odpowiednio 0,9 tys. km i 0,8 tys. km). Warto zauważyć, że tylko w powiecie włodawskim nie było sieci gazowej, natomiast w powiatach: parczewskim, hrubieszowskim i białskim funkcjonowała ona w bardzo ograniczonym zakresie, o czym świadczyła niewielka długość sieci (poniżej 100 km) oraz nieznaczny odsetek ludności korzystającej. W porównaniu z 2009 r. długość sieci zwiększyła się o 5,8% (w kraju o 6,3%). W największym stopniu długość sieci wzrosła w Zamościu (o 36,8%) oraz powiecie parczewskim (o 34,9%). Wśród jednostek, w których długość sieci zwiększyła się w bardzo niewielkim stopniu znalazły się powiaty: radzyński, krasnostawski, kraśnicki i opolski. Wskaźnik dostępności do sieci gazowej liczony jako odsetek ludności korzystającej z tej infrastruktury ukształtował się na poziomie 40,1% i był znacznie niższy niż w kraju (o 12,3 p. proc.). W przekroju powiatowym omawiany wskaźnik najwyższy był w Zamościu (92,7%) oraz Lublinie (87,3%), natomiast wśród powiatów ziemskich największą dostępnością cechowały się powiaty: świdnicki (61,0%) oraz puławski (59,8%).

Długość sieci gazowej w województwie w przeliczeniu na 100 km² powierzchni wyniosła 29,1 km i była krótsza niż średnio w kraju o 9,2 km. Analizując zróżnicowanie przestrzenne wskaźnika zagęszczenia (rys. 21) wyraźnie zaznacza się podział województwa na część centralną i zachodnią, w której funkcjonuje relatywnie dobrze rozwinięta infrastruktura gazowa oraz część wschodnią, gdzie długość sieci na 100 km² jest wyraźnie niższa i nie przekracza 8 km. O znacznej dysproporcji świadczy fakt, iż w powiatach przygranicznych (bialski, włodawski, chełmski, hrubieszowski) średni wskaźnik zagęszczenia sieci gazowej wyniósł 4,9 km, podczas gdy dla pozostałych powiatów ukształtował się na poziomie 44,2 km.

Rys. 21. Sieć gazowa w 2013 r.

Do obliczenia syntetycznego wskaźnika konkurencyjności powiatów w obszarze infrastruktury technicznej użyte zostały następujące zmienne:

1. Długość dróg gminnych i powiatowych o twardej nawierzchni w km w przeliczeniu na 100 km² powierzchni.
2. Liczba pojazdów samochodowych i ciągników w przeliczeniu na 1000 mieszkańców.

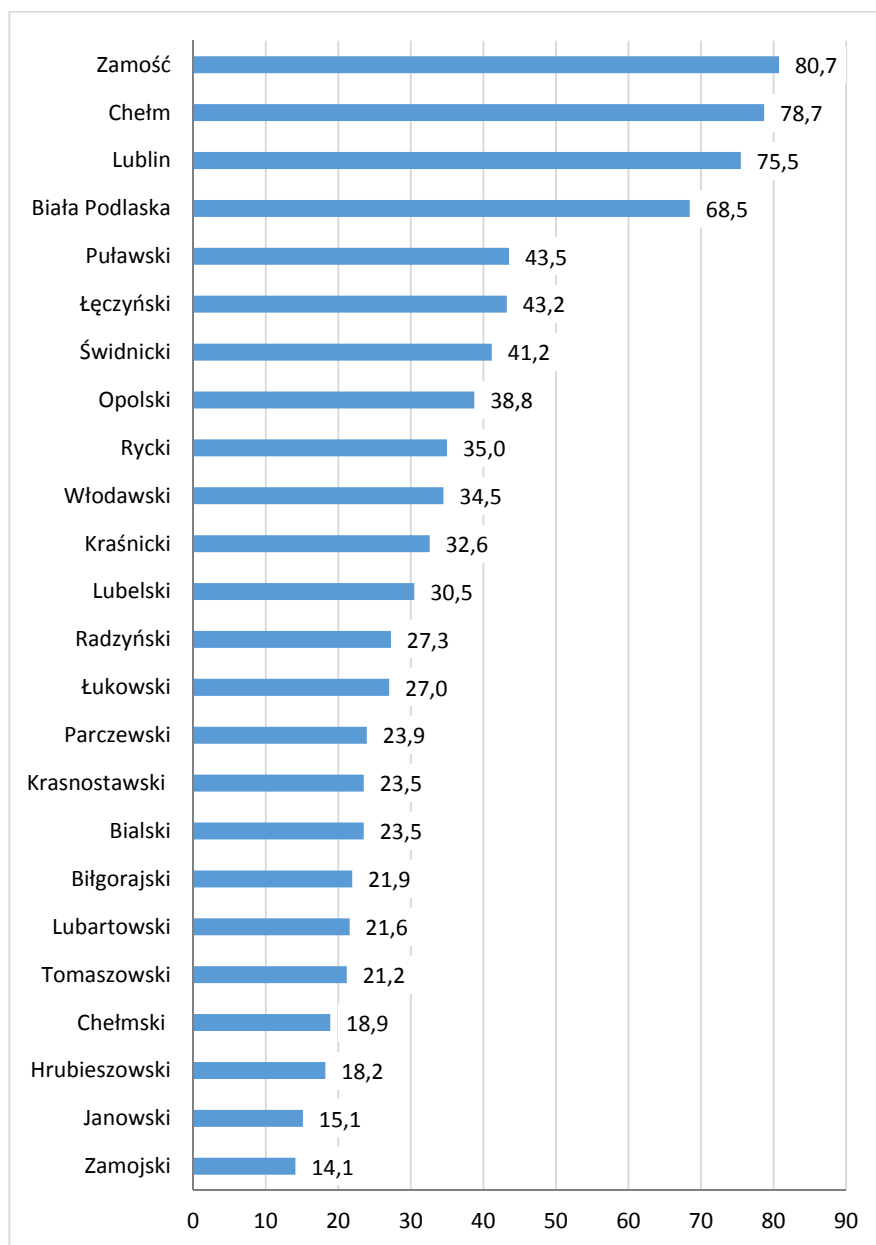
3. Długość sieci rozdzielczej wodociągowej w km w przeliczeniu na 100 km² powierzchni.
4. Długość sieci ciepłej przesyłowej w km w przeliczeniu na 10 tys. mieszkańców.
5. Ludność korzystająca z sieci kanalizacyjnej w % ludności ogółem.
6. Ludność korzystająca z sieci gazowej w % ludności ogółem.

Analiza danych statystycznych wskazała, że w 2013 r. najwyższą wartość wskaźnika syntetycznego w sferze infrastruktury technicznej (rys. 22 i rys. 23) osiągnęło miast Zamość (80,7), a następnie Chełm (78,7), Lublin (75,5%) oraz Biała Podlaska (68,5). Badania wykazały, że w obszarze rozwoju infrastrukturalnego występowała znacząca dysproporcja pomiędzy miastami na prawach powiatu, w których wskaźnik ukształtował się na poziomie 75,8 oraz powiatami ziemskimi, gdzie wskaźnik był prawie trzykrotnie niższy. Miasta na prawach powiatu dominowały w ramach większości wskaźników, przede wszystkim w przypadku gęstości sieci drogowej, wodociągowej, kanalizacyjnej i ciepłej.

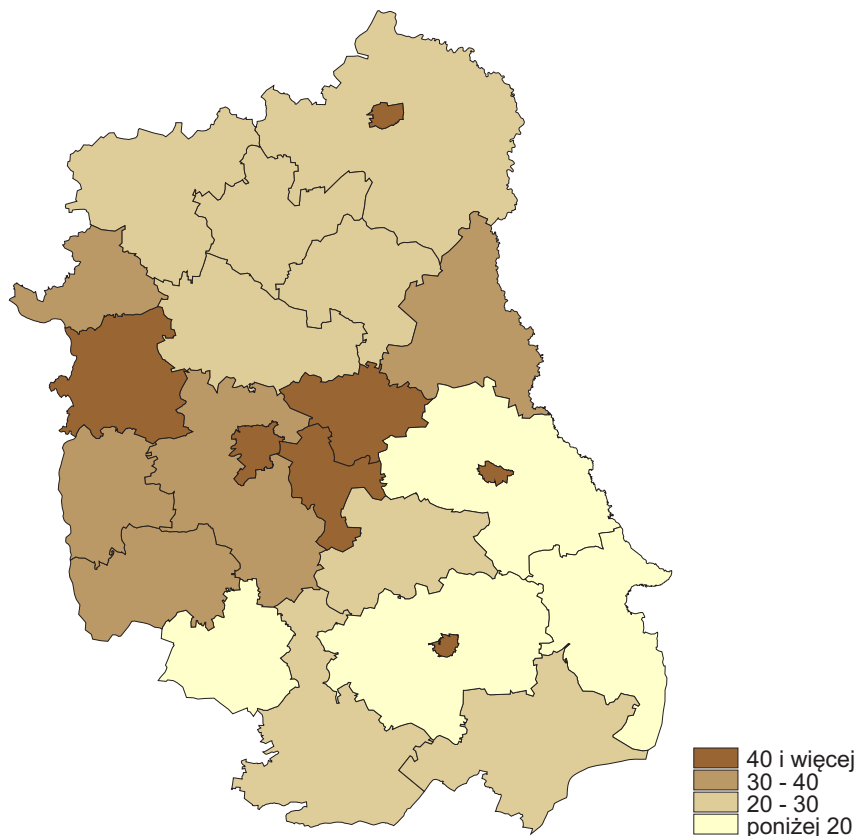
Rozpatrując powiaty ziemskie, najwyższym wskaźnikiem syntetycznym wyróżniały się wysoko zurbanizowane powiaty w centralnej części województwa (puławski, łęczyński, świdnicki), natomiast najniższym poziomem konkurencyjności rozpatrywanym przez pryzmat omawianego wskaźnika syntetycznego charakteryzowały się powiaty na południu regionu (zamojski, janowski, hrubieszowski).

Zróznicowanie przestrzenne poziomu konkurencyjności w sferze infrastruktury technicznej miało ścisły związek z rozmieszczeniem i strukturą ludności. Współczynnik korelacji liniowej pomiędzy wskaźnikiem syntetycznym a gęstością zaludnienia wyniósł 0,9, podobnie wysoką korelację zaobserwowano w przypadku współczynnika urbanizacji. Oznacza to, że konkurencyjność w zakresie infrastruktury technicznej była bardzo silnie powiązana zarówno z gęstością zaludnienia jak i poziomem urbanizacji. Jest to konsekwencją faktu, że duże miasta odgrywają coraz istotniejszą rolę w życiu społecznym i gospodarczym regionów. Dzięki dużej koncentracji ludności na małym terytorium, miasta wykazują wysokie nasycenie infrastrukturą techniczną i zazwyczaj są głównym pracodawcą w regionie i siedzibą najważniejszych instytucji publicznych, pełnią też funkcję ośrodków wzrostu i lokomotyw rozwoju, a poprzez dyfuzję procesów wzrostotwórczych przyczyniają się do aktywizacji całego regionu.

Rys. 22. Wartość wskaźnika syntetycznego w obszarze infrastruktura techniczna w 2013 r.

Rys. 23. Zróżnicowanie przestrzenne wskaźnika syntetycznego w obszarze infrastruktura techniczna w 2013 r.

W porównaniu z 2009 r. zanotowano niewielkie zmiany w rankingu, o czym świadczy wysoki poziom współczynnika korelacji rang Spearmana, który wyniósł 0,97. Wynika to ze specyfiki sfery infrastruktury technicznej, w której zmiany poszczególnych składowych są rozłożone w czasie i przebiegają w wolnym tempie. W największym stopniu pozycję w rankingu poprawił powiat lubartowski, który w okresie 2009-2013 awansował z miejsca 22 na 19. Wzrost ten był przede wszystkim efektem dynamicznego zwiększenia się dostępności do infrastruktury kanalizacyjnej oraz drogowej. Z kolei największy spadek w zestawieniu odnotował powiat tomaszowski, który w 2009 r. zajmował pozycję 15, zaś w 2013 r. zajął 20 miejsce.

3. Warunki życia/infrastruktura społeczna

Kategoria jakości życia i problemy związane z jej statystycznym pomiarem stały się w ostatnich latach przedmiotem większego zainteresowania nie tylko przedstawicieli różnych dziedzin nauki, ale także opinii publicznej i władz państwowych. Poprawa jakości życia oraz ograniczenie nadmiernych różnic w sytuacji materialnej i społecznej różnych grup ludności stanowi podstawowy cel współczesnych koncepcji rozwoju społeczno-ekonomicznego. Wyrównywanie dysproporcji w szeroko rozumianym poziomie życia i eliminowanie zjawisk związanych z wykluczeniem społecznym stanowi także priorytet polityki społecznej w Unii Europejskiej, a także w poszczególnych krajach członkowskich.

Poziom i warunki życia ludności to obecnie jedne z kluczowych zagadnień w polityce społecznej kraju. Szeroki agregat, jakim jest jakość życia odgrywa istotną rolę w mierzeniu postępu społecznego. Statystyka Publiczna stara się ukazać warunki życia ludności w szerszym ujęciu, w którego skład wchodzi wiele czynników, od których zależy poziom jakości życia.

Literatura, zarówno statystyczna, ekonomiczna, jak i socjologiczna wciąż nie potrafi ujednoczyć pojęć dotyczących warunków życia – jego poziomu, jakości i dobrobytu społecznego. Wynika to z faktu, iż są to pojęcia szerokie i rozmyte. Jako kategoria subiektywna jest niezwykle trudna do uchwycenia, bazując jedynie na prostych wskaźnikach.

Warunki życia z reguły definiowane są jako całokształt realiów, w których żyje dane społeczeństwo lub społeczność lokalna, gospodarstwo domowe lub jednostka. Najczęściej opiera się o cztery podstawowe elementy, które posiadają wiele wymiarów i poziomów:

- poziom dobrobytu ekonomicznego (dochody ludności), gwarantujący określony poziom zaspokojenia potrzeb materialnych,
- stopień wyposażenia w infrastrukturę mieszkaniową i komunalną (w skład tego elementu wchodzi m.in. liczba gospodarstw domowych na jedno mieszkanie, liczba osób na jedną izbę, wyposażenie mieszkania w centralne ogrzewanie, gaz, łazienkę, ale także długość oczekiwania na mieszkanie czy też dostępność ekonomiczna infrastruktury),
- stopień wyposażenia w infrastrukturę społeczną (np. zabezpieczenie społeczne, bezpieczeństwo publiczne, ochrona zdrowia),
- warunki środowiska naturalnego (np. zanieczyszczenie wody, powietrza, ale także ilość zieleni i parków przypadających na mieszkańca) (Markowski, 1987).

Dalsza dezagregacja powyższych grup pozwala na tworzenie kolejnych wskaźników uszczegóławiających poziom i warunki życia ludności w oparciu o określone potrzeby człowieka.

Innym istotnym aspektem analizy warunków życia jest dostęp do usług społecznych. Istnieje wiele podejść wyróżniających usługi społeczne spośród innych typów usług. Najnowsze podejście odróżnienia usług społecznych od innych usług zostało wypracowane w ramach projektu Qu/A/Si II (*project investigating quality and accessibility of sustainable social services for social inclusion*). Wyróżnione zostało pięć cech charakteryzujących usługi publiczne:

- udzielane są po to, aby zwiększyć dobrostan jednostek,
- zorientowane są na osobę i w interesie ogólnym,
- oparte są na socjalnych prawach człowieka,
- przyczyniają się do spójności społecznej i szerszych więzi społecznych,
- stwarzają możliwości jednostkom i upodmiotowiają je (R. Szarfenberg, 2012).

Usługi społeczne można także poddać klasyfikacji na następujące dziedziny:

- edukacja i wychowanie,
- ochrona zdrowia,
- pomoc społeczna,
- resocjalizacja,
- kultura,
- rekreacja i wypoczynek,
- socjalne budownictwo mieszkaniowe (Szatur-Jaworska, 2010).

Niniejsze opracowanie ma charakter lokalny, a analizie poddawane są jednostki samorządu terytorialnego – powiaty i miasta na prawach powiatu (powiaty grodzkie).

Tabela 3 przedstawia usługi publiczne o charakterze społecznym w podziale na gminy, powiaty i województwo.

Tabela 3. Usługi publiczne o charakterze społecznym w podziale na gminy, powiaty i województwo

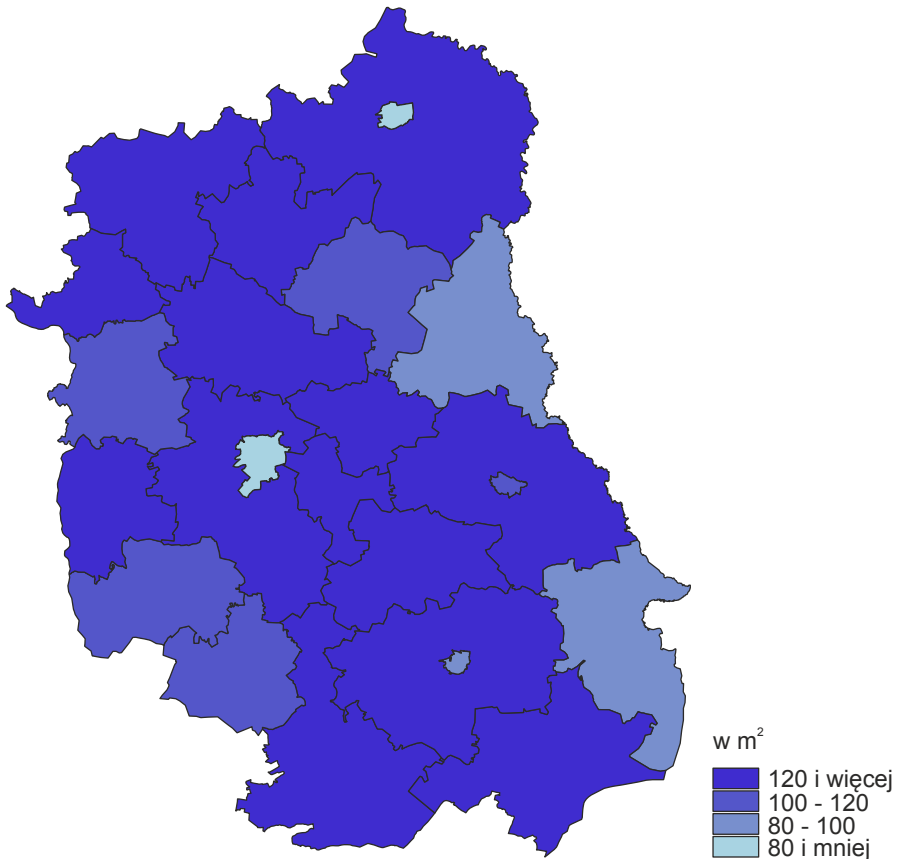
Gmina	Powiat	Województwo
- ochrona zdrowia (profilaktyka zdrowotna, lecznictwo otwarte), - oświata i wychowanie oraz edukacja (przedszkola, szkoły podstawowe i gimnazja), - kultura, - kultura fizyczna i rekreacja, - pomoc i opieka społeczna, - mieszkalnictwo, - bezpieczeństwo publiczne.	- ochrona zdrowia (lecznictwo zamknięte), - oświata i wychowanie oraz edukacja (szkoły średnie), - kultura, - kultura fizyczna i rekreacja, - pomoc i opieka społeczna, - bezpieczeństwo publiczne.	- ochrona zdrowia, - oświata i wychowanie oraz edukacja, - kultura, - kultura fizyczna i rekreacja, - pomoc i opieka społeczna, - bezpieczeństwo publiczne.

Wskaźniki opisujące warunki życia oraz dostęp do usług społecznych w analizowanych powiatach województwa lubelskiego ściśle dotyczą elementów charakterystycznych dla powiatu (oraz częściowo dla gmin, które wchodzi w skład powiatów) wymienionych w tabeli 3.

Systematyzując podział wskaźników wykorzystanych w badaniu na potrzeby niniejszej publikacji, należy wskazać pięć podstawowych obszarów opisujących warunki życia i dostęp do usług społecznych: warunki mieszkaniowe (potrzeby mieszkalne, standardy mieszkań), ochrona zdrowia, edukacja/kształcenie na wybranych poziomach edukacji, kultura i sztuka, ochrona środowiska. Zauważyć zatem można, iż każdy z wyżej wymienionych obszarów swoim charakterem jest zbliżony do zdefiniowanych wcześniej nośników informacji na temat warunków życia oraz dostępu do usług społecznych. W zakres każdego agregatu weszło finalnie od dwóch do sześciu wskaźników charakteryzujących badany obszar we wszystkich powiatach województwa lubelskiego.

Liczba mieszkań oddanych do użytkowania na 1000 osób w danym powiecie określa m.in. poziom zamożności mieszkańców i rozwoju infrastruktury mieszkaniowej na danym obszarze. Wskaźnik ten pokazuje, czy mieszkańcy danego regionu są wystarczająco majątni, by pozwolić sobie na zakup mieszkania/ domu. Ponadto, pośrednio wskazuje zainteresowanie deweloperów konkretnym obszarem, na którym mogą rozpocząć opłacalne inwestycje. W 2009 roku średnia wartość tego wskaźnika dla województwa lubelskiego wynosiła 2,8 mieszkania na 1000 osób, natomiast w 2013 roku – 3,2 mieszkania na 1000 osób. Powiatem, spośród objętych badaniem, w którym wskaźnik ten był najwyższy w 2009 roku było miasto Biała Podlaska – wynosił 8,1 mieszkania na 1000 osób, co jest wynikiem znacząco przewyższającym średnią w województwie. Najmniej mieszkań oddanych do użytkowania na 1000 osób odnotowano w powiecie krasnostawskim, gdzie wskaźnik wynosił jedynie 0,7 mieszkania na 1000 osób, co jest wynikiem zdecydowanie odbiegającym od średniej. W 2013 roku wartość wskaźnika była najwyższa w mieście Lublin – 6,9 mieszkania na 1000 osób, natomiast najniższa w powiecie tomaszowskim – 0,8 mieszkania oddanego do użytkowania na 1000 osób. Zauważalna jest zatem ogromna różnica, która dzieli badane jednostki samorządu terytorialnego w tym obszarze. Największą dynamiką wykazało się miasto Lublin, w którym w badanych latach liczba mieszkań oddanych do użytkowania na 1000 osób wzrosła niemal dwukrotnie (94,4%). Z drugiej strony, w mieście Chełm wskaźnik ten spadł o 71,4%, z poziomu 3,5 do 1,01.

Rys. 24. Przeciętna powierzchnia użytkowa mieszkania oddanego do użytkowania w 2013 r.

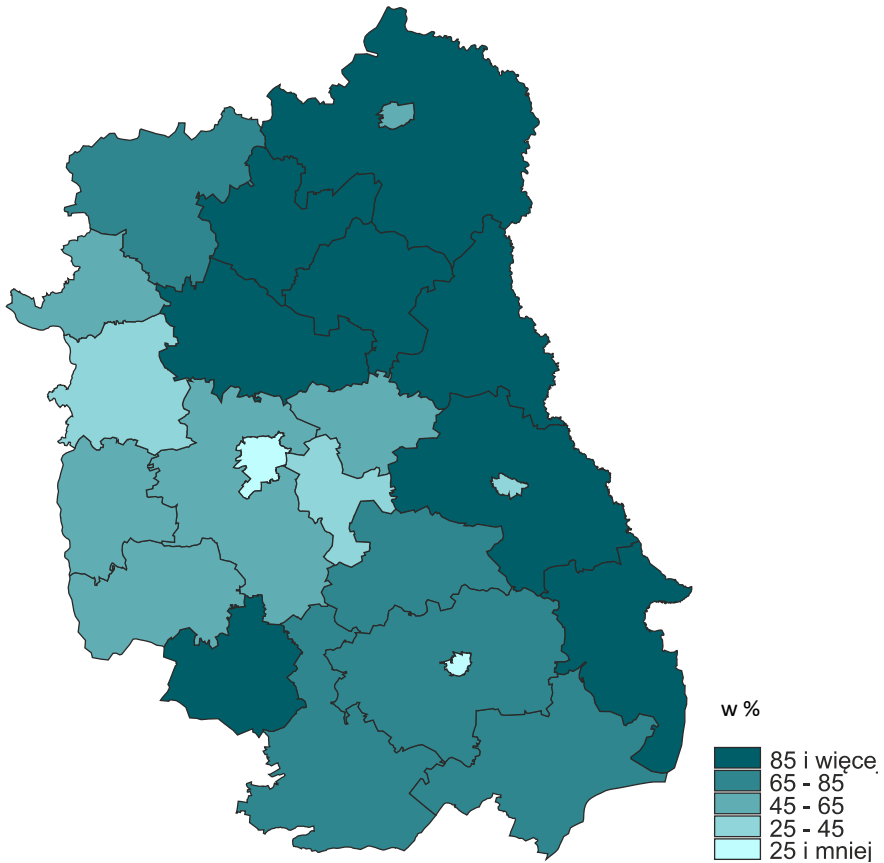

Kolejnym wskaźnikiem, który zaklasyfikować można do grupy opisującej warunki mieszkaniowe jest przeciętna powierzchnia użytkowa mieszkania oddanego do użytkowania. Niewątpliwie, jest to wskaźnik, który ma znaczący wpływ na jakość życia mieszkańców. Większa powierzchnia użytkowa mieszkania pozwala na wygodniejsze i bardziej komfortowe życie, a także pozwala na przebywanie w danym mieszkaniu większej ilości domowników, co pozytywnie wpływa na tendencje rozwoju w aspekcie życia rodzinnego. Przeciętnie, wskaźnik ten dla województwa lubelskiego w badanym okresie wynosił odpowiednio 106,2 m² (2009 rok) i 100,5 m² (2013 rok). Zauważalna jest zatem ogólna tendencja spadkowa tego wskaźnika w przekroju wojewódzkim. Natomiast w ujęciu powiatowym, w 2009 roku najniższy poziom tego wskaźnika odnotowało miasto Zamość (67,3 m²), zaś najwyższy – powiat opolski (147,9 m²). Należy jednak zaznaczyć, iż powiaty peryferyjne, o dużych obszarach

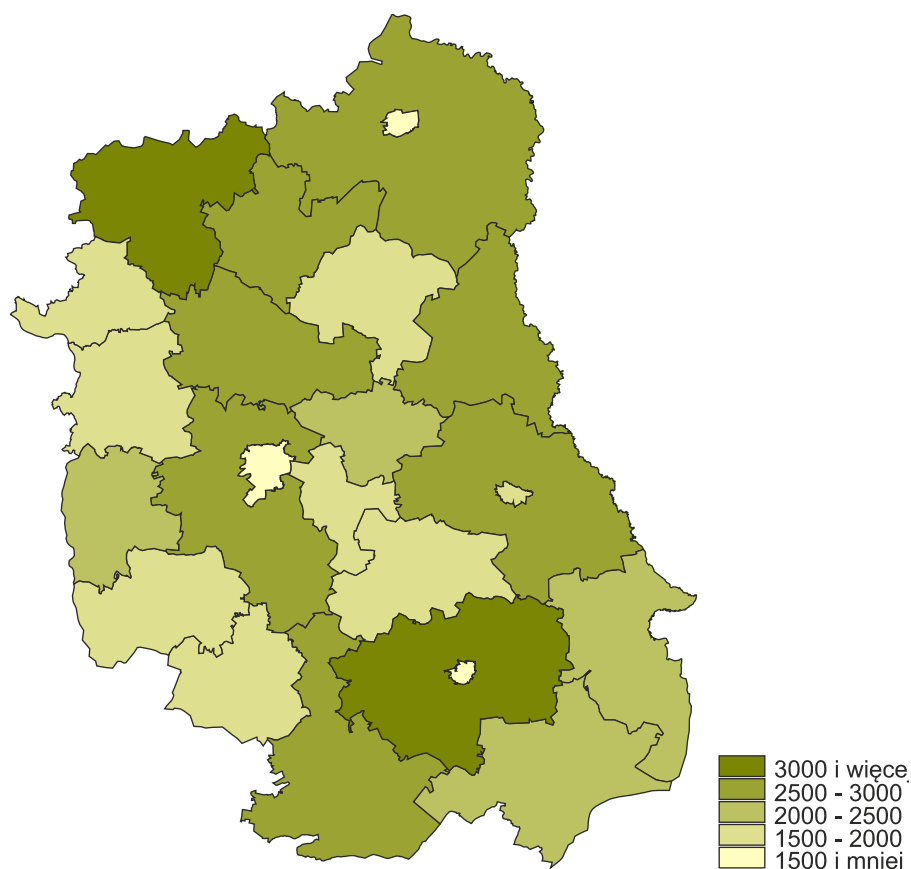
wiejskich i rolniczych, charakteryzują się większymi mieszkaniami, zaś powiaty (w szczególności miasta na prawach powiatu) mieszkaniami o mniejszej powierzchni użytkowej. Wynika to z charakteru zabudowań i inwestycji z zakresu budownictwa mieszkaniowego – w dużych miastach buduje się więcej małych mieszkań, natomiast w mniejszych aglomeracjach mniej mieszkań, jednak o zdecydowanie większej powierzchni użytkowej. W roku 2013 najmniejszą przeciętną powierzchnią użytkową mieszkań cechowało się miasto Lublin – 63,7 m² oraz miasto Biała Podlaska – 69,7 m². Największą dynamikę wzrostu opisywanego wskaźnika odnotowano w powiecie tomaszowskim (64,1%), zaś największy spadek w mieście Lublin (28,2%). Ponadto, w roku 2013, powiatów w których przeciętna powierzchnia użytkowa mieszkania była niższa niż 100 m² było 5, podczas gdy w 2009 roku takich powiatów było 8.

Ostatnim wskaźnikiem, który można zaliczyć do tej samej grupy, co poprzednie jest udział mieszkań bez gazu sieciowego w ogólnej liczbie mieszkań w zasobach mieszkaniowych. W dzisiejszych czasach gaz sieciowy w dużych miastach jest standardem. Jednakże, nadal istnieje pewna liczba mieszkań, które dostępu do gazu sieciowego nie posiadają. Część nowoczesnych mieszkań posiada wyłącznie instalację elektryczną, która zastępuje funkcjonalnie gaz, jednakże w zdecydowanej większości mieszkań brak gazu sieciowego podyktowany jest brakiem odpowiedniej infrastruktury, a tym samym uboższym wyposażeniem mieszkań w media. W 2009 roku w powiecie włodawskim nie było mieszkań z gazem sieciowym, co nie uległo zmianie w 2013 roku. Wartość wskaźnika w pozostałych powiatach prezentowała się różnorodnie. W miastach na prawach powiatu, współczynnik ten był niski – najniższą jego wartość odnotowano w 2009 roku w mieście Lublin – 12,3%, następnie w mieście Zamość – 12,6%, zaś w powiatach, w których dominują wsie i małe miasteczka sięgał nawet 99,9% (powiat parczewski). Na przestrzeni badanego okresu największy spadek udziału mieszkań bez gazu sieciowego w ogólnej liczbie mieszkań odnotowano w mieście Zamość, gdzie wartość wskaźnika zmniejszyła się o 5,3 punktu procentowego, z 12,6% w roku 2009 do 7,3% w roku 2013.

Rys. 25. Udział mieszkań bez gazu sieciowego w ogólnej liczbie mieszkań w zasobach mieszkaniowych w 2013 r.

Kolejną grupą wskaźników, które świadczą o warunkach i jakości życia ludności są wskaźniki z zakresu ochrony zdrowia. Jest to niezwykle istotna dziedzina, gdyż przekłada się bezpośrednio na długość życia i stan zdrowia obywateli. Im wyższa jest jakość usług zdrowotnych w danym obszarze, tym ludność ma szersze możliwości dbania o swoje zdrowie m.in. poprzez dostęp do specjalistów z zakresu medycyny, jak i placówek medycznych.

Rys. 26. Przeciętna liczba osób na 1 przychodnię w 2013 r.

Przeciętna liczba osób na 1 przychodnię wydaje się tu wyjątkowo istotnym wskaźnikiem. Informuje przede wszystkim o obciążeniu zakładów opieki zdrowotnej, co przekłada się na jakość świadczonych usług. Dana placówka ma ograniczoną liczbę specjalistów, którzy są w stanie przyjąć jedynie określoną liczbę pacjentów jednocześnie. W wypadku, gdy liczba chorych przekracza możliwości ich obsługi, lekarze stają przed wyborem – poświęcać więcej czasu pojedynczym pacjentom, badając ich dokładnie, czy też spróbować obsłużyć jak największą liczbę chorych, co na pewno wiąże się ze spadkiem jakości usług medycznych. Średnia liczba osób na 1 przychodnię w województwie lubelskim wynosiła w 2009 roku 2512,7 osoby, natomiast w 2013 roku 2209,0 osoby. Zauważalna jest zatem tendencja spadkowa, co jest pozytywnym i pożądanym zjawiskiem. W 2009 roku powiatem, w którym odnotowano najniższą liczbę osób na 1 przychodnię było miasto Zamość – 1512,7 osoby, zaś powiatem o najwyższym wskaźniku był powiat łukowski – 3855,5 osoby na 1 przychodnię.

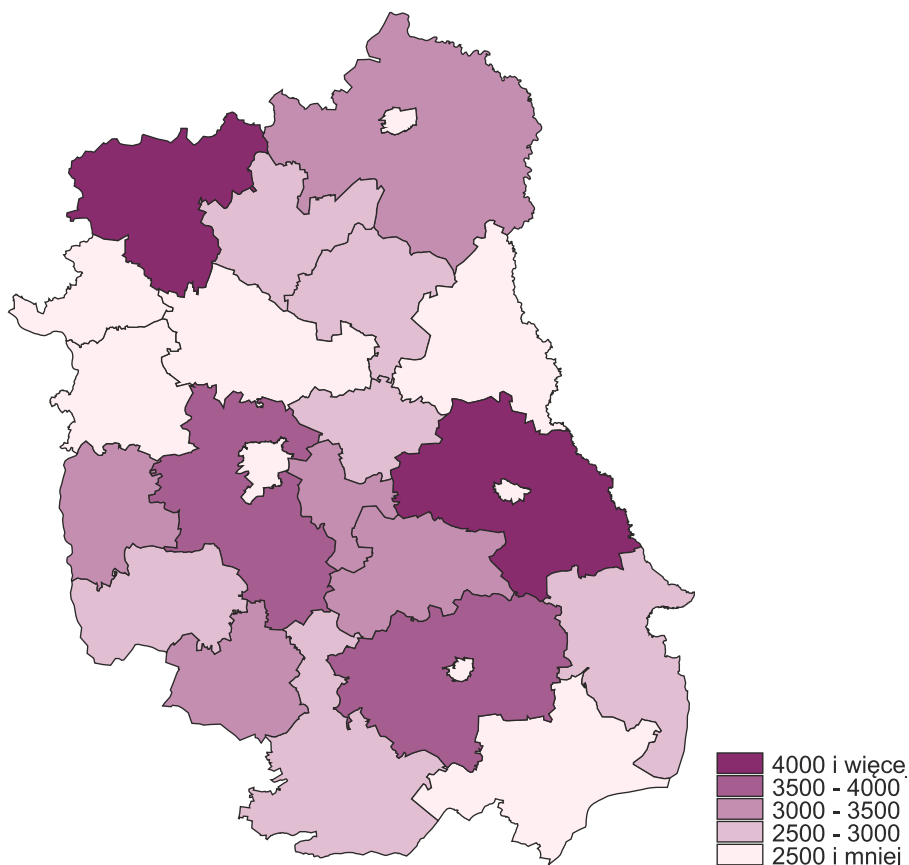
W 2013 roku ponownie najmniejszą liczbą osób na 1 przychodnię wykazało się miasto Zamość – 1069,8 osoby, zaś najwyższą powiat zamojski – 3412,4 osoby. W 2009 roku wartość wskaźnika dla miasta Zamość stanowiła 60,2% średniej, w 2013 roku jedynie 48,4% średniej, co jest znaczącą poprawą i tak najlepszego pod tym względem powiatu. Z drugiej jednak strony w 2009 roku wartość wskaźnika dla ostatniego powiatu w tym obszarze (powiatu łukowskiego) stanowiła 153,4% średniej, natomiast w 2013 roku analogicznie (dla powiatu zamojskiego) 154,5%. Jedynie trzy powiaty województwa lubelskiego (powiat lubelski, powiat łęczyński oraz powiat włodawski) odnotowały wzrost tego wskaźnika (z czego najwyższy, o 13,3% w powiecie łęczyńskim), co świadczy o negatywnych tendencjach w tych regionach. W pozostałych powiatach wartość tego wskaźnika malała, a najwyższy spadek (o 29,7%) odnotowano w powiecie świdnickim.

Analiza wskaźnika pn. „Ludność przypadająca na aptekę ogólnodostępną” jest podobna do przedstawionej bezpośrednio powyżej. Liczba osób przypadających na aptekę ogólnodostępną świadczy o obciążeniu aptek klientami, co ma odzwierciedlenie np. w czasie realizacji recepty. Wiąże się to zatem z czasem oczekiwania klientów na obsługę i sprawia, że niekiedy może zabraknąć odpowiednich leków dla niektórych z nich. W takim wypadku, oczekiwanie na realizację recepty może sprawić dużo problemów, zwłaszcza osobie bardzo chorej, która potrzebuje leków niezwłocznie.

Średnia liczba ludności przypadającej na aptekę w województwie lubelskim w badanym okresie wynosiła 2741 (2009 rok) oraz 2662 (2013 rok). Najniższą wartością tego wskaźnika, a zatem najbardziej pozytywną, odnotowano w mieście na prawach powiatu – Zamość, gdzie wskaźnik wyniósł w 2009 roku 1585 osób na aptekę, co stanowiło 57,8% średniej. Najwięcej osób przypadających na aptekę ogólnodostępną w 2009 roku odnotowano natomiast w powiecie chełmskim – 4633 osoby, co stanowiło 169% średniej wojewódzkiej. W 2013 roku zanotowano spadek wartości tego wskaźnika, co świadczyło o poprawie w dostępności do aptek, jednakże w niektórych powiatach wskaźnik ten wzrastał. Istotną obserwacją jest miasto Zamość, w którym odnotowano najwyższy wzrost tego wskaźnika – 17,6% i wciąż była to najniższa wartość tego wskaźnika (1864 osoby na aptekę ogólnodostępną), a na tle pozostałych powiatów województwa lubelskiego stanowiło 70% średniej w 2013 roku. W 2013 roku w mieście Lublin odnotowano spadek badanego wskaźnika względem 2009 roku o 1,1% do wartości 1975 osób przypadających na aptekę ogólnodostępną, co stanowiło 74,2% średniej w 2013 roku. Wartości te zatem zbliżają się do najwyższej i w niedługim czasie to miasto Lublin może zyskać dominującą pozycję w tej sferze. Najwyższą wartość badanego wskaźnika odnotowano w 2013 roku w powiecie łukowskim, co wraz ze wzrostową tendencją (wzrost wskaźnika o 5,7% względem 2009 roku) świadczy o utrudnionym dostępie ludności zamieszkującej ten region do aptek.

Wskaźnik w powiecie łukowskim w 2013 roku wyniósł 4753 osoby na aptekę, co stanowiło 178,5% średniej. W powiecie chełmskim wartość tego wskaźnika była również wysoka – 4421 osoby na aptekę, jednak w przypadku tego powiatu, względem 2009 roku odnotowano spadek wskaźnika o 4,6%.

Rys. 27. Ludność przypadająca na aptekę ogólnodostępną w 2013 r.

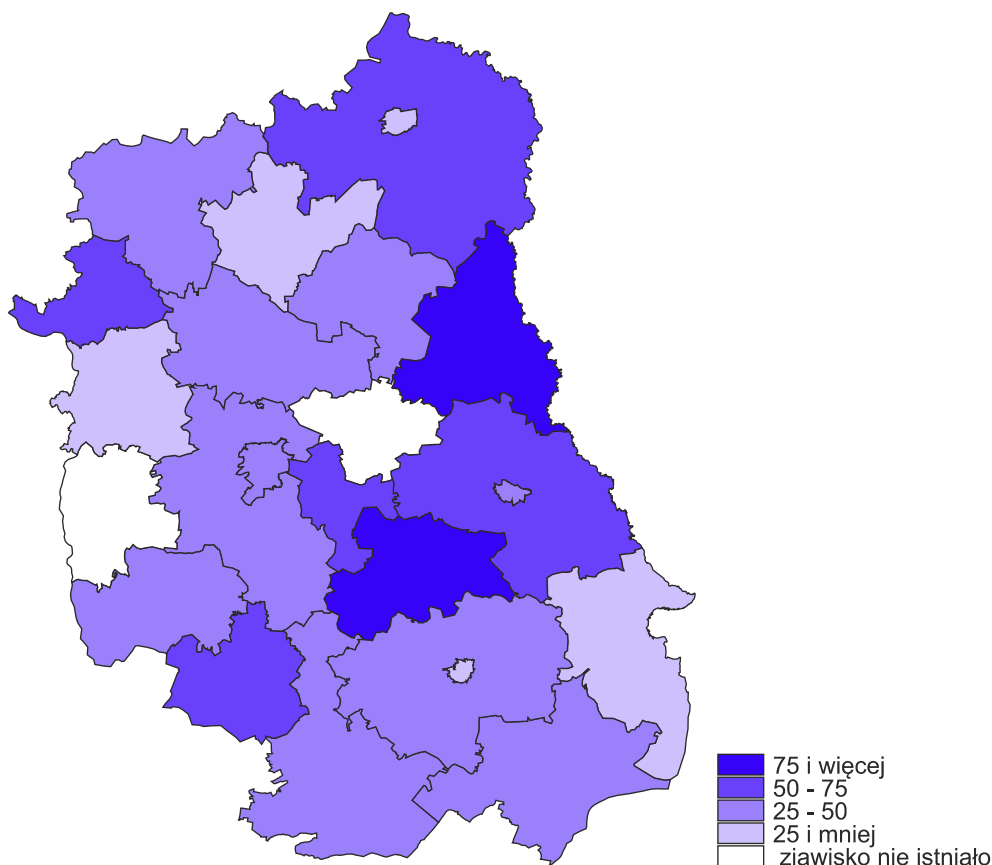

Opieka nad najmłodszymi dziećmi jest również istotnym zagadnieniem. Z jednej strony placówki opiekuńcze dbają o ich bezpieczeństwo i stan zdrowia, co jest ważne z punktu widzenia polityki prorodzinnej państwa, a z drugiej, z punktu widzenia gospodarki, rodzice których dzieci korzystają z placówek, takich jak żłobki, mają czas na pracę zawodową. Przekłada się to na wzrost poziomu ich zamożności, a w efekcie, na wyższą jakość życia. W województwie lubelskim sieć żłobków nie jest dostatecznie rozwinięta, co obrazują dane liczbowe. Jednym z istotnych czynników jest brak kultury oddawania tak młodych osób pod opiekę obcym ludziom. Zwykle jedno z rodziców zawiesza karierę zawodową, aby wychowywać dzieci bądź też, na czas pracy rodzi-

ców, dzieci trafiają do innych członków rodziny. Wskaźnikiem, który świadczy o rozwoju infrastruktury placówek opiekuńczych dla najmłodszych dzieci jest liczba miejsc w żłobkach na 100 dzieci w wieku 0-3 lat. W 2009 roku przeciętna wartość badanego wskaźnika wynosiła 1,35 miejsca, natomiast w 2013 roku 2,58. Widoczny jest zatem trend wzrostowy. Najwyższy poziom wskaźnika w 2009 roku odnotowano w mieście Lublin, gdzie wyniósł on 6,96 miejsca w żłobkach na 100 dzieci w wieku 0-3 lat. Względem średniej wojewódzkiej jest to znaczna różnica, gdyż stanowi aż 515,6%, jednak biorąc pod uwagę wcześniej wspomniany brak takich placówek w wielu powiatach, obraz ten staje się bardziej klarowny. W 2013 roku najwyższą wartość wskaźnika ponownie odnotowano w mieście Lublin – 13,25, co oznacza niemal dwukrotny wzrost, jednak liderem jest miasto Chełm, gdzie wskaźnik ten na przestrzeni badanego okresu wzrósł niemal trzykrotnie – z 3,82 do 10,75, co pokazuje znaczny rozwój i pozytywne tendencje w tym powiecie. Warto zaznaczyć, iż w 12 powiatach, zarówno w 2009 r., jak i w 2013 r., nie było żłobków.

Ostatnim wskaźnikiem, który można zaliczyć do szeroko pojętej sfery ochrony zdrowia jest liczba miejsc w placówkach opieki społecznej na 10 tys. osób w wieku powyżej 65 lat. Opisana wcześniej opieka nad najmłodszymi jest niezwykle istotna, jednak nie można zapominać, iż są też osoby starsze wymagające pomocy i opieki, a w kontekście starzenia się społeczeństwa kwestia ta staje się szczególnie ważna. Część z osób w podeszłym wieku trafia do ośrodków pomocy społecznej, w których powinien być im zapewniony godny byt. Istotnym czynnikiem jest dostępność takich miejsc i to, jak wiele osób są w stanie przyjąć. Przeciętne wartości analizowanego wskaźnika wynosiły 75,5 miejsc w 2009 roku oraz 98,1 miejsc w roku 2013. Zauważalna jest zatem ogólna tendencja wzrostowa. W tym obszarze najslabiej wypadają powiaty opolski i łączyński, gdyż zarówno w 2009 roku, jak i w 2013 roku takich placówek opiekuńczych tam nie było. Najwięcej miejsc w placówkach opieki społecznej na 10 tys. osób w wieku powyżej 65 lat odnotowano w 2009 roku w powiecie krasnostawskim – 214,6 miejsc na 10 tys. osób. W 2013 roku sytuacja nie uległa zmianie i ten sam powiat, ze wskaźnikiem w wysokości 251,4 miejsc na 10 tys. osób, nadal prowadził w tej kategorii. Największy wzrost wskaźnika odnotowano w powiecie ryckim, gdzie z poziomu 37,9 w 2009 osiągnięto 137,6 miejsc, co oznaczało wzrost o 262,5%. Znaczący wzrost odnotowano także w powiecie lubelskim, gdzie z poziomu 42,6 wskaźnik wzrósł do 104,9 miejsc, co przełożyło się na wzrost o 146,4%. Największym spadkiem w tej kategorii (8,3% z poziomu 8,6 miejsc do 7,9) wykazał się powiat radzyński. Istotną obserwacją jest także poprawa sytuacji w powiatach puławskim, hrubieszowskim oraz dwóch miastach na prawach powiatu – Chełmie i Zamościu, gdyż pojawiły się tam tego typu placówki opiekuńcze, co pokazuje pozytywny trend w tych regionach.

Rys. 28. Liczba miejsc w placówkach opieki społecznej na 10 tys. osób w wieku powyżej 65 lat w 2013 r.

Kolejnym aspektem warunków życia na danym obszarze jest dostęp do edukacji. Kształcenie i edukacja są bardzo istotne, gdyż jest to inwestycja w kapitał ludzki oraz w wiedzę, co procentuje na późniejszym etapie i przekłada się bezpośrednio na rozwój gospodarczy.

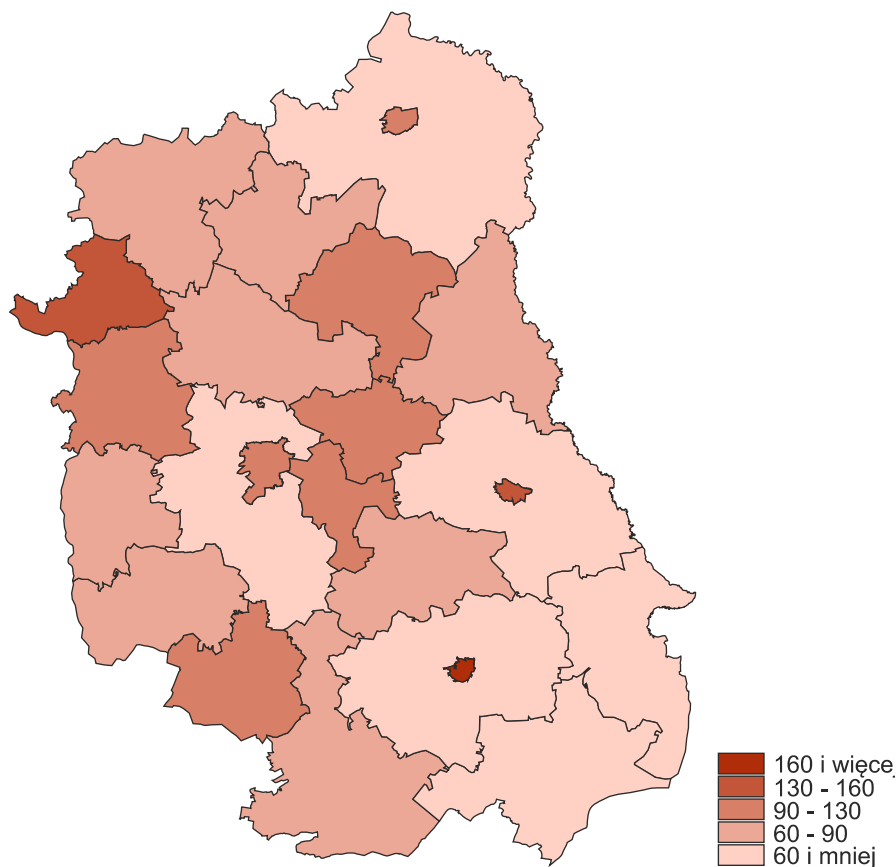
Liczba dzieci w wieku 3-5 lat przypadających na jedno miejsce w placówce wychowania przedszkolnego obrazuje, jak pojemne są placówki tego typu i ilu uczniów mogą przyjąć. Rozwój tego typu szkolnictwa na poziomie lokalnym jest niezwykle istotny, gdyż dzieci w wieku 3-5 lat nie są samodzielne i nie mogą wyjechać poza miejsce zamieszkania na dłuższy okres, który wiązałby się z edukacją. Niezbędne jest zatem tworzenie placówek przedszkolnych zdolnych pomieścić tak wiele dzieci, na ile pozwalają standardy, przy jednoczesnym zachowaniu jakości usług. Przedszkola nie mogą być zbyt zatłoczone – na tym etapie rozwoju do każdego dziecka należy podchodzić indywidualnie, przez co w placówkach zbyt zatłoczonych byłoby to ograniczone

lub wręcz niemożliwe. Ponadto, dla każdego dziecka powinno znaleźć się miejsce w przedszkolu położonym jak najbliżej jego miejsca zamieszkania, co ułatwiłoby funkcjonowanie zarówno dziecka, jak i rodziców. W 2009 roku w województwie lubelskim średni poziom opisywanego wskaźnika wynosił 2,1, natomiast w 2013 roku – 1,7. Ogólny trend spadkowy jest w tym wypadku zjawiskiem pozytywnym. Najmniej dzieci na jedno miejsce w placówce przedszkolnej w 2009 roku przypadało w powiecie grodzkim – mieście Chełm. Wskaźnik dla tej jednostki samorządu terytorialnego w 2009 roku wyniósł 0,9, co oznaczało, że na jedno miejsce w placówce przedszkolnej przypadało mniej niż jedno dziecko i stanowiło 41,1% średniej. Poziom ten można określić jako zadowalający i sprzyjający odpowiedniemu funkcjonowaniu takiej placówki, pomimo niewykorzystanych miejsc, które oferuje. Wartość wskaźnika poniżej 1 cechowała w 2009 roku także miasto Lublin (0,89). W tym samym roku, najslabiej wypadł w tej kategorii powiat chełmski, gdzie badany wskaźnik wyniósł 6,1, co przekładało się na 287,4% średniej. Jedynie w dwóch powiatach – bialskim i puławskim odnotowano trend wzrostowy na przestrzeni lat 2009-2013, odpowiednio wzrost o 6,9% i 1,7%. Pozostałe powiaty cechuje tendencja spadkowa. Należy jednak zauważyć, że dodatkowym wzmocnieniem trendu jest niż demograficzny, który pojawił się w ostatnich latach w Polsce. W 2013 roku najmniej dzieci na jedno miejsce w placówce przedszkolnej przypadało ponownie w mieście Chełm (0,8, spadek o 10,3%), stanowiąc 45,9% średniej województwa. Najwięcej natomiast w powiecie chełmskim – 5,1, stanowiąc 297,1% średniej. Jest to wartość niezwykle wysoka w porównaniu z pozostałymi powiatami województwa lubelskiego. Jeżeli trend ten pozostanie niezmienny, to część dzieci z powiatu chełmskiego będzie nadal zmuszona uczęszczać do przedszkoli poza swoim powiatem, co może być znaczącym utrudnieniem dla rodziców.

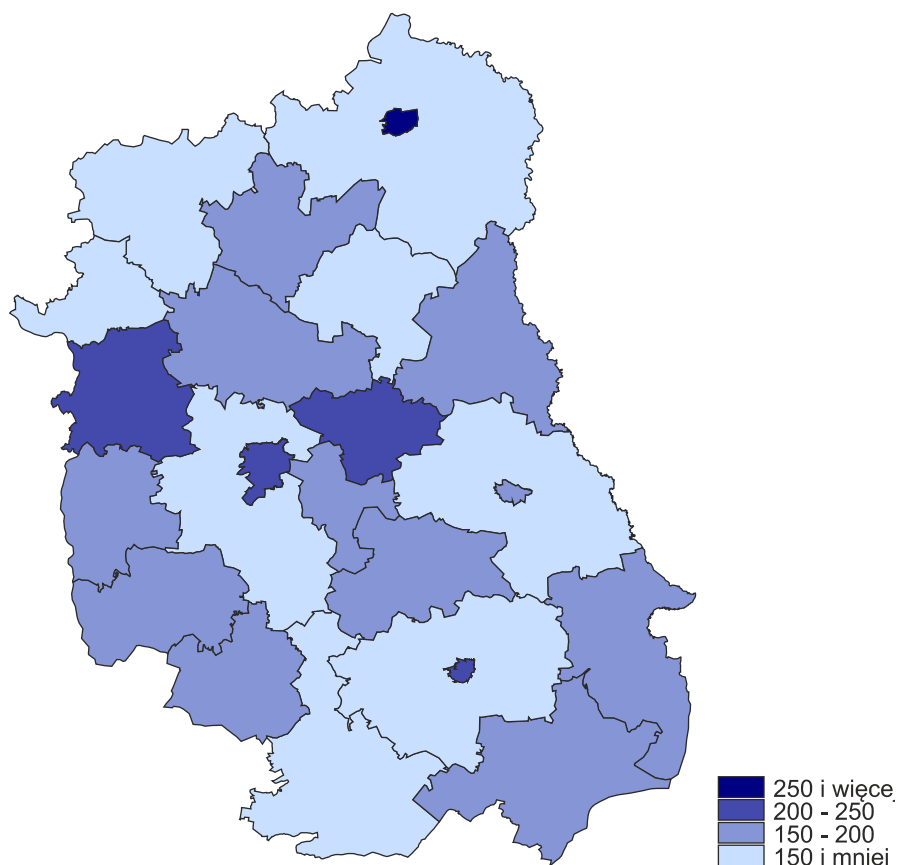
Liczba szkół średnich w powiecie jest również ważnym wskaźnikiem świadczącym o jakości życia. Przede wszystkim właściwe rozmieszczenie tych placówek daje możliwość kształcenia się uczniom w interesującym ich kierunku, ale nie zmusza ich jeszcze do opuszczania rodzinnych stron. Wskaźnikiem przyjętym na potrzeby niniejszego badania, który obrazuje tę sytuację jest liczba szkół średnich dla dzieci i młodzieży na 10 tys. ludności w wieku 16-18 lat. W 2009 roku przeciętna wartość tego wskaźnika dla województwa lubelskiego wynosiła 78,4, natomiast w 2013 roku 85,8. Najwyższą wartość tego wskaźnika zanotowano w Zamościu, gdzie wyniosła 141,7, stanowiąc 180,7% średniej. Najniższą wartość zanotowano natomiast w powiecie chełmskim – 24,1, stanowiąc jedynie 30,7% średniej wojewódzkiej. Największy wzrost, o 34,6%, w 2013 roku, względem roku 2009 zaobserwowano w mieście Zamość (z 141,7 do 190,7). Największy spadek wskaźnika, o 13%, z poziomu 92,1 w 2009 roku, do 80,1 w roku 2013 odnotowano w powiecie włodawskim. Najniższą

wartość analizowanego wskaźnika w 2013 roku zaobserwowano natomiast w powiecie zamojskim – 23,4, co stanowiło 27,2% średniej wojewódzkiej. Dla porównania, maksymalna wartość wskaźnika, dla miasta Zamość, stanowiła 222,3% średniej województwa lubelskiego.

Rys. 29. Liczba szkół średnich dla młodzieży na 10 tys. ludności w wieku 16-18 lat w 2013 r.

Rozwój kultury jest czynnikiem budującym i scalającym społeczności, zwłaszcza lokalne. Kultura i sztuka mają wpływ na jakość życia, gdyż ludzie w pewnym momencie, chcąc odpocząć od pracy kierują się do teatrów, kin i innych miejsc, które są nośnikami szeroko pojętej kultury. Na potrzeby niniejszego badania warunków życia uwzględniono zatem czynnik kultury i sztuki, stanowiący osobny obszar wpływający na jakość życia mieszkańców danego regionu.

Rys. 30. Liczba czytelników bibliotek na 1000 osób w 2013 r.

Pierwszym wskaźnikiem z grupy kultury i sztuki, który przyjęto do badania była liczba czytelników bibliotek na 1000 osób. Wskaźnik ten obrazuje chęć poznania, kształcenia się i rozwoju intelektualnego danej zbiorowości, którą zapewnia czytanie książek. Należy wziąć także pod uwagę, że część osób na własną rękę kupuje książki, jednakże takie publikacje, jak podręczniki akademickie, artykuły naukowe i wiele innych dzieł pomocnych w zdobywaniu wiedzy specjalistycznej dostępna jest przede wszystkim w bibliotekach, tak w elektronicznej, jak i w tradycyjnej papierowej formie. Przeciętna liczba czytelników bibliotek w województwie lubelskim wynosiła 180 w 2009 roku i 177 czytelników w 2013 roku. Świadczy to o nieznacznej tendencji spadkowej. Wydawać się może, że dominującą pozycję w tej kategorii powinny zajmować te obszary, gdzie jest największa liczba uczelni, gdyż to właśnie studenci powinni korzystać z bibliotek najczęściej. Drugą dużą grupą wydają się być uczniowie szkół podstawowych, gimnazjalnych i średnich, podczas gdy trzecią mogą być osoby starsze, które mają czas i ochotę na czytanie książek. Jednakże miasto Lublin, które

jest największym ośrodkiem akademickim we wschodniej części Polski w 2009 roku odnotowało 193 czytelników bibliotek na 1000 ludności (107% średniej dla województwa lubelskiego), podczas gdy najwyższy wskaźnik przypadł w udziale Białej Podlaskiej – 334 czytelników na 1000 ludności (185,6% średniej wojewódzkiej). Najniższy wskaźnik w 2009 roku zaobserwowano w powiecie bialskim, gdzie na 1000 ludności wystąpiło jedynie 121 czytelników bibliotek (67,2% średniej wojewódzkiej). W 2013 roku najwyższą wartość wskaźnika odnotowano ponownie w mieście Biała Podlaska, jednakże współczynnik ten był niższy niż w roku 2009 – wyniósł 306 czytelników na 1000 osób (172,9% średniej dla województwa lubelskiego w 2013 roku, spadek o 8,4% względem roku 2009). Najmniejszą wartość wskaźnika odnotowano w 2013 roku w powiecie zamojskim – 119 czytelników bibliotek na 1000 osób (67,2% średniej wojewódzkiej, spadek względem roku 2009 o 7%). Najwyższym wzrostem w tej kategorii, względem 2009 roku, wykazało się miasto Lublin, dla którego wskaźnik dynamiki wyniósł 116,6%, zaś najniższym miasto Chełm – wskaźnik ten wyniósł 77%.

Kina dostarczają mieszkańcom rozrywki. Jednakże, liczba ludności chodzącej do kina zależy przede wszystkim od dwóch czynników – zasobności portfela oraz wolnego czasu. Oba te czynniki bezpośrednio wpływają na warunki życia ludności, zatem wskaźnik, który wykorzystano w niniejszym badaniu – liczba osób na 1 miejsce w kinach stałych – z pewnością pośrednio świadczy o jakości i warunkach życia ludności w analizowanych powiatach województwa lubelskiego. Wskaźnik ten, będąc stymulantą świadczy o liczbie kin, które powstały i funkcjonują w danym regionie, a ponadto wskazuje na zainteresowanie ludności formą rozrywki, jaką jest kino. Przeciętna liczba ludności na 1 miejsce w kinach stałych wynosiła 229,4 w 2009 roku, natomiast w roku 2013 – 202,8. Ogólny trend jest zatem spadkowy. Najwyższą wartość analizowanego wskaźnika odnotowano w 2009 roku w powiecie zamojskim – 665,7 osób na 1 miejsce w kinach stałych (290,2% średniej województwa lubelskiego). Zjawisko w 2009 roku nie wystąpiło w sześciu powiatach województwa lubelskiego: chełmskim, janowskim, lubelskim, łęczyńskim, parczewskim i mieście Chełm. W porównaniu z 2009 rokiem w 2013 w powiecie łukowskim nie było już takich placówek kulturalnych. Najwyższą wartość badanego wskaźnika w roku 2013 odnotowano ponownie w powiecie zamojskim, gdzie wyniósł on 665,8 (zachowując niewielki trend wzrostowy), co stanowiło 328,3% średniej wojewódzkiej. Najbardziej dynamiczny wzrost wskaźnika w latach 2009 i 2013 zauważyć można w powiecie ryckim – z poziomu 91,16 w 2009 roku do 271,4 w 2013 roku (wzrost o 197,7%).

Sytuacja analogiczna, jak w przypadku kin, ma miejsce w przypadku teatrów i muzeów. Na zwiedzanie muzeum mieszkańcy muszą mieć wolny czas i odpowiednie

środki pieniężne, zatem uczęszczanie do takich miejsc, także świadczy o warunkach, jakości i poziomie życia. Do niniejszego badania został przyjęty wskaźnik mówiący o liczbie zwiedzających muzea (łącznie z oddziałami) na 1000 osób. W 2009 roku średnia liczba zwiedzających muzea na 1000 osób wynosiła 374,1 osoby, natomiast w 2013 roku – 409,4 osoby. Ogólny trend jest zatem wzrostowy. W 2009 roku osiem powiatów (parczewski, radzyński, biłgorajski, chełmski, świdnicki, janowski, opolski i rycki) odnotowało zerowy poziom analizowanego wskaźnika. Wynikało to z faktu braku takich miejsc w regionie, a także małym zainteresowaniem mieszkańców związanym z funkcjonowaniem porównywalnych inicjatyw. W 2013 roku poziom zerowy wskaźnika pozostał jedynie w powiatach radzyńskim, chełmskim i świdnickim. Najwyższą wartość wskaźnika w 2009 roku zaobserwowano w powiecie lubartowskim, gdzie jego wartość wyniosła 2905,3, stanowiąc 776,5% średniej województwa lubelskiego. Pomimo spadku o 22,8% w stosunku do poziomu z 2009 roku, powiat lubartowski nadal przodował w wysokości tego wskaźnika w 2013 roku (2234,1 zwiedzających muzea na 1000 ludności, stanowiąc 547,9% średniej województwa). Najwyższy wskaźnik dynamiki w roku 2013 w stosunku do roku 2009 odnotowano w powiecie włodawskim, gdzie wyniósł 226,7% (wzrost z poziomu 726,6 zwiedzających w 2009 roku do poziomu 1646,9 zwiedzających w 2013 roku). Widoczna jest zatem duża różnica w poziomie tego wskaźnika pomiędzy powiatami województwa lubelskiego.

Ostatnim z badanych obszarów warunków życia jest ochrona środowiska. Zbyt wysoki poziom zanieczyszczenia środowiska lub brak obszarów zielonych negatywnie wpływa na samopoczucie i zdrowie ludności. Współczesne trendy społeczne są proekologiczne i od pewnego już czasu kładziony jest nacisk na poprawę jakości środowiska naturalnego zarówno w ujęciu krajowym, jak i lokalnym.

Czystość powietrza jest niezwykle istotna i ma zdecydowany wpływ na samopoczucie i warunki życia ludności. Na potrzeby niniejszego badania do analizy jakości środowiska wybrano wskaźnik emisji zanieczyszczeń powietrza z zakładów szczególnie uciążliwych – zanieczyszczenia gazowe na 1 km² (w tonach). Na wielu obszarach województwa lubelskiego istnieją zakłady, które emitują znaczne zanieczyszczenia powietrza. Analizowany wskaźnik ma charakter destymulacyjny, zatem im wyższa jego wartość, tym zjawisko jest bardziej negatywne. Przeciętne wartości emisji gazowych zanieczyszczeń powietrza w województwie lubelskim wynosiły odpowiednio 2063,2 ton/km² (2009 rok) i 1947,0 ton/km² (2013 rok). Najwyższa wartość tego wskaźnika, zarówno w 2009 i 2013 roku obserwowana była w powiecie grodzkim – mieście Chełm. W 2009 roku wielkość tego wskaźnika wynosiła 37145,1 ton/km², zaś w 2013 roku 3521,7 ton/km². Odpowiednio, było to 1800,4% i 1808,9% średniej dla badanych lat. Drugim, co do wielkości emitentem zanieczyszczeń gazowych w skali powiatowej

było miasto Lublin, jednak poziom emitowanych zanieczyszczeń wynosił odpowiednio 254,9% średniej dla województwa lubelskiego w 2009 roku i 229,9% średniej dla województwa lubelskiego w 2013 roku. Różnica pomiędzy tymi dwiema jednostkami samorządu terytorialnego była niemal siedmiokrotna (ośmiokrotna w 2013 roku) na przestrzeni badanych lat. Najniższą wartość emisji zanieczyszczeń odnotowano w 2009 roku w powiecie janowskim (5,8 ton/km²), co stanowiło 0,03% średniej emisji zanieczyszczeń gazowych województwa lubelskiego. W 2013 roku wskaźnik w tym powiecie spadł o 4,7%, do poziomu 5,5 ton/km², stanowiąc ponownie 0,03% średniej dla województwa. Największy wzrost analizowanego wskaźnika odnotował powiat rycki, gdzie wzrósł on o 135,7% na przestrzeni lat 2009-2013. Największy spadek z kolei, odnotowano w Lublinie, gdzie emisja zmniejszyła się o 14,9%.

Innym aspektem, który ma wpływ na stan środowiska jest oczyszczanie ścieków. Charakterystyka tego typu działań środowiskowych jest analogiczna, jak w przypadku opisanym powyżej, jednakże dotyczy zanieczyszczeń wody, a nie powietrza. Woda, aby nadawała się do użycia musi być odpowiednio oczyszczona. Jeżeli tak nie jest, to stan zdrowia ludności znacznie się pogarsza, a co za tym idzie – warunki i jakość życia są niższe. Wskaźnikiem, który charakteryzuje ochronę wód jest odsetek nieoczyszczonych ścieków przemysłowych i komunalnych w ogólnej ilości ścieków. We wszystkich powiatach województwa lubelskiego, zarówno w roku 2009, jak i 2013 oczyszczany był stosunkowo wysoki odsetek wody używanej do celów przemysłowych i komunalnych, a w wielu z nich ścieki oczyszczane były całkowicie. Wyjątkiem, w 2009 roku, w którym odsetek przyjmował wartość dwucyfrową, były powiaty rycki (21%) i hrubieszowski (15%). W pozostałych powiatach odsetek nieoczyszczonych ścieków był w 2009 roku jednocyfrowy i nie przekraczał 7% (powiat bialski). W 2013 roku powiaty województwa lubelskiego odnotowały znaczną poprawę w analizowanym obszarze i jedynie w czterech powiatach (hrubieszowski, janowski, łukowski i rycki) odsetek nieoczyszczonych ścieków był wyższy od 0. Istotną obserwacją w ramach tej kategorii jest powiat hrubieszowski, w którym w 2013 roku odsetek na tle pozostałych powiatów był nadal stosunkowo wysoki (13%, co oznaczało spadek jedynie o 2 punkty procentowe).

Kolejnym istotnym czynnikiem wpływającym na czystość wody jest przepustowość dobową komunalnych i przemysłowych oczyszczalni ścieków wymagających oczyszczania i odprowadzania do wód lub ziemi (w m³). W niniejszym badaniu uwzględniono ten wskaźnik w przeliczeniu na 1000 ludności. Wskaźnik ten pokazuje, jak dobrze funkcjonują oczyszczalnie ścieków w danym regionie, a także ilość ścieków, które są w stanie oczyścić w ciągu doby. Jest to czynnik, od którego w dużym stopniu zależą komfort i warunki życia mieszkańców, gdyż nieoczyszczone ścieki mogą zatruwać środowisko i wpływać na przerwy w dostawach czystej wody. Średnia

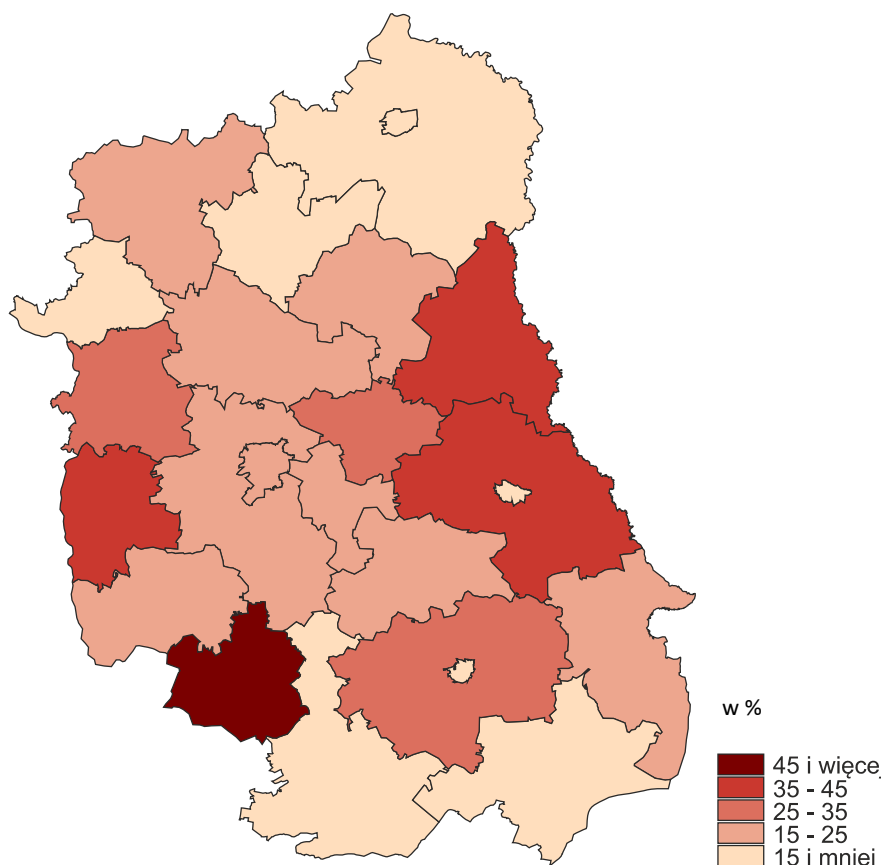
wartość analizowanego wskaźnika w przeliczeniu na 1000 ludności wynosiła w 2009 roku $20,39 \text{ m}^3$, natomiast w 2013 roku – $20,20 \text{ m}^3$. W 2009 roku najwyższą wartość tego wskaźnika odnotowano w mieście Lublin, gdzie wyniósł 120 m^3 . W 2013 roku miasto Lublin nadal charakteryzowało się najwyższą przepustowością dobową oczyszczalni ($120,03 \text{ m}^3$, zatem odnotowano minimalny wzrost). Odpowiednio stanowiło to 588,6% średniej wojewódzkiej z 2009 roku i 594,1% średniej wojewódzkiej w 2013 roku. Wartości najmniejsze przepustowości dobowej oczyszczalni zaobserwowano w powiecie parczewskim, zarówno w roku 2009, jak i roku 2013 (odpowiednio $3,1 \text{ m}^3$ na 1000 osób i $3,5 \text{ m}^3$ na 1000 osób). Największą dynamikę na przestrzeni lat 2009-2013 odnotowano właśnie w powiecie parczewskim (wzrost wskaźnika o 13%), jednak nadal jest to wynik daleko odbiegający od większości powiatów. Największy spadek wskaźnika zaobserwowano natomiast w powiecie świdnickim, gdzie obniżył się on o 29,5%. Ogólna tendencja tego kryterium jest stosunkowo stabilna – zarówno wzrosty i spadki nie były w latach 2009-2013 duże.

Każda działalność wytwórcza, wcześniej czy później wiąże się z wytwarzaniem odpadów. Proces produkcyjny generuje produkty uboczne, które należy odpowiednio składować, w taki sposób, aby nie zanieczyszczały środowiska. Odpowiednia gospodarka odpadami jest niezbędna m.in. po to, aby utrzymać estetyczny wygląd miasta, czy regionu. Wskaźnikiem wykorzystanym w niniejszym badaniu były odpady wytworzone (z wyłączeniem odpadów komunalnych) w ciągu roku na 1 km^2 . Miara ta pokazuje, jak dużo „produkuje się” odpadów w powiecie. Przeciętnymi wartościami tego wskaźnika dla województwa lubelskiego były wartości $429,7 \text{ ton/km}^2$ w 2009 roku i $640,8 \text{ ton/km}^2$ w 2013 roku. Zauważyć zatem można ogólny wzrost wytwarzanych odpadów w badanym okresie. Największa ilość odpadów powstawała, zarówno w 2009 roku, jak i w roku 2013, w powiecie łączyńskim (odpowiednio 5976 ton/km^2 i 8018 tony/km^2) i znacznie przekraczała wartość średnią (odpowiednio 1390,9% średniej i 1251,1% średniej). Ma to duży związek z funkcjonowaniem w tym powiecie największej we wschodniej części kraju kopalni węgla kamiennego. Z kolei najmniej odpadów na 1 km^2 w 2009 roku wytworzono w powiecie janowskim ($2,3 \text{ tony/km}^2$), a w 2013 roku w powiecie włodawskim ($4,5 \text{ tony/km}^2$). Stanowiło to odpowiednio 0,5% średniej dla województwa w roku 2009 i 0,7% średniej dla województwa w roku 2013. Najwyższą dynamiką cechowało się miasto Lublin, gdzie wskaźnik ten wzrósł o 409,7% (z poziomu $966,7 \text{ tony/km}^2$ w 2009 roku do $4927,2 \text{ tony/km}^2$ w 2013 roku). Największy spadek wskaźnika odnotowano natomiast w powiecie hrubieszowskim, gdzie ilość odpadów spadła z poziomu $341,6 \text{ tony/km}^2$ do poziomu $102,3 \text{ tony/km}^2$ (spadek o 70,1%).

Ochrona środowiska to nie tylko segregacja odpadów i oczyszczanie wód i powietrza. Duży wpływ na zdrowie i samopoczucie człowieka ma otoczenie, w którym żyje.

Istotna jest roślinność w bliskim otoczeniu i dostęp do większych terenów zielonych (np. parków, czy lasów), w których można podziwiać piękno przyrody. Wskaźnik udziału obszarów prawnie chronionych w powierzchni ogółem (w %) świadczy o wielkości terenów, których wartość naturalna jest tak wysoka, iż są objęte ochroną prawną. Wraz ze wzrostem udziału takich obszarów w powierzchni ogółem wzrasta naturalne piękno obszaru, na którym występują lasy i roślinność. Udział obszarów chronionych na terenie powiatów województwa lubelskiego praktycznie się nie zmienił na przestrzeni badanych lat. Największy udział obszarów chronionych w powierzchni ogółem występował w powiecie janowskim (63%), natomiast najmniejszy w mieście Zamość (0%). Jedynie w przypadku pięciu powiatów (chełmskiego, świdnickiego, łęczyńskiego, kraśnickiego i puławskiego) wskaźniki wzrastały, jednak były to wzrosty oscylujące wokół 0,1-0,2%. Powiat janowski zdecydowanie wyróżnia się na tle pozostałych powiatów województwa lubelskiego, gdyż ponad połowa jego obszaru jest prawnie chroniona.

Rys. 31. Udział obszarów prawnie chronionych w powierzchni ogółem w 2013 r.

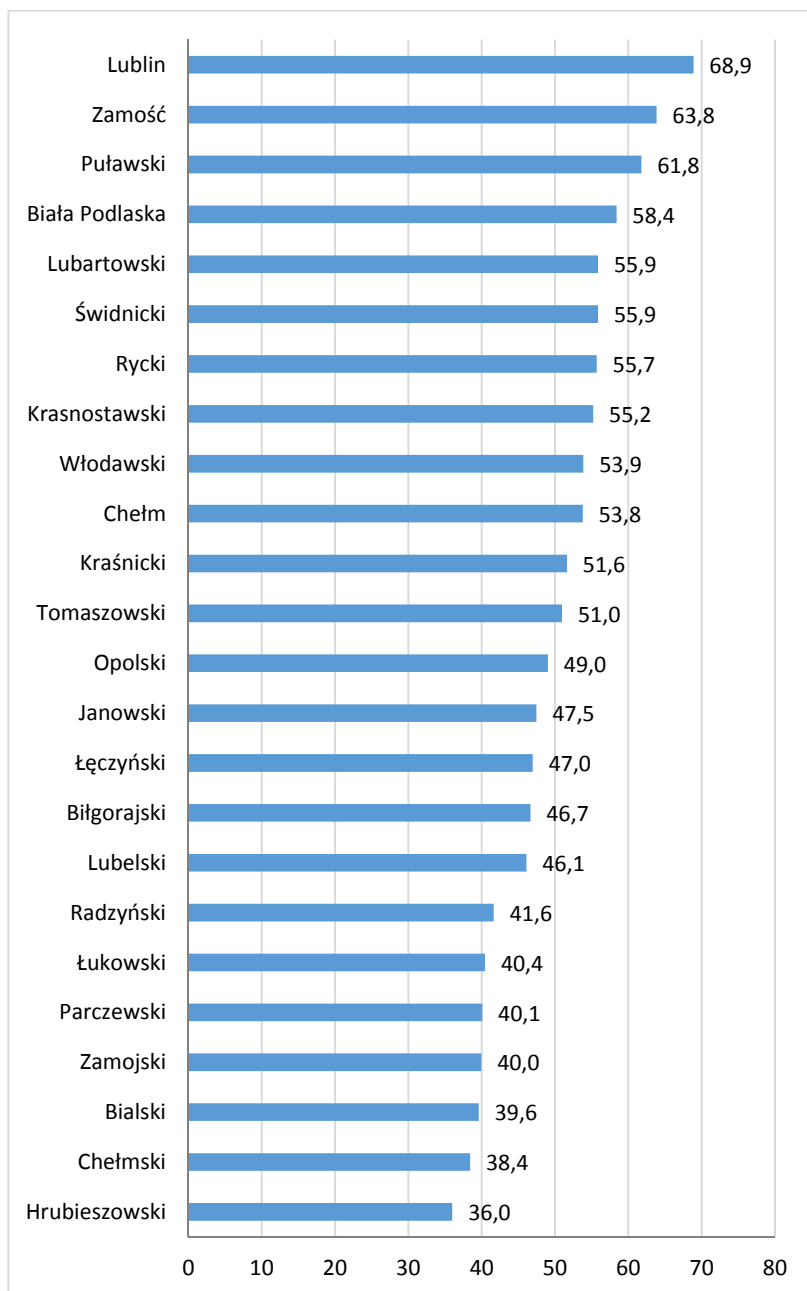
W ramach opisywanej kategorii interesujący jest także wskaźnik mówiący o liczbie mieszkańców przypadających na 1 ha parków, zieleńców i terenów zieleni osiedlowej ogólnodostępnej. Wskaźnik ten jest o tyle istotny, iż pokazuje poziom zazielenienia w powiatach i zagęszczenia ludności w tzw. obszarach zielonych. Wysoki jego poziom może świadczyć o przepełnieniu mogącym pojawić się w takich miejscach, co może wiązać się z ich niszczeniem i dewastacją. Nie musi być to niszczenie mechaniczne, lecz samo korzystanie z tych terenów przez nadmierną liczbę osób może je w naturalny sposób degradować. W 2009 roku średnia liczba mieszkańców na 1 ha obszarów zielonych w województwie wynosiła 3988 osoby/1 ha i 3393 osoby/1 ha w 2013 r. Widoczny jest zatem trend spadkowy i świadczy o mniejszym zagęszczeniu osób korzystających z takich obszarów. Najmniej osób przypadających na 1 ha obszarów zielonych w 2009 roku zaobserwowano w mieście Zamość – 791 osoby/1 ha, zaś najwięcej w powiecie zamojskim – 15164 osoby/1 ha. W 2013 roku te same obszary znalazły się również na przeciwnych biegunach – miasto Zamość ponownie ze wskaźnikiem najniższym – 533 osoby/1 ha (spadek względem roku 2009 o 32,6%), zaś powiat zamojski z najwyższym – 10822 osoby/1 ha (spadek względem roku 2009 o 29,6%). W większości powiatów odnotowano spadek liczby mieszkańców na 1 ha obszarów zieleni, wzrost jedynie w sześciu z nich (parczewskim, radzyńskim, włodawskim, chełmskim, łęczyńskim i świdnickim), przy czym tylko w przypadku powiatu świdnickiego przekroczył on 1% (wzrost o 4,4%).

W obszarze ochrony środowiska w 2009 roku, biorąc pod uwagę zakres informacyjny wskaźników wykorzystanych w badaniu, najwyższą lokatę zajął powiat puławski, w którym zachowana jest pewna równowaga pomiędzy gospodarką odpadami, czystością wody i powietrza oraz dostępnością obszarów zieleni – wartość wskaźnika syntetycznego dla tej jednostki samorządu terytorialnego wyniosła 85,7. Najslabszym obszarem pod względem ochrony środowiska w 2009 roku okazało się miasto na prawach powiatu – Chełm (wartość wskaźnika syntetycznego w obszarze ochrony środowiska wyniosła 49,0). W 2013 roku powiat puławski zajął ponownie pierwsze miejsce – wartość wskaźnika syntetycznego była równa 84,6, natomiast ostatnie – powiat hrubieszowski (ze wskaźnikiem syntetycznym równym 53,3).

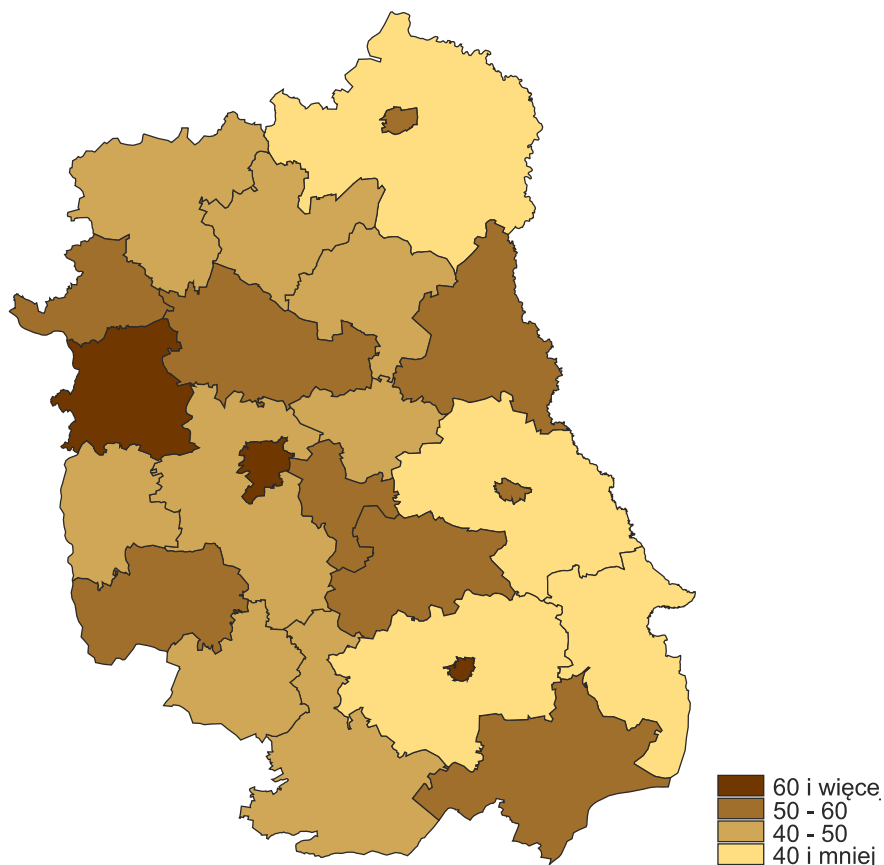
Podsumowując analizę rozdziału i biorąc pod uwagę wszystkie wskaźniki (przeliczone na wskaźnik cząstkowy) charakteryzujące obszar analizy nazwany warunkami życia, najlepszą lokatę w rankingu zajęło w obu latach (2009 i 2013) miasto Lublin z wynikami odpowiednio 67,2 i 68,9, a dwa następne miejsca zajęły miasto Zamość z wynikami cząstkowymi - 63,0 i 63,8, oraz powiat puławski - 62,3 i 61,8. Na najniższej pozycji uplasował się w 2013 roku powiat hrubieszowski ze wskaźnikiem równym 36,0. W 2009 roku był to powiat bialski, który zdobył tylko 33,6 punktu.

Ranking częściowy ukazuje poniższy wykres.

Rys. 32. Wartość wskaźnika syntetycznego w obszarze warunki życia w 2013 r.

Rys. 33. Zróżnicowanie przestrzenne wskaźnika syntetycznego w obszarze warunki życia w 2013 r.

W porównaniu z 2009 r. zanotowano niewielkie zmiany w rankingu częściowym, co potwierdza wysoki poziom współczynnika korelacji rang Spearmana, który wyniósł 0,95. W największym stopniu pozycję w rankingu poprawił powiat rycki poprawiając swoją lokatę o 8 pozycji (z 15 na 7). Cztery powiaty: bialski, biłgorajski, miasto Chełm i radzyński, poprawiły swoją pozycję o dwie lokaty w okresie 2009-2013. Powiat bialski awansował z miejsca 24 na 22, powiat biłgorajski zmienił pozycję z 18 na 16, miasto Chełm przesunęło się z 12 na 10, a powiat radzyński z 20 na 18. Największy spadek w zestawieniu odnotowały powiaty: łukowski, opolski i włodawski. Powiat łukowski w 2009 r. zajmował pozycję 16, zaś w 2013 r. zajął 19 miejsce. Powiat opolski, z pozycji 10 w 2009 r. spadł się w rankingu w 2013 r. na pozycję 13, zaś powiat włodawski zmienił pozycję z 6 na 9 w 2013 roku.

4. Potencjał gospodarczy

Struktura terytorialna i ludnościowa województwa lubelskiego świadczy o niskim poziomie urbanizacji. W ślad za tym idzie słabe uprzemysłowienie, z przemysłem rozmieszczonym „wyspowo” (Mąciak, 2010), a co z tym się łączy, relatywnie dużym znaczeniem sektora rolnego w strukturze regionalnej gospodarki⁶. Na relatywnie niski poziom konkurencyjności jednostek samorządu terytorialnego województwa wpływa również niski poziom spójności terytorialnej i znacząca rola gmin wiejskich w gospodarce regionu (Szlachta, 2009).

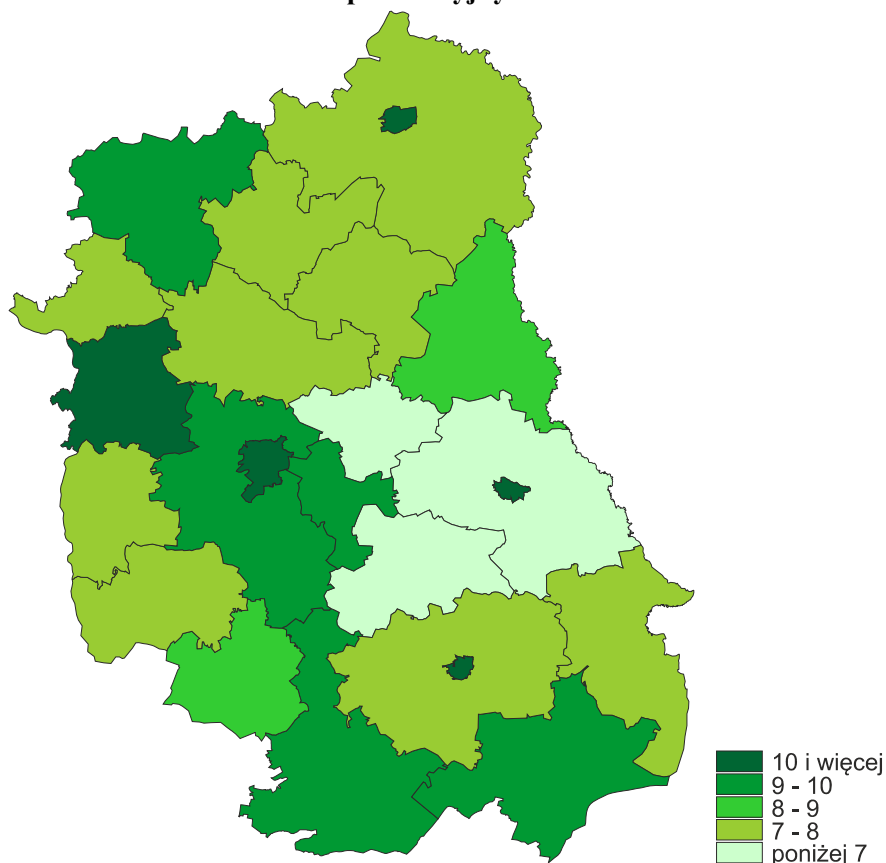
Najczęściej ilustrację efektów aktywności ekonomicznej stanowi wartość wytworzonych dóbr i usług pomniejszona o nakłady związane z ich wytworzeniem. Jej miarą jest produkt krajowy brutto (Kuciński, 2008). PKB województwa lubelskiego w 2012 roku wyniósł 63 929 mln zł, co stanowiło 4,0% PKB kraju (9 pozycja w Polsce). Pod względem PKB na 1 mieszkańca województwo lubelskie należy do najbiedniejszych regionów: w 2012 roku jego wartość wyniosła 29,5 tys. zł, co stanowiło 70,3% średniej krajowej (przedostatnia pozycja w kraju) i 44,2% PKB na 1 mieszkańca najbogatszego województwa mazowieckiego. W obrębie województwa lubelskiego najniższy poziom PKB na 1 mieszkańca utrzymuje się w słabo zurbanizowanych podregionach z dużym znaczeniem rolnictwa: chełmsko-zamojskim (23,6 tys. zł), bialskim (25,4 tys. zł) i puławskim (26,3 tys. zł).

Bardzo ważną rolę w rozwoju gospodarczym regionu pełnią podmioty gospodarki narodowej. To one przyczyniają się do lepszej alokacji zasobów, wprowadzają nowe produkty i usługi na rynek oraz tworzą nowe miejsca pracy. W województwie lubelskim na koniec 2013 r. do rejestru REGON wpisanych było 169,8 tys. podmiotów gospodarki narodowej, więcej o 8,7% niż w 2009 r. W kraju w tym samym czasie liczba podmiotów zwiększyła się o 8,8%. Podmioty gospodarki narodowej zarejestrowane w województwie stanowiły 4,2% podmiotów w kraju. W porównaniu z 2009 r. udział ten nie uległ zmianie. W strukturze podmiotów według form prawnych w województwie największy udział miały osoby fizyczne prowadzące działalność gospodarczą (75,9%) i spółki handlowe (6,3%). Podobnie przedstawiała się struktura podmiotów gospodarczych w kraju, jednak udział osób fizycznych był niższy (72,8%), a spółek handlowych wyższy (9,4%). W okresie 5 lat zaobserwowano zmniejszenie się udziału osób fizycznych na rzecz zwiększenia się udziału spółek handlowych, co świadczy o wzroście świadomości ekonomicznej mieszkańców regionu.

⁶ W 2012 roku udział sektora rolnego w wartości dodanej brutto w województwie lubelskim wyniósł 5,9%, przy średniej dla kraju – 3,1%.

Stopień koncentracji podmiotów gospodarki narodowej w miastach był wyższy niż na wsi. W miastach zarejestrowanych było 63,7% ogółu jednostek, 62,3% osób fizycznych i 82,9% spółek handlowych. W miastach na prawach powiatu funkcjonowało 36,9% ogółu podmiotów 35,1% osób fizycznych i 63,8% spółek handlowych.

Rys. 34. Osoby fizyczne prowadzące działalność gospodarczą w przeliczeniu na 100 osób w wieku produkcyjnym w 2013 r.

Według stanu w końcu 2013 r. na 10 tys. mieszkańców województwa przypadło 787 podmiotów, w tym 598 osób fizycznych prowadzących działalność gospodarczą i 49 spółek handlowych. Przedsiębiorczość skoncentrowana była w dużych ośrodkach miejskich. Wskaźnik przedsiębiorczości w powiatach grodzkich (1176 podmiotów na 10 tys. mieszkańców) był znacznie wyższy niż w powiatach ziemskich (660). Analogiczna sytuacja zaistniała w przypadku osób fizycznych prowadzących działalność

gospodarczą (w powiatach grodzkich – 851 jednostek na 10 tys. ludności, w powiatach ziemskich – 515) i spółek handlowych (odpowiednio 128 i 24).

Jednym ze wskaźników mierzących poziom przedsiębiorczości jest liczba osób fizycznych prowadzących działalność gospodarczą na 100 osób w wieku produkcyjnym (rys. 34). W 2013 r. w województwie lubelskim wskaźnik ten wyniósł 9,5, o 2,6 mniej niż średnio w kraju. Wskaźnik wyższy od średniej wojewódzkiej zaobserwowano w 7 powiatach. Były to wszystkie miasta na prawach powiatu oraz powiat puławski, łukowski i lubelski. Wśród nich tylko 2 przekroczyły średnią krajową – Lublin i Zamość. Największą wartość wskaźnik przedsiębiorczości przyjął w Lublinie (14,3), a najmniejszą w powiecie chełmskim (5,4).

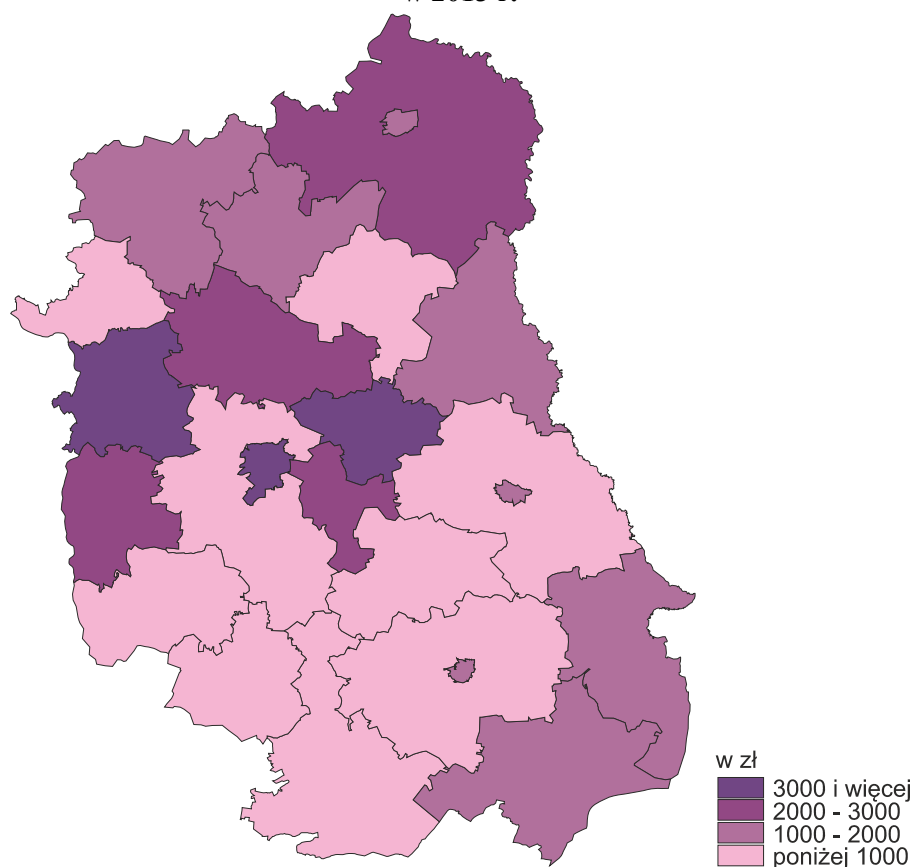
Bardzo ważne dla regionu jest pozyskiwanie inwestorów zagranicznych. Stanowi to wzmocnienie potencjału gospodarczego. Na koniec 2013 r. w województwie lubelskim działały 1322 spółki handlowe z udziałem kapitału zagranicznego – 1,7% spółek w kraju. Zdolność do absorpcji inwestycji zagranicznych mierzy wskaźnik liczby spółek prawa handlowego z udziałem kapitału zagranicznego na 10 tys. mieszkańców. Jego wartość (6,1) świadczy o dużej słabości województwa pod tym względem. Żaden z 24 powiatów nie charakteryzował się wskaźnikiem wyższym niż średnia krajowa (20,5), natomiast 5 z nich – miasta na prawach powiatu i powiat bialski miały wskaźniki wyższe od średniej wojewódzkiej. W Lublinie funkcjonowała prawie połowa (46,7%) spółek z regionu.

Struktura podmiotów gospodarki narodowej w województwie lubelskim według wielkości zatrudnienia⁷ jest zbliżona do krajowej, z nieznacznie mniejszym udziałem jednostek średnich i dużych. Po obliczeniu wskaźnika liczby podmiotów gospodarki narodowej według wielkości na 10 tys. ludności okazuje się, że liczba jednostek średnich w województwie po przeliczeniu na 10 tys. ludności stanowi 70,0% średniej krajowej, a dużych – 72,8%. Rozdrobnienie szczególnie widoczne jest w podziale na powiaty. Wskaźnik dotyczący podmiotów średnich wyższy od przeciętnej wojewódzkiej zaobserwowano w 7 powiatach. Były to wszystkie miasta na prawach powiatu oraz powiat puławski, parczewski i włodawski. Wśród nich tylko 2 przekroczyły średnią krajową – Lublin i Zamość. Pod względem podmiotów dużych, natomiast, wartości wyższe od średniej wojewódzkiej zanotowano w 6 powiatach – w miastach na prawach powiatu i powiecie puławskim i ryckim. Wszystkie wskaźniki dla miast na prawach powiatu przekroczyły średnią krajową. Konsekwencją mniejszej liczby podmiotów gospodarki narodowej i większego rozdrobnienia poza miastami na prawach powiatu jest mniejsza siła ekonomiczna jednostek, a zatem słabość popytowej strony rynku pracy.

⁷ Przewidywaną liczbą pracujących.

Podmioty gospodarcze, aby konkurować na rynku z innymi podmiotami muszą się rozwijać, a więc inwestować w swoje przedsiębiorstwa. Ponoszą nakłady finansowe lub rzeczowe, aby stworzyć nowe środki trwałe lub ulepszyć już istniejące obiekty majątku trwałego. W 2013 r. w województwie lubelskim nakłady inwestycyjne w sektorze przedsiębiorstw osiągnęły wartość 4,2 mld zł. Kwota ta stanowiła zaledwie ułamek (3,2%) wartości nakładów inwestycyjnych w kraju. Poziom nakładów inwestycyjnych zrealizowanych w dłuższym okresie reprezentuje wartość brutto środków trwałych w przedsiębiorstwach. W 2013 r. ukształtowała się ona na poziomie 48,6 mld zł i stanowiła zaledwie 3,0% wielkości krajowej.

Rys. 35. Nakłady inwestycyjne w przedsiębiorstwach na 1 mieszkańca w 2013 r.

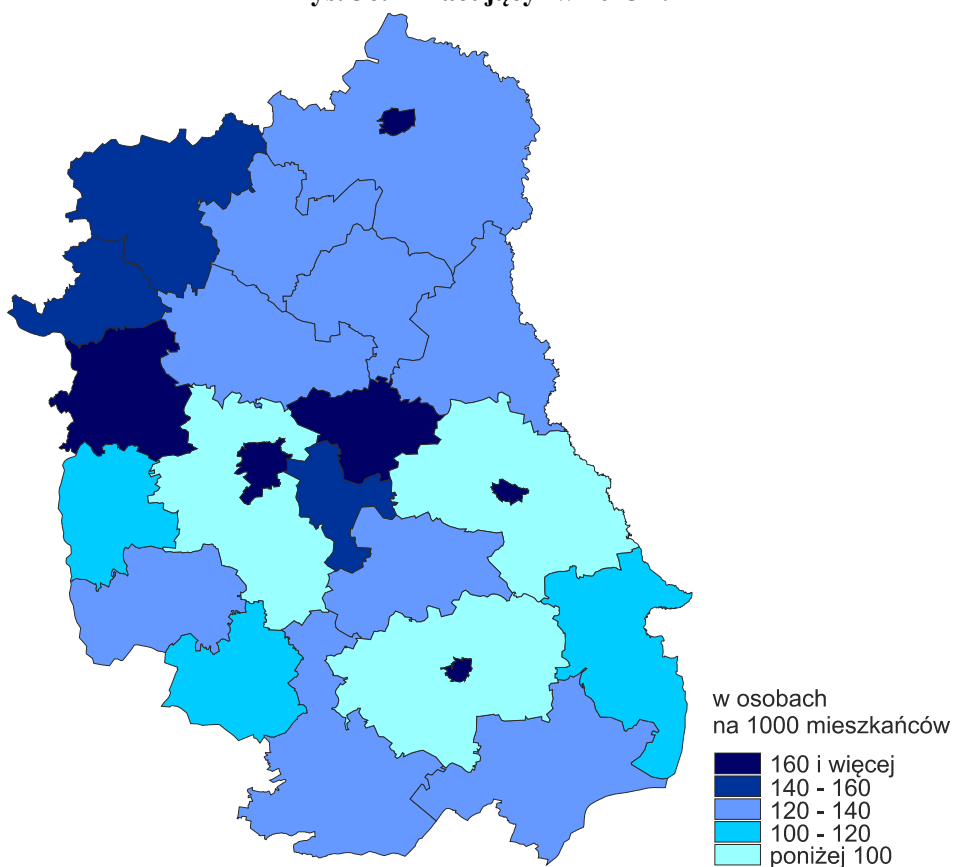
Województwo lubelskie w skali kraju cechuje się bardzo niskim poziomem nakładów inwestycyjnych na mieszkańca, a w konsekwencji stosunkowo niewielką wartością wskaźnika wartości brutto środków trwałych w przedsiębiorstwach.

W 2013 r. na 1 mieszkańca województwa przypadła kwota 1948 zł. Jedynym województwem, na terenie którego przedsiębiorstwa przeznaczyły mniej na swój rozwój, było województwo podkarpackie. W 2013 r. najwyższe nakłady inwestycyjne per capita w sektorze przedsiębiorstw poniesiono w powiecie łączyńskim (10611 zł), a na drugiej pozycji uplasował się Lublin (3496 zł). Tylko ww. powiaty przekroczyły średnią wartość nakładów inwestycyjnych w kraju (3453 zł). Nakłady inwestycyjne powyżej średniej wojewódzkiej wykazały również przedsiębiorstwa z powiatu puławskiego, świdnickiego, bialskiego, opolskiego i lubartowskiego. Na ostatnim miejscu w województwie uplasował się powiat zamojski (579 zł).

Wartość brutto środków trwałych w sektorze przedsiębiorstw per capita w województwie lubelskim wyniosła w 2013 r. 22,6 tys. zł. Rezultatem tego było ostatnie miejsce w rankingu województw. W najbogatszym województwie mazowieckim wartość brutto środków trwałych była ponad 3-krotnie wyższa. Największą wartość brutto środków trwałych w przeliczeniu na 1 mieszkańca wykazały przedsiębiorstwa w powiecie łączyńskim (86,5 tys. zł), a następnie w powiecie puławskim (45,9 tys. zł) i Lublinie (44,7 tys. zł). Powiaty te znalazły się powyżej średniej krajowej (41,9 tys. zł). Wartością wskaźnika wyższą od średniej wojewódzkiej charakteryzowały się również pozostałe miasta na prawach powiatu (Chełm – 34,4 tys. zł, Zamość – 30,6 tys. zł i Biała Podlaska – 29,5 tys. zł) oraz powiat kraśnicki (27,2 tys. zł). Najniższą wartość wskaźnika zanotowano w powiecie chełmskim (3,5 tys. zł).

Sytuacja na rynku pracy wywiera duży wpływ na konkurencyjność gospodarczą. W 2013 r. województwo lubelskie skupiało 4,2% pracujących w kraju. Według stanu na koniec roku liczba osób pracujących wyniosła 677,9 tys. W ciągu 5 lat wzrosła ona o 6,0%, a w kraju o 4,5%.

Województwo lubelskie posiada specyficzną strukturę pracujących – duży udział sektora rolniczego i mały – przemysłowego. Udział pracujących w sektorze rolniczym (45,3%) ponad dwukrotnie przekroczył przeciętną wartość dla kraju (21,4%) i był największy wśród wszystkich województw. Tylko w 7 z 24 powiatów udział pracujących w rolnictwie nie przekroczył średniej wojewódzkiej. Były to miasta na prawach powiatu oraz powiat świdnicki, łączyński i puławski. Poniżej średniej krajowej znalazły się tylko miasta na prawach powiatu. Udział pracujących w sektorze przemysłowym był najniższy ze wszystkich województw (16,3%). W miastach na prawach powiatu oraz powiecie łukowskim, ryckim, puławskim, świdnickim i łączyńskim udział pracujących w przemyśle przekroczył średnią wojewódzką. Powyżej przeciętnej krajowej (27,0%) znalazły się tylko 2 z nich: łączyński i świdnicki. Porównanie danych z lat 2009 i 2013 wskazuje na utrwalanie się tej niekorzystnej sytuacji. W analizowanym okresie zanotowano wzrost liczby osób pracujących w rolnictwie (o 10,8%) i zmniejszenie się liczby osób pracujących w sektorze przemysłowym i budownictwie (o 1,1%).

Rys. 36. Pracujący⁸ w 2013 r.

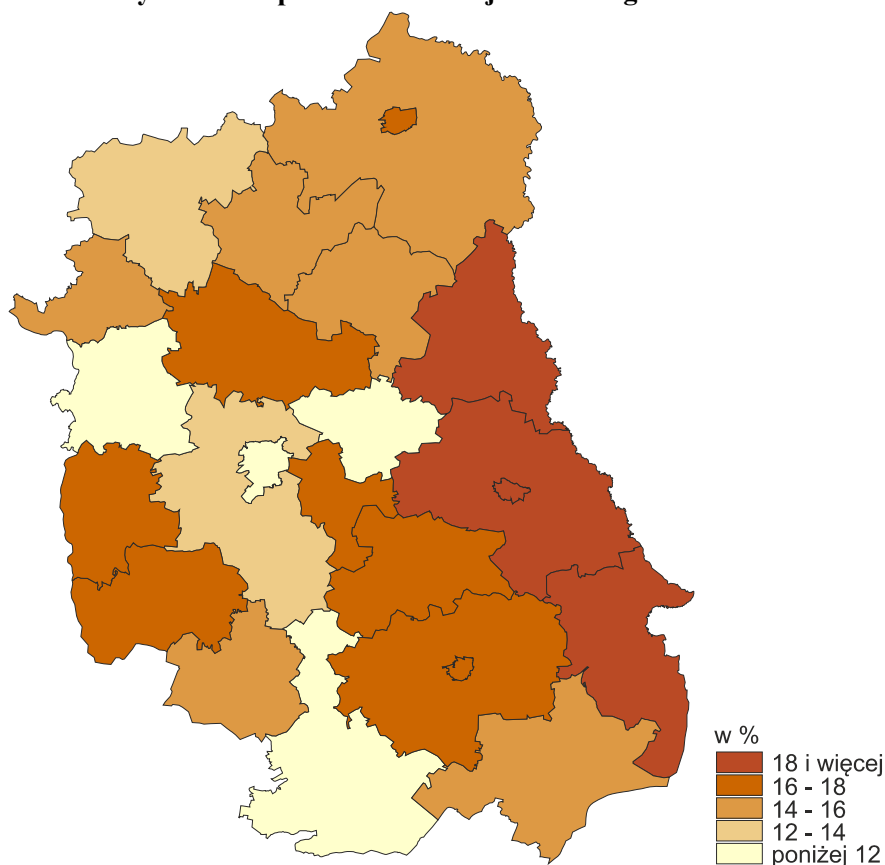
Istotnym czynnikiem wpływającym na liczbę pracujących jest położenie geograficzne oraz poziom urbanizacji (Jakubowski, 2011). Strukturę województwa lubelskiego pod względem liczby pracujących na 1000 mieszkańców pokazuje rys. 36. Bardzo wyraźnie widać, że rozwinięte ośrodki miejskie (miasta na prawach powiatu – Lublin, Zamość, Biała Podlaska, Chełm) oraz powiat łączyński i puławski charakteryzują się dość wysoką wartością wskaźnika, który przekracza średnią wojewódzką (172). Dosyć wysoka wartość wskaźnika charakteryzuje również powiat świdnicki (159). Powiaty te generują znacznie większe możliwości i szanse znalezienia pracy. W miastach na prawach powiatu występuje przewaga sektora usług, a niewielki odse-

⁸ Bez pracujących w jednostkach budżetowych działających w zakresie obrony narodowej i bezpieczeństwa publicznego, osób pracujących w gospodarstwach indywidualnych w rolnictwie, duchownych oraz pracujących w organizacjach, fundacjach i związkach; bez podmiotów gospodarczych o liczbie pracujących do 9 osób, wg faktycznego miejsca pracy i rodzaju działalności.

tek sektora rolniczego. Prawie wszystkie powiaty ziemskie (oprócz puławskiego, łączyńskiego i świdnickiego) cechuje przewaga osób pracujących w rolnictwie. Jest ona szczególnie widoczna w powiatach okalających miasta na prawach powiatu.

Nieodłączną cechą gospodarki wolnorynkowej jest bezrobocie. Polega ono na tym, że część ludzi zdolnych do pracy i deklarujących chęć jej podjęcia nie znajduje faktycznego zatrudnienia z różnych powodów. Jego wysoki poziom stanowi barierę rozwojową w sferze gospodarczej i społecznej, a co za tym idzie – nie sprzyja konkurencyjności.

Rys. 37. Stopa bezrobocia rejestrowanego w 2013 r.

W końcu grudnia 2013 r. w urzędach pracy województwa lubelskiego zarejestrowanych było 134,0 tys. bezrobotnych, co stanowiło 6,2% ogółu bezrobotnych w kraju. W porównaniu z 2009 r. liczba bezrobotnych zwiększyła się o 14,3%. Tylko w 2 spośród 24 powiatów zanotowano zmniejszenie się liczby bezrobotnych. Poprawa nastąpiła w powiecie łączyńskim i opolskim. W największym stopniu sytuacja pogor-

szyla się w powiecie lubelskim i ryckim, gdzie liczba bezrobotnych zwiększyła się odpowiednio o 39,2% i 36,4%.

Efektom dominującego udziału ludności wiejskiej wśród mieszkańców województwa lubelskiego jest większy w stosunku do kraju udział bezrobotnych mieszkających na wsi. W 2013 r. było ich 55,4%, a w kraju 44,2%. W powiatach ziemskich udział ten był zróżnicowany i wahał się od 42,2% w powiecie świdnickim do 93,5% w powiecie chełmskim.

Wśród bezrobotnych w województwie lubelskim przeważają mężczyźni. W 2013 r. stanowili 51,6% bezrobotnych, podczas gdy w kraju ich udział wyniósł 49,0%. Udział ten różnił się w zależności od powiatu. Najmniejszy udział mężczyzn odnotowano w powiecie łączyńskim (42,3%), a największy w powiecie janowskim (56,0%). Przewaga bezrobotnych mężczyzn była widoczna w 5 powiatach.

Województwo lubelskie charakteryzuje większy niż w kraju udział młodych bezrobotnych. W 2013 r. bezrobotni poniżej 25 roku życia stanowili 21,1% ogółu bezrobotnych, a w wieku 25-34 lata - 32,8% (w kraju odpowiednio 18,6% i 28,4%). W stosunku do 2009 r. sytuacja w przypadku bezrobotnych z najmłodszej grupy wiekowej uległa poprawie. Pięć lat wcześniej stanowili oni 25,7% ogółu bezrobotnych.

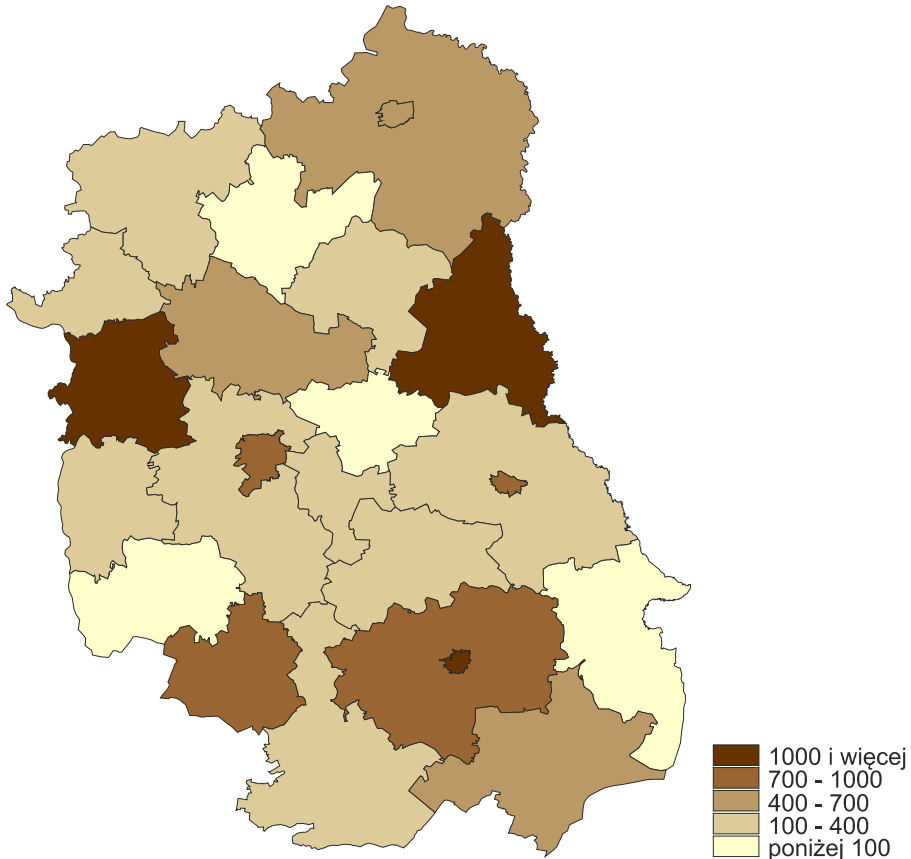
W końcu grudnia 2013 r. stopa bezrobocia w województwie lubelskim wyniosła 14,4% i była wyższa o 1,0 p.proc. od stopy krajowej. Od 2009 r. zwiększyła się o 1,5 p.proc. W powiatach województwa lubelskiego stopa bezrobocia była znacznie zróżnicowana (rys. 37.) i wahała się od 9,4% w powiecie biłgorajskim do 25,0% w powiecie włodawskim. W 18 powiatach, w tym w 3 miastach na prawach powiatu stopa bezrobocia była wyższa od średniej krajowej, a także od wojewódzkiej. W porównaniu z grudniem 2009 r. stopa bezrobocia wzrosła w 21 powiatach, w największym stopniu w powiecie włodawskim (o 4,3 p.proc.) i hrubieszowskim (o 4,1 p.proc.). Obniżenie stopy bezrobocia odnotowano w 3 powiatach: łączyńskim (o 1,6 p.proc.), kraśnickim (o 1,0 p.proc.) i opolskim (o 0,9 p.proc.).

W rankingu województw lubelskie, pod względem wysokości stopy bezrobocia, uplasowało się na 9 miejscu. W kraju najniższy poziom bezrobocia odnotowano w województwie wielkopolskim ze stopą bezrobocia 9,6%.

Znaczenie turystyki dla województwa lubelskiego, a zwłaszcza dla jego rozwoju, ciągle wzrasta. Przyczynia się do tego położenie geograficzne województwa lubelskiego, które stwarza ku temu dogodne warunki. Podstawę rozwoju stanowi znaczne zróżnicowanie środowiska naturalnego, a także znaczące miejsce regionu lubelskiego w kulturze Polski i Europy. Turystom oferowane są liczne atrakcje turystyczne oraz dobre warunki do uprawiania turystyki aktywnej (Turystyka..., 2011).

W końcu lipca 2013 r. turystyczne obiekty noclegowe zlokalizowane w województwie lubelskim stanowiły 3,5% ogółu obiektów działających w kraju. W turystycznej bazie noclegowej znajdowały się 343 obiekty. W okresie od 2009 r. ich liczba zwiększyła się o 20,4%, o prawie połowę mniej niż w kraju (39,8%). Najliczniejszą grupę wśród turystycznych obiektów noclegowych stanowiły obiekty hotelowe (38,8% ogółu obiektów) oraz ośrodki wczasowe (11,1%). Obiekty te oferowały również najwięcej miejsc noclegowych (hotele 25,1%, a ośrodki wczasowe 12,9%).

Rys. 38. Udzielone noclegi na 1000 ludności w 2013 r.

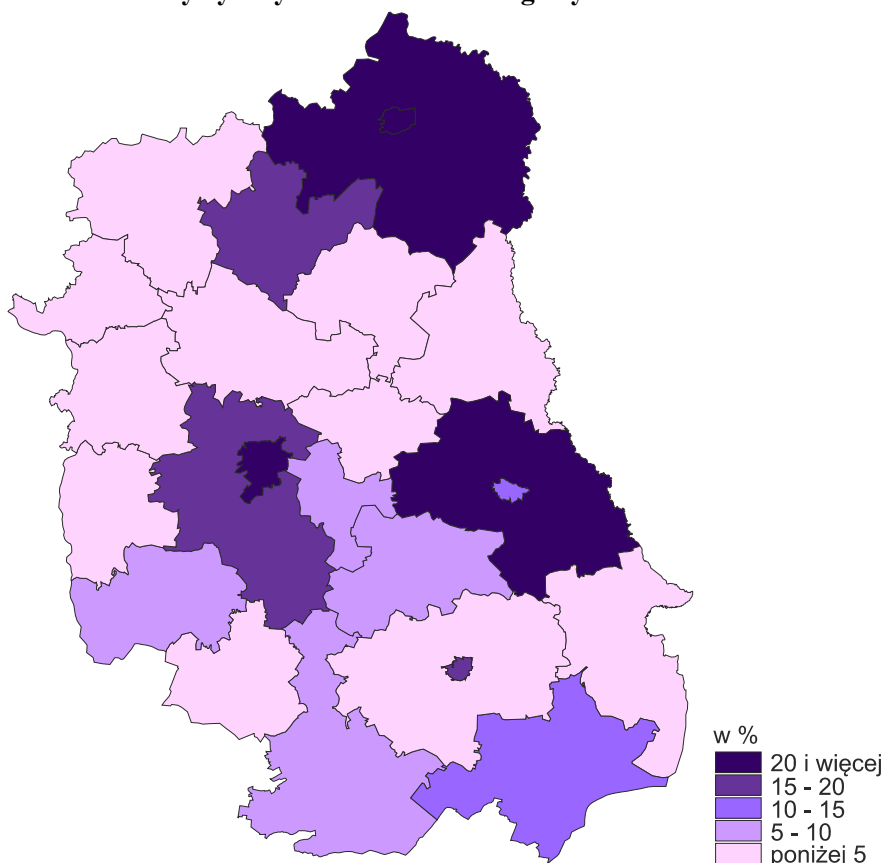

Najwięcej turystycznych obiektów noclegowych zlokalizowanych było w powiecie puławskim (17,5% ogółu obiektów w województwie), powiecie włodawskim (12,5%) oraz w powiecie zamojskim (11,1%), najmniej zaś w powiecie kraśnickim (0,6%) oraz powiecie radzyńskim (1,2%).

W 2013 r. w turystycznych obiektach noclegowych zatrzymało się 727,3 tys. turystów, o 11,5% więcej niż 5 lat wcześniej. Udzielono im 1,6 mln noclegów,

a w przeliczeniu na 1000 mieszkańców (rys. 38) – 738 noclegów. Wartość ta była znacznie poniżej średniej krajowej (1635). Wartości tego wskaźnika dla powiatów były bardzo zróżnicowane (rys. 39.). Najwyższe wartości zanotowano w powiecie puławskim (5101) i włodawskim (2056). Jedynie te dwa powiaty przekroczyły średnią wartość wskaźnika dla kraju. Stosunkowo dużą wartość wskaźnika noclegów udzielonych zaobserwowano również w Zamościu, Lublinie, powiecie zamojskim i janowskim oraz w Chełmie.

Rys. 39. Udział turystów zagranicznych w liczbie korzystających z noclegów w turystycznych obiektach noclegowych w 2013 r.

Wśród osób zameldowanych w turystycznych obiektach noclegowych w 2013 r. 15,8% stanowili turyści zagraniczni, podczas gdy w kraju odsetek ten wyniósł 22,4%. W porównaniu z 2009 r. turystów zagranicznych w województwie wzrósł o 3,7 p.proc.

Najwięcej turystów z zagranicy odwiedziło powiat chełmski (45,6% osób zameldowanych w turystycznych obiektach noclegowych), Białą Podlaską (36,0%), powiat

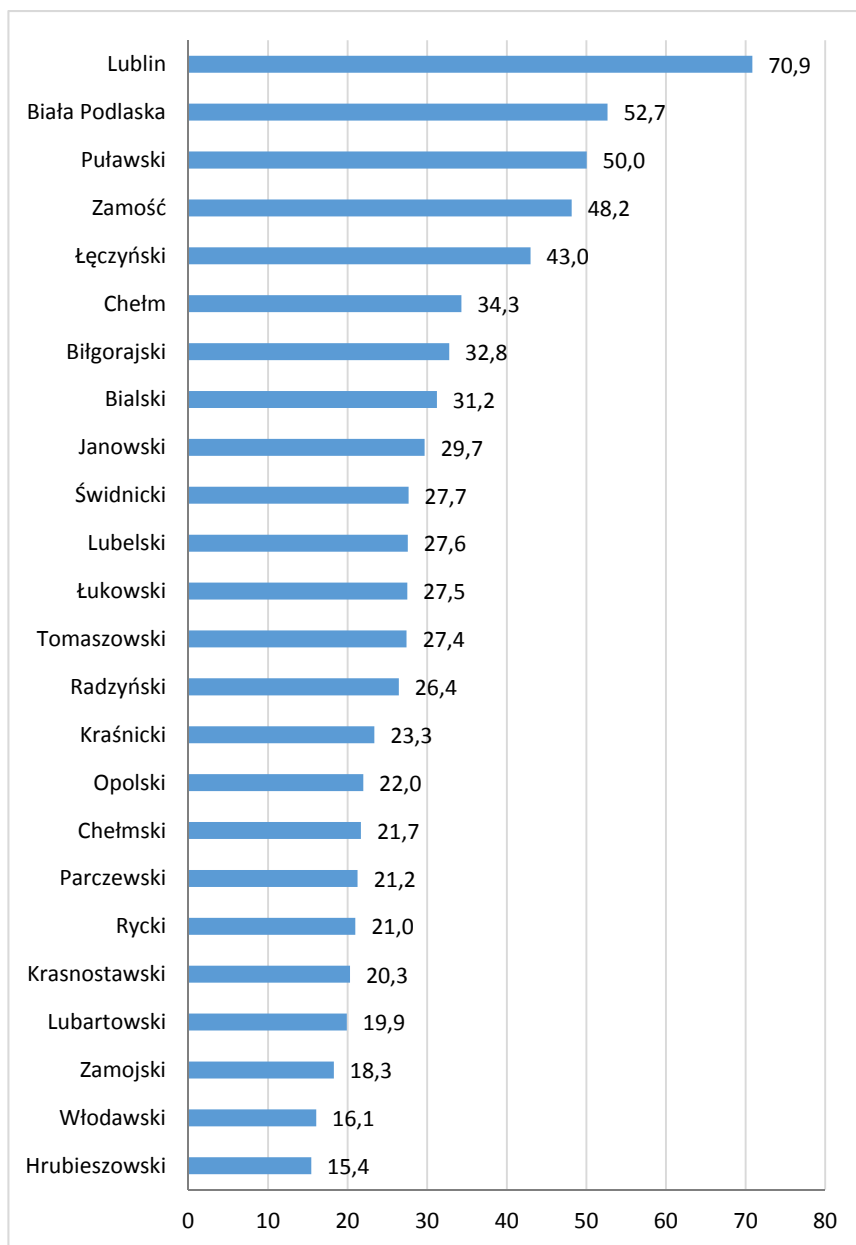
białski (28,0%) i Lublin (27,4%). Najmniejszym zainteresowaniem, natomiast, cieszyły się powiaty: parczewski (0,3%), hrubieszowski (1,4%) oraz opolski i łączyński (po 1,7%).

Do obliczenia syntetycznego wskaźnika konkurencyjności powiatów w obszarze gospodarki użyte zostały następujące zmienne:

1. Pracujący na 1000 mieszkańców.
2. Udział pracujących w rolnictwie, leśnictwie, łowiectwie i rybactwie.
3. Stopa bezrobocia rejestrowanego.
4. Osoby fizyczne prowadzące działalność gospodarczą w przeliczeniu na 100 osób w wieku produkcyjnym.
5. Spółki prawa handlowego z udziałem kapitału zagranicznego na 10 tys. mieszkańców.
6. Nakłady inwestycyjne w przedsiębiorstwach na 1 mieszkańca.
7. Udzielone noclegi na 1000 ludności.
8. Udział turystów zagranicznych w liczbie korzystających z noclegów w turystycznych obiektach noclegowych

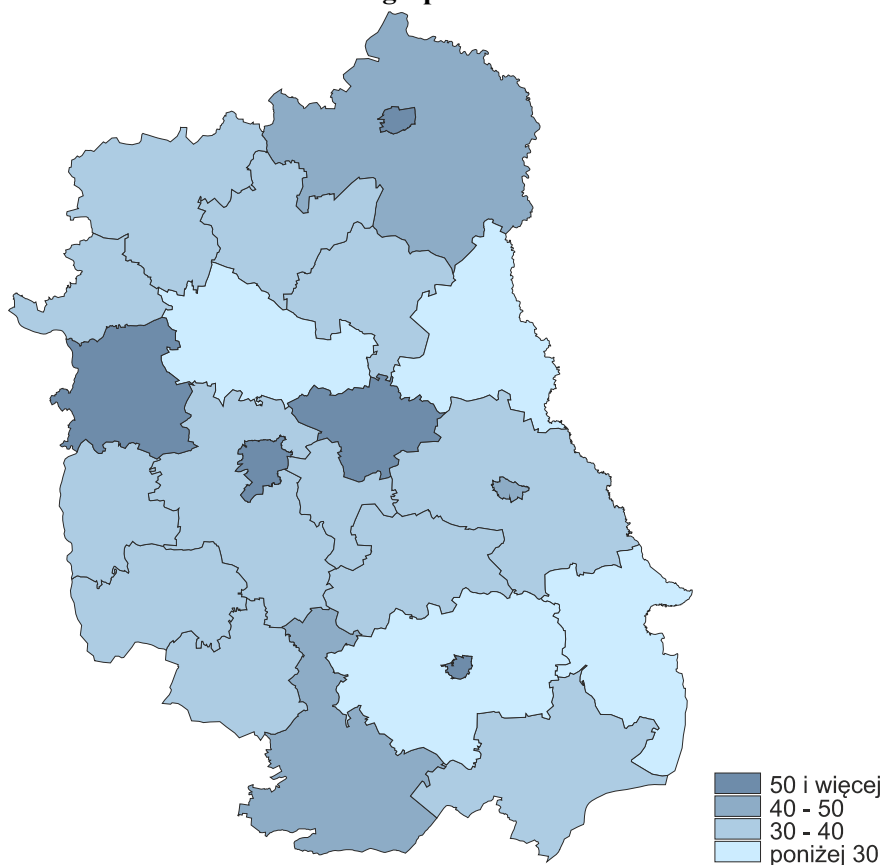
W 2013 r. niekwestionowanym liderem wśród powiatów województwa lubelskiego pod względem potencjału gospodarczego (rys. 40 i rys. 41) okazał się Lublin (70,9). Na taką sytuację miały wpływ najniższy w województwie udział pracujących w sektorze rolniczym i najwyższy wskaźnik przedsiębiorczości. Również w przypadku pozostałych wskaźników cząstkowych Lublin znajdował się w czołówce rankingów. Dystans Białej Podlaskiej w stosunku do lidera rankingu był dość duży. Wskaźnik syntetyczny dla tego miasta wyniósł 52,7 i był niższy o 18,2 niż w przypadku pierwszego miejsca. Na wysoką notę największy wpływ miała zdolność do absorpcji inwestycji zagranicznych, a następnie niski udział pracujących w rolnictwie, jak również stosunkowo duży udział turystów zagranicznych wśród korzystających z noclegów. Podobny poziom wskaźnika konkurencyjności gospodarki osiągnął powiat puławski (50,0) i Zamość (48,2).

Najniższą notę uzyskał powiat hrubieszowski – 15,4. Przyczyną tej sytuacji okazały się wysoka stopa bezrobocia, jeden z wyższych udziałów pracujących w rolnictwie, a także stosunkowo słabo rozwinięta przedsiębiorczość i turystyka.

Rys. 40. Wartość wskaźnika syntetycznego w obszarze gospodarka w 2013 r.

Średni wskaźnik syntetyczny konkurencyjności gospodarczej wyniósł 40,4. Powyżej niego znalazło się 8 powiatów.

Rys. 41. Zróźnicowanie przestrzenne wskaźnika syntetycznego w obszarze gospodarka w 2013 r.

W porównaniu z 2009 r. zanotowano nieznaczne zmiany w rankingu. Świadczy o tym poziom współczynnika korelacji rang Spearmana, który wyniósł 0,88; 8 powiatów poprawiło swoją pozycję, a 12 pogorszyło. W największym stopniu pozycję w rankingu poprawił powiat opolski, który w okresie 2009-2013 awansował z miejsca 24 na 16. Wzrost ten był przede wszystkim efektem zmniejszenia się stopy bezrobocia i zwiększenia się nakładów inwestycyjnych w przedsiębiorstwach. Z kolei największy spadek w zestawieniu odnotowały powiaty: parczewski i krasnostawski. Powiat parczewski w 2009 r. zajmował pozycję 12, zaś w 2013 r. zajął 18 miejsce. Powiat krasnostawski, natomiast, z pozycji 14 w 2009 r. przesunął się w rankingu w 2013 r. na pozycję 20. Spadek ten w obu przypadkach był efektem zmniejszenia się nakładów inwestycyjnych w przedsiębiorstwach, pogorszeniem się sytuacji na rynku pracy oraz zwiększeniem się udziału pracujących w sektorze rolniczym. Dodatkowo w powiecie parczewskim pogorszyła się sytuacja w turystyce. Nie zmieniła się, natomiast, pozycja lidera – Lublina oraz powiatów: łużyńskiego (5 lokata), biłgorajskiego (7) i janowskiego (9).

5. Aktywność jednostek samorządu terytorialnego

Samorząd terytorialny pełni ważną rolę w rozwoju społeczno-ekonomicznym i przestrzennym. Poprzez wykorzystanie instrumentów prawnych i finansowych wpływa na warunki społeczno-gospodarcze danego obszaru. Rolą samorządu terytorialnego jest zaspakajanie potrzeb społeczności wykonując zadania w sferze infrastruktury technicznej, społecznej, porządku i bezpieczeństwa publicznego oraz ładu przestrzennego i ekologicznego (Bronisz, 2013). Podstawowymi jednostkami samorządowymi są gminy, powiaty i województwo. Posiadają one różne kompetencje i wyznaczono im różne zadania. Badając konkurencyjność powiatów pod względem aktywności samorządu terytorialnego należy zatem nie tylko zbadać działalność samych powiatów, lecz również gmin. Zabieg ten pozwoli na porównanie aktywności samorządowej zarówno na terenie powiatów ziemskich, jak i miast na prawach powiatu.

Budżet jest planem dochodów i wydatków oraz przychodów i rozchodów jednostek samorządu terytorialnego. Dochodami są dochody własne, dotacje i subwencja ogólna. Wydatki samorządu terytorialnego dzielą się na bieżące i majątkowe. Wydatki bieżące to wydatki o charakterze stałym takie jak: wynagrodzenia, dotacje, świadczenia na rzecz osób fizycznych, obsługę długu publicznego. Wydatki majątkowe natomiast to przede wszystkim wydatki inwestycyjne.

W 2013 r. gminy i powiaty województwa lubelskiego osiągnęły dochody w kwocie 8745,2 mln zł, co oznacza wzrost o 30,0% w porównaniu z 2009 r. W kraju odnotowano również wzrost, ale na niższym poziomie – 23,7%.

Z punktu widzenia niezależności oraz samodzielności decyzji finansowych podstawowe znaczenie w strukturze dochodów jednostek samorządu terytorialnego mają dochody własne. Na dochody własne gminy składają się przede wszystkim dochody z tytułu udziału w podatkach stanowiących dochód budżetu państwa⁹, wpływy z tzw. podatków i opłat lokalnych, ustalanych i pobieranych na podstawie odrębnych ustaw oraz dochody z majątku gminy. Podobnie na dochody własne powiatu składają się m.in. dochody z tytułu udziału w podatkach stanowiących dochód budżetu państwa¹⁰ oraz dochody z majątku powiatu. Dochody własne wyznaczają zakres swobody jed-

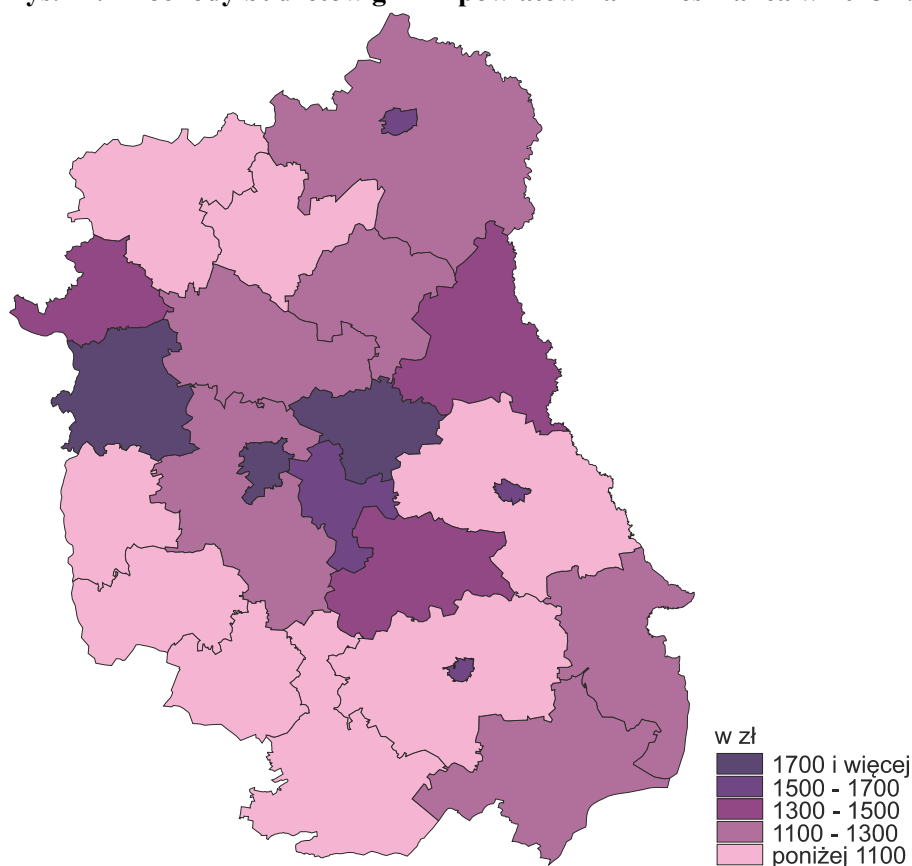
⁹ Wskaźniki udziałów jednostek samorządu terytorialnego we wpływach z PIT i CIT zostały określone w ustawie z dnia 13 listopada 2003 r. o dochodach jednostek samorządu terytorialnego (Dz. U. z 2010 r. Nr 80. poz. 526 z późniejszymi zmianami). Udział gminy w podatku dochodowym od osób fizycznych był zróżnicowany w poszczególnych latach, w roku 2009 wynosił 36,72%, 2010 – 36,94%, 2011 – 37,12%, 2012 – 37,26%, 2013 – 37,42%, a w podatku dochodowym od osób prawnych – 6,71% (niezależnie od roku).

¹⁰ Udział powiatów w podatku dochodowym od osób fizycznych wyniósł 10,25%, a od osób prawnych – 1,40%.

nostki w dysponowaniu środkami finansowymi w istotny sposób determinują jej konkurencyjność (Bronisz, Kuć-Czajkowska, 2013).

W 2013 r. w strukturze dochodów gmin i powiatów województwa lubelskiego przeważały dochody zewnętrzne. Dochody własne stanowiły tylko 36,4%. Odróżniało to strukturę dochodów w województwie lubelskim od struktury krajowej, gdzie udział dochodów własnych wyniósł 51,1%. Żaden z 24 powiatów nie przekroczył średniego krajowego poziomu zagregowanych dochodów własnych. Wyższy od średniej wojewódzkiej udział dochodów własnych zaobserwowano w 7 powiatach. Były to 3 miasta na prawach powiatu (Lublin, Chełm i Biała Podlaska) oraz 4 powiaty ziemskie (puławski, łęczyński, świdnicki i lubelski).

Rys. 42. Dochody budżetów gmin i powiatów na 1 mieszkańca w 2013 r.

Głównym źródłem dochodów własnych powiatów i gmin województwa lubelskiego były dochody z tytułu podatku dochodowego od osób prawnych i fizycznych (40,2% dochodów własnych) oraz podatek od nieruchomości (22,0%). Podobna sytuacja

cja panowała w kraju – największy udział w dochodach własnych miał podatek dochodowy od osób prawnych i fizycznych (39,4%) oraz podatek od nieruchomości (21,9%).

W 2013 r. największe dochody własne gmin i powiatów na 1 mieszkańca uzyskano w Lublinie, powiecie puławskim i łęczyńskim (rys. 42). Relatywnie wysokim wskaźnikiem charakteryzowały się również Zamość, Biała Podlaska, Chełm i powiat świdnicki. Tylko te 7 powiatów przekroczyło średni poziom dochodów własnych w województwie (1472 zł), a Lublin jako jedyny przekroczył średnią krajową (2221 zł).

Realizacja zadań samorządu wiąże się z koniecznością ponoszenia odpowiednio ukierunkowanych wydatków. Ich struktura odzwierciedla specyfikę i priorytety dotyczące rozwoju jednostki samorządu terytorialnego. Jednostki przeznaczają wydatki na potrzeby bieżące, zapewniające prawidłowe funkcjonowanie obiektów i instytucji oraz bieżących potrzeb społeczności lokalnej. Oprócz tego, jednostki wydają swoje środki na inwestycje, realizując cele rozwojowe (Bronisz, Kuć-Czajkowska, 2013). Im większy udział wydatków inwestycyjnych, tym dynamiczniejszy jest rozwój jednostki.

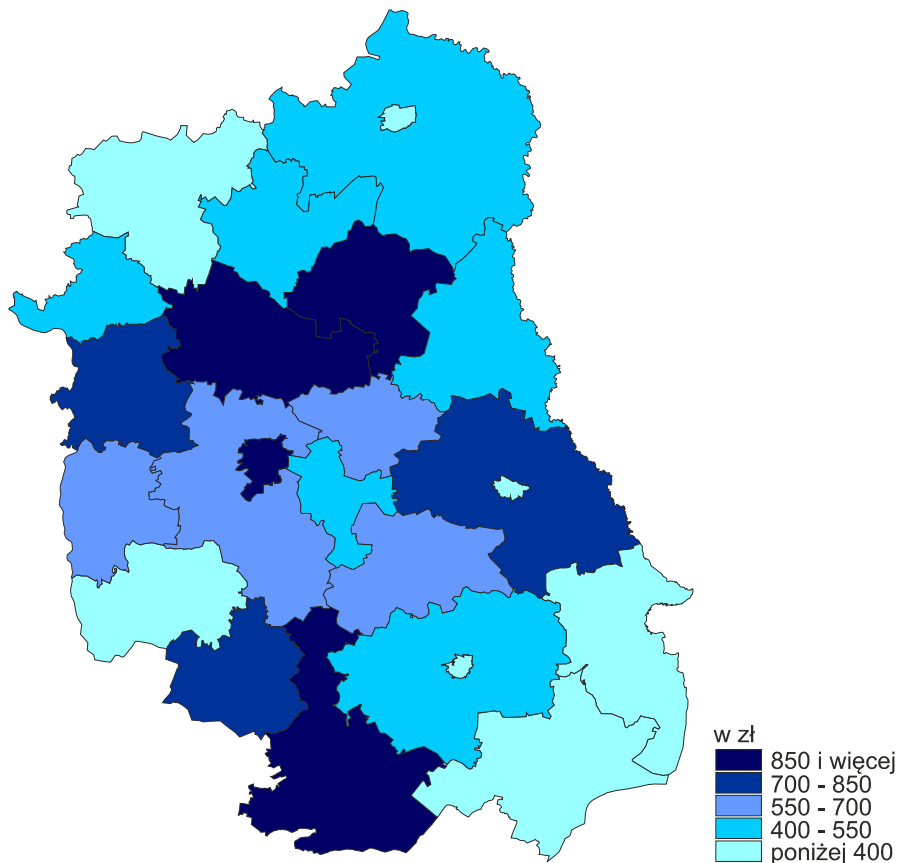
W 2013 r. wydatki gmin i powiatów województwa lubelskiego wyniosły 8712,8 mln zł, więcej o 20,8% niż w 2009 r. W kraju wydatki również zwiększyły się, ale w mniejszym stopniu – o 13,5%.

Główną pozycją wydatków gmin i powiatów zarówno w województwie lubelskim, jak i w kraju były wydatki bieżące. Stanowiły one odpowiednio 82,0% i 83,0% wydatków ogółem. Niski udział dochodów majątkowych, a zatem również niska relacja wydatków majątkowych do wydatków bieżących (odpowiednio 0,22 i 0,20) świadczy o tym, że budżety samorządowe są przede wszystkim nakierowane na realizację zadań obligatoryjnych o stałym charakterze.

Wydatki majątkowe to przede wszystkim wydatki inwestycyjne. To one właśnie służą do polepszania warunków społeczno-gospodarczych danego obszaru. Na inwestycje władze gminne i powiatowe przeznaczyły 17,5% dochodów, podczas gdy w kraju średnio 16,2%. Najwyższym udziałem wydatków inwestycyjnych charakteryzował się Lublin (29,1%). Oprócz Lublina wyższy od średniej wojewódzkiej udział wydatków inwestycyjnych zaobserwowano w powiatach: biłgorajskim, lubartowskim, parczewskim, lubelskim i janowskim. Dodatkowo średnią krajową przekroczyły powiaty: krasnostawski, opolski i puławski.

W 2013 r. największe wydatki inwestycyjne na 1 mieszkańca poniósł Lublin. Wysokim wskaźnikiem charakteryzowały się również powiaty: biłgorajski, parczewski i lubartowski (rys. 43). Oprócz ww. powiatów średnią zarówno wojewódzką (707 zł), jak i krajową (705 zł) przekroczyły powiaty: chełmski, puławski i janowski.

Rys. 43. Wydatki inwestycyjne budżetów gmin i powiatów na 1 mieszkańca w 2013 r.

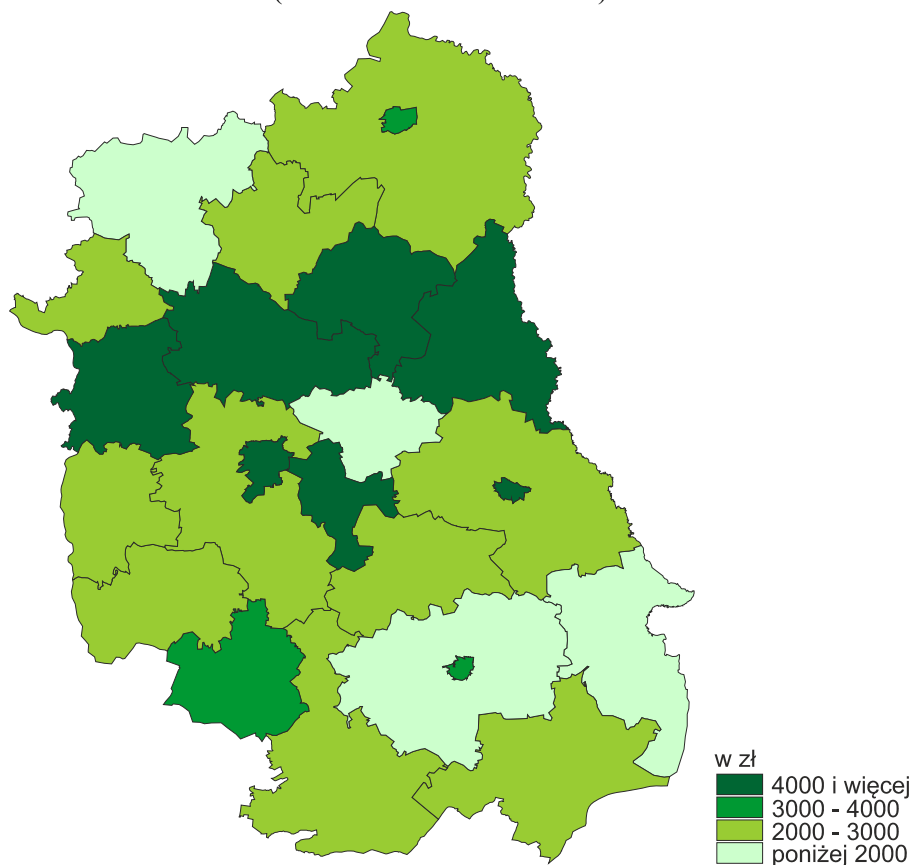

Samorządy terytorialne spełniając swoją rolę, wykonując zwłaszcza zadania inwestycyjne, mogą narazić się na zadłużenie. Na każde 1000 zł dochodu budżetów gmin i powiatów województwa lubelskiego ogółem na obsługę długu publicznego wydano w 2013 r. 13,80 zł. Mniej w porównaniu ze średnią krajową o 2,00 zł. W stosunku do 2009 r. kwota ta zwiększyła się o 5,30 zł, a w kraju o 6,50 zł. Do powiatów charakteryzujących się najwyższym wskaźnikiem należy zaliczyć Chełm, powiat tomaszowski, Białą Podlaską, Lublin i powiat włodawski. Wskaźnik dla ww. powiatów był wyższy od średniej dla kraju (15,80 zł). Średnią wartość wskaźnika dla województwa lubelskiego przekroczył również Zamość i powiat łukowski.

Dostępność funduszy europejskich umożliwiła realizację różnorodnych inwestycji w zakresie gospodarki, infrastruktury komunalnej i transportowej. Z pozyskanych środków realizowano głównie projekty dotyczące budowy i modernizacji infrastruktury

ry drogowej oraz wodno-kanalizacyjnej. Dużym zainteresowaniem cieszyły się także programy w zakresie wsparcia obszarów wiejskich podlegających restrukturyzacji oraz modernizacji infrastruktury ochrony środowiska. W okresie 2007-2013 gminy wydatkowały fundusze europejskie na zadania związane z lokalnym układem komunikacyjnym, infrastrukturą techniczną, kulturalną i turystyczną. Niewątpliwie, otrzymane dotychczas środki pomocowe UE stały się pozytywnym impulsem inicjującym przemiany społeczno-gospodarcze, przyczyniły się także do niwelowania dysproporcji rozwojowych oraz wzmacniania procesów rozwojowych (Bronisz, Kuć-Czajkowska, 2013).

Rys. 44. Wartość całkowita projektów zakończonych dofinansowanych w ramach funduszy unijnych 2007-2013 na 1 mieszkańca
(Stan w dniu 31 XII 2013 r.)

W perspektywie finansowej 2007-2013 dostępne dla województwa lubelskiego były środki na dofinansowanie działań w ramach programów operacyjnych: PO Infrastruktura i Środowisko, PO Innowacyjna Gospodarka, PO Kapitał Ludzki, PO Pomoc

Techniczna, PO Rozwój Polski Wschodniej i RPO Województwa Lubelskiego. Do końca 2013 r. w ramach ww. programów podpisano 8875 umów o dofinansowanie projektów – 9,5% ogółu umów w kraju, a wartość całkowita projektów zakończonych wyniosła 7,8 mld zł, co stanowiło 6,5% wartości wszystkich zakończonych projektów na terenie Polski.

Według stanu na koniec 2013 r. wartość całkowita projektów zakończonych dofinansowanych w ramach funduszy unijnych 2007-2013 w województwie lubelskim w przeliczeniu na 1 mieszkańca osiągnęła wartość 3597 zł, więcej o 502 zł niż w kraju. Projekty o najwyższej wartości per capita zrealizowano w Lublinie (5356 zł). Oprócz stolicy województwa, wyższą od średniej wojewódzkiej wartość projektów zrealizowanych zaobserwowano w powiatach: puławskim, lubartowskim, włodawskim, parczewskim i świdnickim oraz w Chełmie.

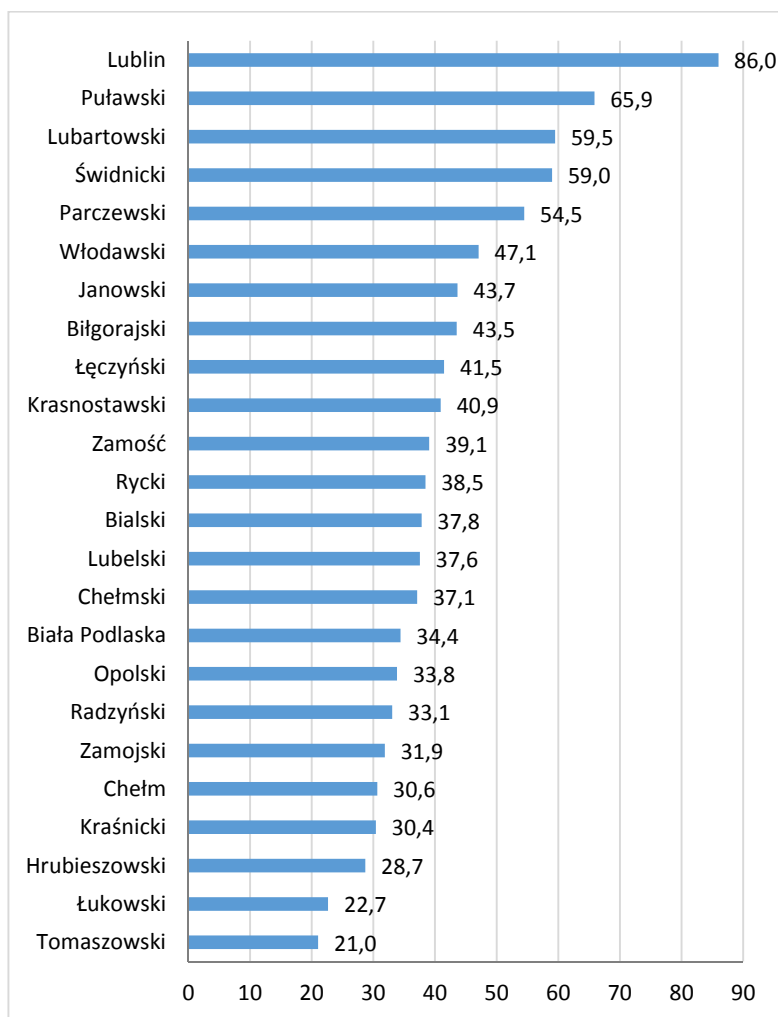
W celu zbadania wpływu jednostek samorządu terytorialnego na konkurencyjność powiatów zbudowano wskaźnik syntetyczny. Użyto następujących zmiennych:

1. Dochody własne budżetów powiatów i gmin na 1 mieszkańca.
2. Wydatki inwestycyjne budżetów powiatów i gmin na 1 mieszkańca.
3. Wydatki gmin i powiatów na obsługę długu publicznego na 1000 zł dochodów budżetów ogółem.
4. Wartość całkowita projektów zakończonych (stan w dniu 31 XII) na 1 mieszkańca (FUNDUSZE UNIJNE 2007-2013).

Analiza danych statystycznych wskazała, że w 2013 r. najwyższą konkurencyjność w sferze aktywności samorządu terytorialnego (rys. 45 i rys. 46) posiadał Lublin, dla którego wskaźnik syntetyczny wyniósł 86,0. Na taką sytuację miały wpływ najwyższe w województwie dochody własne na 1 mieszkańca, największa aktywność inwestycyjna mierzona wydatkami inwestycyjnymi per capita oraz umiejętne wykorzystanie środków unijnych, co pokazuje najwyższa wartość całkowita projektów zakończonych dofinansowywanych w ramach funduszy unijnych 2007-2013. Nie bez znaczenia była tu również specyfika miasta na prawach powiatu, które jest również stolicą województwa. W konsekwencji przewaga nad kolejnym w rankingu powiatem puławskim była bardzo duża. Wskaźnik syntetyczny dla tego powiatu wyniósł 65,9, a więc mniej o 20,1 niż w przypadku lidera. Na wysoką notę największy wpływ miały: wysoki poziom dochodów własnych i wartość projektów realizowanych w ramach funduszy unijnych.

Zaskakująco nisko zostały ocenione pozostałe miasta na prawach powiatu: Zamość (wskaźnik syntetyczny 39,1), Biała Podlaska (34,4) i Chełm (30,6). Na sytuację taką miały wpływ niskie wydatki inwestycyjne w stosunku do innych powiatów, a także wysokie obciążenie związane z obsługą długu publicznego.

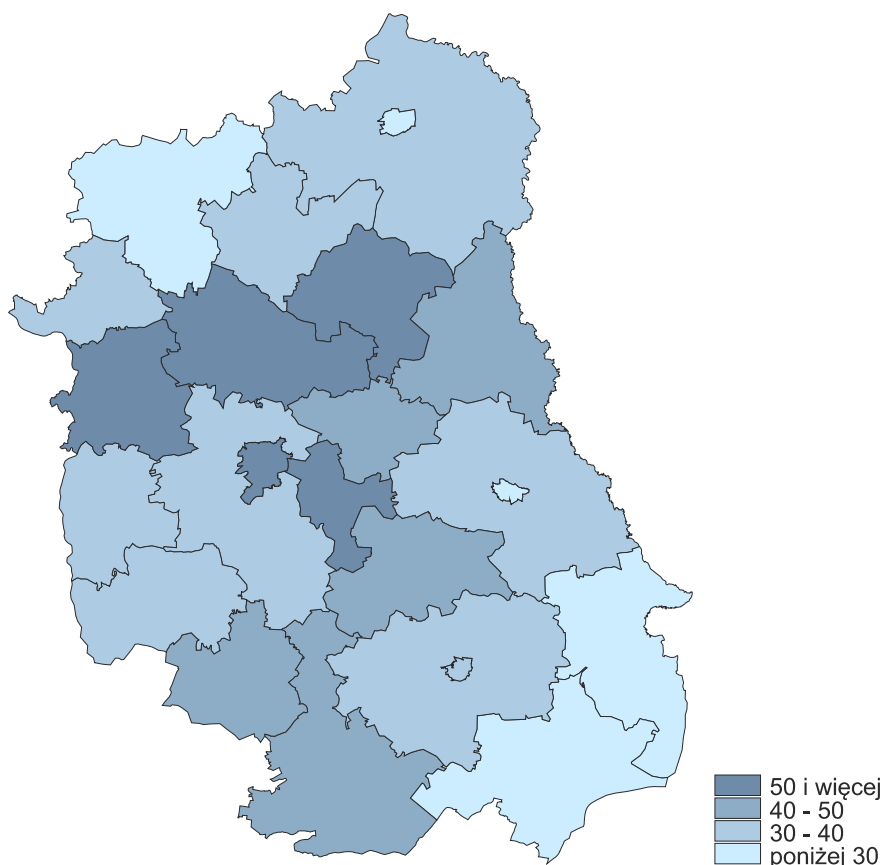
Rys. 45. Wartość wskaźnika syntetycznego w obszarze aktywności jednostek samorządu terytorialnego w 2013 r.

Najniższą notę uzyskał powiat tomaszowski – 21,0. Przyczyną tej sytuacji okazały się stosunkowo niskie dochody własne i wydatki inwestycyjne oraz duże obciążenia związane z obsługą długu publicznego i wartość projektów realizowanych przy pomocy środków unijnych poniżej przeciętnej.

Średni wskaźnik syntetyczny konkurencyjności w sferze aktywności jednostek samorządu terytorialnego wyniósł 40,4. Powyżej niego znalazło się 8 powiatów. W stosunku do 2009 r. sytuacja zmieniła się. Przeciętny wskaźnik syntetyczny zmalał o 5,4, a powyżej niego znajdowało się 11 powiatów.

Rys. 46. Zróżnicowanie przestrzenne wskaźnika syntetycznego w obszarze aktywności jednostek samorządu terytorialnego w 2013 r.

W porównaniu z 2009 r. zanotowano zmiany w rankingu, o czym świadczy poziom współczynnika korelacji rang Spearmana, który wyniósł 0,68; 12 powiatów poprawiło swoją pozycję, a 8 pogorszyło. W największym stopniu pozycję w rankingu poprawił powiat lubartowski, który w okresie 2009-2013 awansował z miejsca 11 na 3. Wzrost ten był przede wszystkim efektem poprawy sytuacji finansowej, wzrostem zarówno dochodów własnych, jak i wydatków inwestycyjnych per capita oraz bardzo aktywnym wykorzystaniem funduszy unijnych. Z kolei największy spadek w zestawieniu odnotował powiat tomaszowski, który w 2009 r. zajmował pozycję 9, zaś w 2013 r. zajął ostatnie – 24 miejsce. Spadek ten był efektem zmniejszenia się wydatków inwestycyjnych i zwiększeniem obciążenia budżetu obsługą długu publicznego. Nie zmieniła się natomiast pozycja lidera – Lublina oraz powiatów: biłgorajskiego (8 lokata), radzyńskiego (18) i hrubieszowskiego (22).

Podsumowanie

Podstawowym celem niniejszej publikacji była analiza porównawcza poziomu konkurencyjności powiatów województwa lubelskiego. W tym celu wykorzystano taksonomiczny miernik rozwoju społeczno-gospodarczego, stworzony w oparciu o zestaw wybranych wskaźników diagnostycznych, których wartości obliczono na podstawie danych gromadzonych przez statystykę publiczną. Analizę konkurencyjności przeprowadzono w ujęciu czasowym, biorąc pod uwagę lata 2009 oraz 2013 w celu ukazania zmian wartości poszczególnych obszarów opisujących konkurencyjność powiatów w analizowanym okresie.

Rankingi poziomu konkurencyjności powiatów za rok 2009 oraz 2013 (rys. 47 i rys. 48) zostały zbudowane na podstawie średniej arytmetycznej mierników syntetycznych¹¹ opisującego każdy z pięciu badanych komponentów rozwoju społeczno-gospodarczego powiatów województwa lubelskiego, tj. potencjału demograficznego i społecznego, infrastruktury technicznej, warunków życia/dostępu do usług społecznych, potencjału gospodarczego oraz aktywności jednostek samorządu terytorialnego. Otrzymany w efekcie wskaźnik (ogólny miernik syntetyczny) zawiera się w przedziale liczbowym od 0 (najniższy możliwy do uzyskania wynik) do 100 (najwyższy możliwy do uzyskania wynik). Miejsce w rankingu każdego z powiatów uwarunkowane jest wysokością ogólnego miernika syntetycznego – im wyższa jego wartość, tym wyższa pozycja w rankingu. Wykorzystanie przedstawionych mierników pozwoliło na syntezyzację informacji, a tym samym na uniknięcie nadmiernej szczegółowości opisu wyników badania.

Obliczone wartości miernika ogólnego oraz mierników syntetycznych dla lat 2009 oraz 2013 pozwoliły na ukazanie przestrzennego zróżnicowania przemian społeczno-gospodarczych oraz określenie ogólnej oceny poziomu konkurencyjności powiatów województwa lubelskiego w ujęciu dynamicznym na tle innych jednostek tego typu.

W 2013 r. ogólny miernik poziomu konkurencyjności powiatów przyjmował wartości od 24,9 do 67,8 pkt wobec granicznych wartości miernika dla 2009 r. kształtujących się na poziomie od 27,4 do 67,1 pkt. Oznacza to, że w analizowanym okresie dystans konkurencyjny pomiędzy powiatami zajmującymi skrajne pozycje w rankingu (pierwszą i ostatnią) uległ zwiększeniu, o czym świadczy również nieznaczny wzrost współczynnika zmienności.

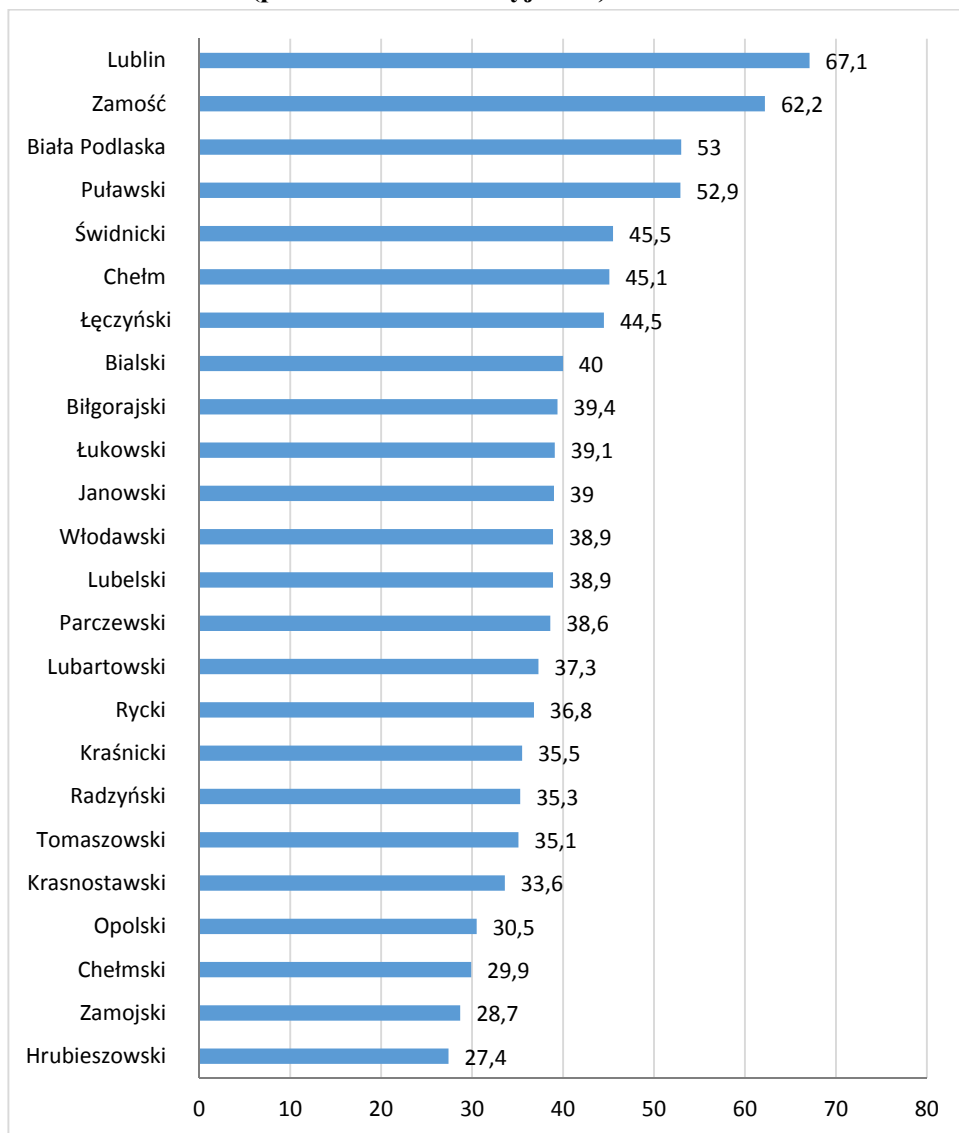
¹¹ Ze względu na własności miar taksonomicznych porównywanie wskaźników syntetycznych dla lat 2009 i 2013 nie jest wskazane.

Największe zróżnicowanie powiatów oraz największy dystans konkurencyjny pomiędzy powiatami plasującymi się na skrajnych pozycjach rankingu dla 2013 r. wystąpił w przypadku infrastruktury technicznej – 66,6 pkt (wartości zawierające się w przedziale od 14,1 do 80,7 pkt). Znaczny dystans konkurencyjny zaobserwowano również w przypadku potencjału gospodarczego (55,5 pkt) oraz aktywności jednostek samorządu terytorialnego (52,4 pkt). Obszarami, w których zanotowano największą rozpiętość skrajnych wartości mierników syntetycznych w 2009 r. był potencjał gospodarczy oraz aktywność jednostek samorządu terytorialnego, gdzie (w obu przypadkach) dystans konkurencyjny pomiędzy powiatami zajmującymi pierwszą i ostatnią pozycję w rankingu wyniósł 53,1 pkt. Z kolei rozpiętość wartości mierników syntetycznych w obszarze infrastruktura techniczna w 2009 r. ukształtowała się na poziomie 51,2 pkt.

Wśród obszarów, które w najmniejszym stopniu różnicowały analizowane jednostki znalazł się potencjał demograficzny i społeczny oraz warunki życia/dostęp do usług społecznych. W 2013 r. dystans konkurencyjny pomiędzy powiatami plasującymi się na skrajnych lokatach w rankingu w sferze potencjału demograficznego i społecznego wyniósł 27,6 pkt (wobec 41,6 pkt w 2009 r.), natomiast w zakresie warunków życia/dostępu do usług społecznych – 32,9 pkt (wobec 33,6 pkt w 2009 r.).

Liderem ogólnego rankingu poziomu konkurencyjności powiatów województwa lubelskiego okazał się Lublin, zajmujący konsekwentnie pierwszą lokatę zarówno w 2009, jak i 2013 r., osiągając odpowiednio 67,1% oraz 67,8% poziomu wzorcowego. Jednocześnie w analizowanym okresie stolica województwa zwiększyła przewagę konkurencyjną w stosunku do wicelidera z 4,9 do 13,3 pkt. Na pierwsze miejsce Lublina w 2013 r. wpłynęła najlepsza w skali województwa sytuacja w zakresie czterech spośród analizowanych obszarów, tj. potencjału demograficznego i społecznego (miernik syntetyczny na poziomie 52,9 pkt), warunków życia/dostępu do usług społecznych (68,9%), potencjału gospodarczego (70,9 pkt) oraz aktywności jednostek samorządu terytorialnego (70,9 pkt), a także bardzo wysoka, trzecia pozycja w rankingu syntetycznym dla obszaru infrastruktury technicznej (75,5 pkt). Z kolei w 2009 r. Lublin okazał się liderem rankingów syntetycznych w zakresie potencjału gospodarczego i warunków życia /dostępu do usług społecznych oraz wiceliderem w zakresie potencjału demograficznego i społecznego oraz aktywności jednostek samorządu terytorialnego. Uzyskane wyniki w pełni potwierdzają metropolitalną względem regionu pozycję Lublina – będącego regionalnym centrum życia kulturalnego, gospodarczego oraz akademickiego – którego pozycja konkurencyjna w skali województwa uległa w analizowanym okresie dalszemu umocnieniu.

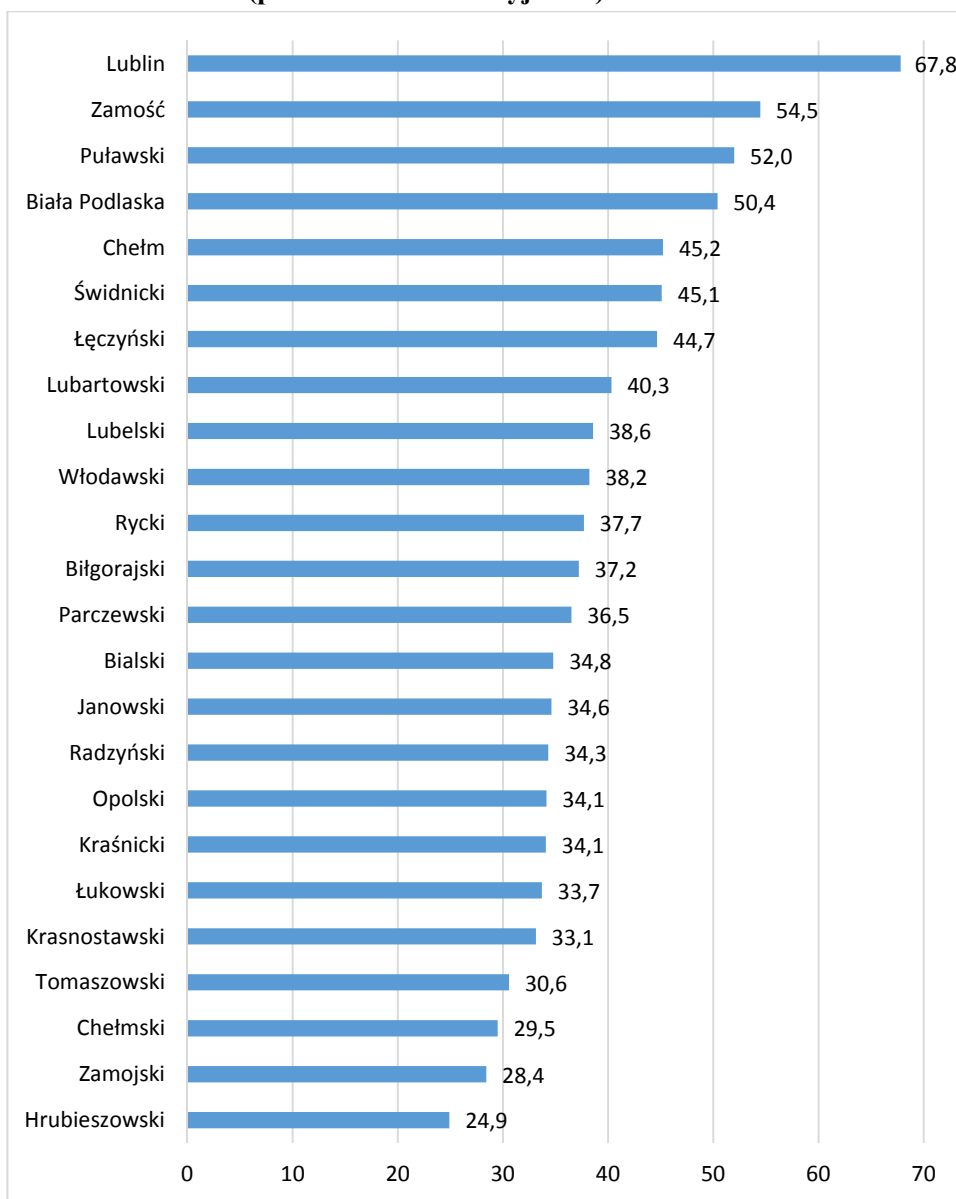
Rys. 47. Powiaty według poziomu wartości miernika ogólnego (poziomu konkurencyjności) w 2009 r.

Drugie miejsce w zestawieniu za 2009 oraz 2013 r. zajął Zamość (wartość wskaźnika ogólnego wyniosła odpowiednio 62,2 oraz 54,5 pkt). Na jego wysoką lokatę w 2013 r. wpłynęła bardzo dobra sytuacja w zakresie infrastruktury technicznej (pierwsze miejsce w rankingu syntetycznym, wartość miernika – 80,7 pkt), warunków życia/dostępu do usług społecznych (drugie miejsce, 63,8 pkt), a także potencjału de-

mograficznego i społecznego oraz potencjału gospodarczego (w obu obszarach czwarte miejsce, odpowiednio 49,2 oraz 48,2 pkt). Zdecydowanie gorszy wynik miasto odnotowało w zakresie aktywności władz samorządowych. Pod tym względem uplasowało się na odległej, 19 pozycji, notując znaczny spadek w porównaniu do 2009 r. Przesądziło to o spadku wartości miernika ogólnego na przestrzeni lat 2009-2013.

Rys. 48. Powiaty według poziomu wartości miernika ogólnego (poziomu konkurencyjności) w 2013 r.

Trzecią pozycję w rankingu w 2013 r. zajął powiat puławski, uzyskując wartość wskaźnika ogólnego poziomu konkurencyjności na poziomie 52,0 pkt (w 2009 r. zajął 4 lokatę). O tak wysokim miejscu powiatu zadecydowała znaczna aktywność jednostek samorządu terytorialnego (drugie miejsce w rankingu syntetycznym), a także bardzo dobra sytuacja w obszarze gospodarki oraz warunków życia ludności i dostępu do infrastruktury społecznej (w obydwu kategoriach powiat puławski uplasował się na trzeciej pozycji w dziedzinowych rankingach syntetycznych). Z kolei za najsłabszy komponent konkurencyjności powiatu należy uznać potencjał demograficzny i społeczny, pod względem którego powiat uplasował się na odległej 17 pozycji.

Czwartą lokatę w 2013 r. zajęła Biała Podlaska z wynikiem 50,4 pkt (w 2009 r. – trzecia lokata), której mocną stroną były bardzo dobre wyniki w zakresie potencjału demograficznego i społecznego, warunków życia/dostępu do usług społecznych, potencjału gospodarczego oraz infrastruktury technicznej. Z kolei piąte miejsce w rankingu dla 2013 r. zajął Chełm z wynikiem 45,2 pkt, awansując w stosunku do 2009 r. o 1 pozycję, wyróżniający się przede wszystkim dobrą infrastrukturą techniczną (drugie miejsce w rankingu syntetycznym).

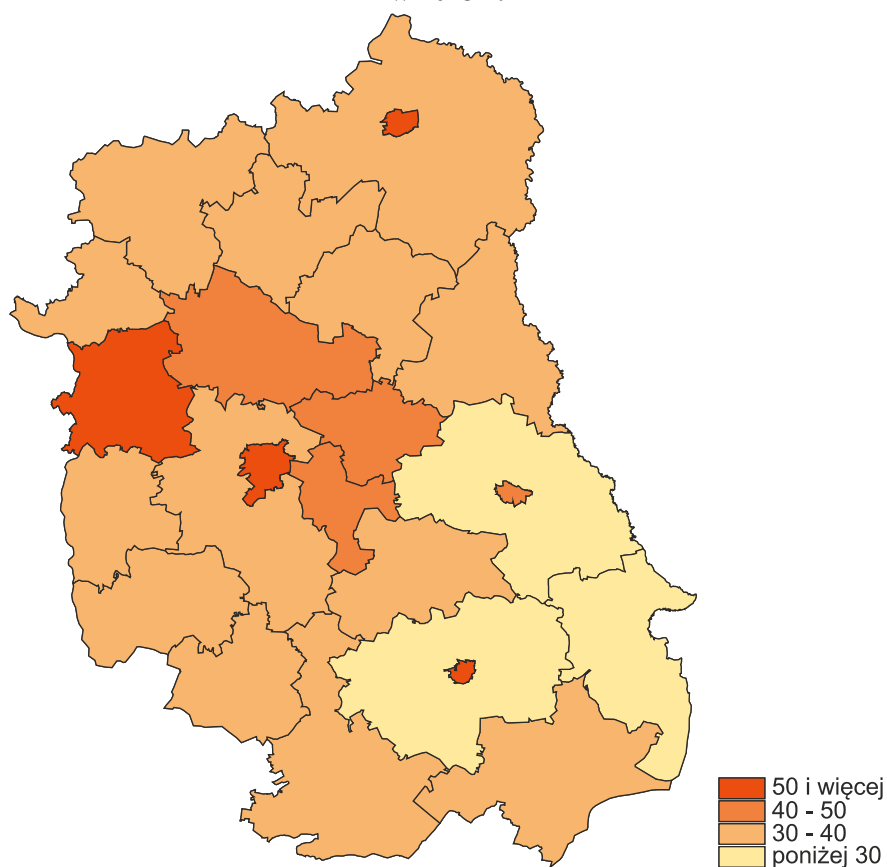
W pierwszej dziesiątce rankingu konkurencyjności powiatów województwa lubelskiego za 2013 r. znalazły się również powiaty: świdnicki (45,1 pkt), łączyński (44,7 pkt), lubartowski (40,3 pkt), lubelski (38,6 pkt) i włodawski (38,2 pkt), natomiast 5 lat wcześniej – powiat łączyński (45,1 pkt), powiat bialski (42,5 pkt), Chełm (41,8 pkt), powiat lubelski (41,7 pkt) oraz powiat biłgorajski (40,8 pkt).

Najniższym poziomem konkurencyjności odznaczały się położone peryferyjnie powiaty: hrubieszowski (24,9 pkt), zamojski (28,4 pkt), chełmski (29,5 pkt) i tomaszowski (30,6 pkt). W 2009 r. – podobnie jak w 2013 r. – na ostatnich pozycjach uplasował się powiaty hrubieszowski i zamojski, natomiast na trzecim i czwartym miejscu od końca – odpowiednio powiat opolski i chełmski. Niskie wartości miernika ogólnego w przypadku ww. jednostek administracyjnych były konsekwencją słabych wyników we wszystkich analizowanych obszarach, ze szczególnie wyraźnym dystansem konkurencyjnym w stosunku do jednostek wiodących w zakresie potencjału gospodarczego oraz infrastruktury technicznej.

Przestrzenne zróżnicowanie powiatów w zakresie konkurencyjności zostało zaprezentowane na rys. 49. W 2013 r. na najwyższych pozycjach w rankingu znalazły się wszystkie miasta na prawach powiatu oraz powiaty położone w centralnej części województwa – puławski, świdnicki, łączyński, lubelski i lubartowski. Świadczy to o przewadze konkurencyjnej jaką uzyskują większe ośrodki miejskie, przede wszystkim o charakterze wielofunkcyjnym, skupiające instytucje otoczenia biznesu, posiadające rozwinięty sektor przemysłowy, w tym przede wszystkim innowacyjne przedsiębiorstwa oraz dysponujące wykształconymi instytucjami otoczenia biznesu

(Bronisz, 2011), pełniące funkcję regionalnych ośrodków wzrostu. Dotyczy to nie tylko miast na prawach powiatu, ale również tzw. powiatów ziemskich, na których obszarze zlokalizowane są relatywnie ważne ośrodki przemysłowe – Puławy, Świdnik oraz Łęczna. Z kolei wśród powiatów odznaczających się największym dystansem konkurencyjnym w stosunku do liderów rankingu znalazły się jednostki położone peryferyjnie, przede wszystkim w południowo-wschodniej (powiaty: hrubieszowski, zamojski, chełmski, tomaszowski i krasnostawski) oraz południowo-zachodniej części województwa (powiaty opolski i kraśnicki).

Rys. 49. Zróżnicowanie przestrzenne poziomu wartości miernika ogólnego (poziomu konkurencyjności) w 2013 r.

Zgodność uporządkowań jednostek terytorialnych (powiatów) według wartości taksonomicznych mierników rozwoju w analizowanych latach (2009 i 2013) zmierzono za pomocą współczynnika korelacji rang Spearmana, którego wartość wyniosła

0,89. Oznacza to, że w analizowanym okresie doszło do nieznacznych zmian w rankingu ogólnym. Jednocześnie skala owych zmian była niższa niż w przypadku rankingów syntetycznych w obszarze infrastruktury technicznej, warunków życia/dostępu do usług społecznych i potencjału demograficznego i społecznego oraz wyższa niż w przypadku rankingów syntetycznych w obszarze potencjału gospodarczego oraz aktywności jednostek samorządu terytorialnego.

W latach 2009-2013 swoją pozycję w rankingu ogólnym konkurencyjności poprawiło 8 powiatów, pogorszyło – 9, natomiast w 7 przypadkach pozostała ona bez zmian. W tej ostatniej grupie znalazły się dwa powiaty plasujące się na czołowych pozycjach rankingu (Lublin i Zamość,) oraz trzy powiaty zajmujące ostatnie miejsca (hrubieszowski, zamojski i chełmski). Największy awans w porównaniu do 2009 r. zanotował powiat lubartowski (o siedem pozycji, z miejsca 15 na 8), przede wszystkim dzięki wzrostowi wartości wskaźnika w obszarze aktywności jednostek samorządu terytorialnego, powiat rycki (o pięć pozycji, z 16 na 11 miejsce w rankingu) oraz powiat opolski (o cztery pozycje, z 21 na 17 miejsce w rankingu). W przypadku powiatu ryckiego awans był przede wszystkim efektem wzrostu wartości wskaźnika syntetycznego w obszarze warunków życia/dostępu do usług społecznych, natomiast w przypadku powiatu opolskiego – wzrostu wartości wskaźnika w obszarze aktywności jednostek samorządu terytorialnego. Ponadto awans o trzy pozycje odnotowały powiaty: włodawski (z 13 miejsca na 10) oraz lubelski (z 12 na 9).

Z kolei największy spadek w zestawieniu zanotował powiat łukowski (o dziewięć pozycji, z miejsca 10 na 19) oraz powiat bialski (o sześć pozycji, z miejsca 8 na 14) w wyniku znacznego zmniejszenia się wartości wskaźnika syntetycznego obrazującego aktywność samorządu terytorialnego. Spadek ogólnej pozycji w rankingu dotyczył również powiatu janowskiego (z miejsca 11 na 15) oraz powiatu biłgorajskiego (z miejsca 9 na 12).

Konkurencyjność jest wynikiem interakcji czynników o różnorodnym charakterze, które bezpośrednio lub pośrednio przyczyniają się do rozwoju gospodarczego oraz poprawy warunków i jakości życia mieszkańców. Przeprowadzona analiza pozwoliła na wskazanie przewag konkurencyjnych poszczególnych powiatów oraz istotnych barier rozwojowych. W sferze potencjału demograficznego negatywnym zjawiskiem obserwowanym we wszystkich powiatach województwa lubelskiego jest proces postępującego starzenia się ludności. Przejawia się on w rosnącej wartości wskaźnika obciążenia demograficznego osobami w wieku poprodukcyjnym. Kolejną negatywną tendencją jest wspomniany odpływ mieszkańców, dotyczący wszystkich powiatów województwa za wyjątkiem powiatu lubelskiego, który w połączeniu z ujemnym przyrostem naturalnym skutkuje stopniowym wyludnianiem się. Pod względem potencjału gospodarczego najbardziej korzystną sytuację zaobserwowano w dużych ośrodkach

miejskich oraz w powiecie puławskim i łęczyńskim, o czym przesądziły relatywnie wysokie wartości wskaźnika przedsiębiorczości, niski poziom bezrobocia oraz niski udział osób pracujących w sektorze rolnictwa. Z kolei w przypadku powiatów peryferyjnych, zajmujących odległe lokaty w rankingu konkurencyjności, podstawowym problemem pozostaje wysoki odsetek osób pozostających bez pracy. Pomimo wyraźnej poprawy na przestrzeni ostatnich pięciu lat, istotnym problemem rozwojowym w skali całego województwa pozostaje również słabo rozwinięta infrastruktura techniczna, przy czym największe zapóźnienia w rozwoju infrastrukturalnym zaobserwowano w przypadku powiatów peryferyjnych, położonych w południowej części województwa. Nie ulega wątpliwości, iż niektóre z istniejących barier rozwojowych mogą być zniwelowane poprzez odpowiednie działania podejmowane przez władze lokalne, ukierunkowane na wzmocnienie procesów rozwojowych przede wszystkim o charakterze endogenicznym. Z tego względu duże znaczenie posiada aktywność władz samorządu terytorialnego, zwłaszcza w zakresie umiejętnej działalności inwestycyjnej oraz skutecznego wykorzystania środków unijnych.

Literatura

- Abramowska-Kmon, A. (2011). O nowych miarach zaawansowania procesów starzenia się ludności. *Studia Demograficzne, Nr 1(159)*.
- Adamiec, J. (2012). Transeuropejskie sieci transportowe. *Studia Biura Analiz Sejmowych, Nr 4(32)*, s. 63-78.
- Bakier, B., Meredyk, K. (2000). Istota i mechanizm konkurencyjności. W: H. Podedworny, J. Grabowiecki, H. Wnorowski. *Konkurencyjność gospodarki polskiej a rola państwa przed akcesją do Unii Europejskiej*. Białystok: Wydawnictwo Uniwersytetu w Białymstoku.
- Balcerzak-Paradowska, B. (2013). *Spółeczeństwo*. W: Z. Strzelecki. *Trendy Rozwojowe Mazowsza. Diagnoza*. Warszawa: Mazowieckie Biuro Planowania Regionalnego w Warszawie.
- Bański, J., Dobrowolski, J., Flaga, M., Janicki, W., Wesołowska, M. (2010). *Wpływ granicy państwowej na kierunki rozwoju społeczno-gospodarczego wschodniej części województwa lubelskiego*. Warszawa: IG i PZ PAN.
- Bronisz U. (red.) (2011). *Potencjał ekonomiczny miast w województwie lubelskim*. Lublin: Urząd Statystyczny w Lublinie.
- Bronisz, U., Kuć-Czajkowska, K. (red.) (2013). *Działalność jednostek samorządu terytorialnego w województwie lubelskim w latach 2004-2011*. Lublin: Urząd Statystyczny w Lublinie.
- Chądzyński J., Nowakowska A., Przygodzki Z. (2007). *Region i jego rozwój w warunkach globalizacji*, Warszawa: CeDeWu.
- Czapiewski, K.Ł., Janc, K. (2013). *Edukacja jako czynnik rozwoju Mazowsza. Trendy Rozwojowe Mazowsza, Nr 11*. Warszawa: Mazowieckie Biuro Planowania Regionalnego w Warszawie.
- Filipiak, B., Kogut, M., Szewczuk, A., Ziolo, M. (2005). *Rozwój lokalny i regionalny. Uwarunkowania, finanse, procedury*. Szczecin: Fundacja na rzecz Uniwersytetu Szczecińskiego.
- Góralski, P., Lazarek, M. (2009). Czynniki kształtujące konkurencyjność regionów. *Zeszyty Naukowe SGGW, Polityki Europejskie, Finanse i Marketing Nr 1(50)*. s. 307-315.
- Grabiński, T. (1984). *Wielowymiarowa analiza porównawcza w badaniach dynamiki zjawisk ekonomicznych*. Kraków: Akademia Ekonomiczna w Krakowie.
- Grabiński, T., Wydymus, S., Zeliaś, A. (1988). *Metoda taksonomii numerycznej w modelowaniu zjawisk społeczno-gospodarczych*. Warszawa: PWN.
- Grosse, T.G. (2001). Wpływ procesów globalnych i integracji europejskiej na polski system polityki regionalnej. *Studia Regionalne i Lokalne, Nr 1(5)*, s. 61-82.
- Hellwig, Z. (1964). Zastosowanie metody taksonomicznej do typologicznego podziału krajów ze względu na poziom ich rozwoju oraz zasoby i strukturę wykwalifikowanych kadr. *Przegląd Statystyczny Nr 4*.
- Herbst, M. (red.) (2007). *Kapitał ludzki i kapitał społeczny a rozwój regionalny*. Warszawa: Scholar.
- Holzer, J. Z. (2003). *Demografia*. Warszawa: PWE.

- Informacja o wynikach kontroli działalności zarządzających drogami publicznymi w zakresie zapewnienia bezpieczeństwa ruchu drogowego na terenie województw lubelskiego i podkarpackiego* (2010). Lublin: Najwyższa Izba Kontroli, Delegatura w Lublinie.
- Infrastruktura komunalna w województwie lubelskim w latach 2004-2007* (2008). Lublin: Urząd Statystyczny w Lublinie.
- Jajuga, K., Walesiak, M. (red.) (2003). *Taksonomia 10. Prace Naukowe Nr 988*. Wrocław: Wydawnictwo Akademii Ekonomicznej im. Oskara Langego we Wrocławiu.
- Jakubowski, A. (2011). Pracujący, zatrudnienie i wynagrodzenia. W: A. Jakubowski (red.). *Rynek pracy w województwie lubelskim w latach 2007-2010*, s. 74-96. Lublin: Urząd Statystyczny w Lublinie.
- Jakubowski, A., Dziaduch, S. (2013). *Lubelski ośrodek akademicki. Szanse i zagrożenia rozwoju*. Lublin: Urząd Statystyczny w Lublinie.
- Janicki, W. (2011). *Procesy demograficzne*. W: W. Janicki (red.), *Województwo lubelskie. Środowisko-społeczeństwo-gospodarka*, s.70-86. Lublin: Norbertinum.
- Jeliński, B. (2007). Wpływ konkurencyjności międzynarodowej na kształt zagranicznej polityki ekonomicznej. W: *Problemy współczesnej gospodarki światowej. Prace i Materiały Instytutu Handlu Zagranicznego UG, Nr 30*. Sopot: Fundacja Rozwoju Uniwersytetu Gdańskiego.
- Kawałko, B. (2005). *Infrastruktura graniczna i ruch graniczny*. W: B. Kawałko, A. Miszczuk. *Pogranicze polsko-ukraińskie*. Zamość: Wyższa Szkoła Zarządzania i Administracji.
- Kawałko, B. (2011). *Strategiczne kierunki rozwoju województwa lubelskiego*. W: W. Janicki (red.). *Województwo lubelskie. Środowisko – społeczeństwo – gospodarka*, s. 229-245. Lublin: Norbertinum.
- Kawałko, B., Miszczuk, A. (2007). *Uwarunkowania rozwoju przestrzennego Polski wynikające z sąsiedztwa z Ukrainą*. Warszawa: Ekspertyza wykonana na zlecenie MRR.
- Klamut, M. (2008). *Konkurencyjność gospodarki regionalnej i lokalnej*. W: Z. Strzelecki (red.). *Gospodarka regionalna i lokalna*. Warszawa: PWN.
- Komornicki, T. (2008). *Opracowanie metodologii liczenia wskaźnika międzygałęziowej dostępności transportowej terytorium Polski oraz jego oszacowanie*. Warszawa: PAN IGiPZ.
- Koncepcja przestrzennego zagospodarowania kraju 2030* (2012). *Monitor Polski* Poz. 252.
- Konkurencyjność powiatów województwa dolnośląskiego w latach 2004-2010* (2013). Wrocław: Urząd Statystyczny we Wrocławiu.
- Korenik, S. (2008). *Kapitał ludzki w procesach rozwoju gospodarczego ze szczególnym uwzględnieniem aspektów przestrzennych*. W: K. Miszczak, Z. Przybyła (red.). *Nowe paradygmaty gospodarki przestrzennej, Biuletyn KPZK PAN Zeszyt 236*.
- Kosiedowski, W. (red) (2005). *Samorząd terytorialny w procesie rozwoju regionalnego i lokalnego*. Toruń: Wydawnictwo TNOiK.

- Kotowska, I. (1998). Teoria drugiego przejścia demograficznego a przemiany demograficzne w Polsce w latach 1990. *Studia Demograficzne*, Nr 4(134).
- Kotowska, I.E., Chłoń-Domińczak, A. (2012). Zarządzanie finansami publicznymi w kontekście zmiany demograficznej. *Studia Ekonomiczne*, Nr 1(LXXII).
- Kowerski, M. (2011). Ruch ludności oraz przepływ towarów i usług przez przejścia graniczne województwa lubelskiego. *Lubelski Barometr Gospodarczy, Raporty*, Nr 7, s. 113-127.
- Kowerski, M. (2013). *Analiza ewolucji systemu szkolnictwa wyższego w kontekście zmian demograficznych. Ekspertyza naukowa w ramach projektu systemowego „Kapitał Intelktualny Lubelszczyzny 2010-2013”*. <http://www.kil.lubelskie.pl/wp-content/uploads/2013/08/Analiza-ewolucji-systemu-szkolnictwa-y%C5%BCszego-w-kontek%C5%9Bcie-zmian-demograficznych-dr-Mieczys%C5%82aw-Kowerski.pdf> [dostęp: 25 kwietnia 2015 r.].
- Kuciński, K. (2008). Regionalna perspektywa integracji europejskiej. W: T. Michalski, K. Piech. (red.). *Konkurencyjność Polski w procesie pogłębiania integracji europejskiej i budowy gospodarki opartej na wiedzy*, s. 17-57. Warszawa: SGH.
- Kurek, S. (2008). *Typologia starzenia się ludności Polski w ujęciu przestrzennym*. Kraków: Wydawnictwo Naukowe Akademii Pedagogicznej w Krakowie,
- Lewenstein, B., Palska, H. (2004). Organizacje pozarządowe na scenie publicznej Polski okresu transformacji: dynamika rozwojowa i relacje z władzą – analiza badań jakościowych. W: P. Glišński, B. Lewenstein, A. Siciński (red.). *Samorganizacja społeczeństwa polskiego: trzeci sektor i wspólnoty lokalne w jednoczącej się Europie*. Warszawa: IFiS PAN.
- Łucjan, I. (2011). Charakterystyka zasobów ludzkich. W: A. Jakubowski (red.). *Rynek pracy w województwie lubelskim w latach 2007-2010*, s. 52-73. Lublin: Urząd Statystyczny w Lublinie.
- Marciniak, S. (2010). *Innowacyjność i konkurencyjność gospodarki*. Warszawa: C.H. Beck.
- Markowski, T. (1987). *Lokalna polityka kształtowania warunków bytowych w świetle teorii efektów zewnętrznych*. Łódź: Acta Universitatis Lodziensis.
- Markowski, T. (1996). Wspieranie wzrostu konkurencyjności w polityce rozwoju regionalnego. W: *Strategiczne wyzwania dla polityki rozwoju regionalnego Polski*. Warszawa: Friedrich Ebert-Stiftung, Przedstawicielstwo w Polsce.
- Master plan dla transportu kolejowego w Polsce do 2030 roku* (2008). Warszawa: Ministerstwo Infrastruktury.
- Mącik, R. (2010). Profil gospodarczy województwa lubelskiego. Diagnoza i ocena zróżnicowania wewnątrzregionalnego. W: R. Mącik, K. Konefał, B. Romejko. *Lubelskie obserwatorium gospodarcze. Aktualne trendy i prognozowane zmiany*, s. 9-159. Lublin: EUROPERSPEKTYWA.
- Miszczuk, A. (2007). Zewnętrzna granica Unii Europejskiej - Ukraina. Możliwości wykorzystania dla dynamizacji procesów rozwojowych. W: *Ekspertyzy do Strategii Rozwoju Społeczno-Gospodarczego Polski Wschodniej do roku 2020*. Warszawa: Ministerstwo Rozwoju Regionalnego.
- Miszczuk, A., Ponikowski, H. (2009). Uwarunkowania rozwoju województwa lubelskiego w przestrzeni europejskiej. *Lubelski Barometr Gospodarczy. Raport Nr 2(16)*, s. 9-32.

- Nowak, E. (1990). *Metody taksonomiczne w klasyfikacji obiektów społeczno-gospodarczych*. Warszawa: PWE.
- Piotrowska-Trybuł, M. (2004). Istota i czynniki konkurencyjności regionu. W: W. Kosiedowski (red.). *Konkurencyjność regionów w okresie przechodzenia do gospodarki rynkowej. Międzynarodowa analiza porównawcza Białoruś, Litwa, Łotwa i Polska*. Toruń: WUMK.
- Pluta, W. (1977). *Wielowymiarowa analiza porównawcza w badaniach ekonomicznych*. Warszawa: PWE.
- Porter, M.E. (1992). *Strategia konkurencji. Metody analizy sektorów i konkurencji*. Warszawa: PWE.
- Porter, M.E. (2001). *Porter o konkurencji*. Warszawa : PWE.
- Rozwijające się regiony – rozwijająca się Europa, Czwarty raport na temat spójności gospodarczej i społecznej* (2007). Bruksela: Komisja Europejska.
- Stajniak, M., Hajdul, M., Foltiński, M., Krupa, A. (2008). *Transport i spedycja*. Poznań: Instytut Logistyki i Magazynowania.
- Statystyczny Atlas Województwa Lubelskiego 2012* (2014). Lublin: Urząd Statystyczny w Lublinie.
- Strategia rozwoju transportu do 2020 roku* (2012). Warszawa: Ministerstwo Transportu, Budownictwa i Gospodarki Morskiej.
- Szarfenberg, R. (2012). *Standaryzacja usług społecznych*. Warszawa: Wspólnota Robotnicza Związków Organizacji Socjalnych.
- Szatur-Jaworska, B. (2010). Standardy ewaluacji. W: B. Szatur-Jaworska (red.). *Ewaluacja w służbach społecznych*, Warszawa: Mazowieckie Centrum Polityki Społecznej.
- Szlachta, J., Dziemianowicz, W., Szmigiel, K., Nowicka, P. (2009). Potencjał rozwojowy gmin województwa lubelskiego. *Barometr Regionalny, Nr 2(16)*, s. 17-27.
- Turystyka w województwie lubelskim w 2010 r.* (2011). Lublin: Urząd Statystyczny w Lublinie.
- Wańkowicz, W. (2004). *Wskaźniki realizacji usług publicznych materiał metodyczny. Wersja 5. Program Rozwoju Instytucjonalnego*. Warszawa: MSWiA.
- Winiarski, B. (2002). Konkurencyjność regionów – polityka regionalna – uwarunkowania makroekonomiczne. W: A. Klasik, Z. Ziolo (red.). *Problemy transformacji struktur regionalnych i konkurencyjność regionów w procesie integracji europejskiej*. Rzeszów: Wyższa Szkoła Informatyki i Zarządzania.
- World Economic Forum, 2009-2010 (2009). *The Global Competitiveness Report*. Geneva.
- Wójcik, K., Sierotowicz, T. (2007). Potencjał innowacyjny organizacji jako determinant konkurencyjności. W: T. Bernat (red.). *Przedsiębiorstwo i państwo – wybrane problemy konkurencyjności*, s. 55-64. Szczecin: Katedra Mikroekonomii Uniwersytetu Szczecińskiego.

Tablice statystyczne

Tabl. 1. Podstawowe wskaźniki statystyczne – potencjał demograficzny i społeczny

Powiat	Gęstość zaludnienia		Współczynnik przyrostu rzeczywistego (w ‰)		Wskaźnik obciążenia demograficznego ludnością w wieku poprodukcyjnym		Przyrost naturalny na 1000 ludności		Współczynnik płodności	
	2009	2013	2009	2013	2009	2013	2009	2013	2009	2013
Powiat bialski	41	41	-4,3	-3,0	29,5	29,4	-1,2	-2,0	1,619	1,426
Powiat biłgorajski	61	61	-3,8	-2,0	27,1	29,4	-0,6	-1,4	1,399	1,164
Powiat chełmski	42	42	-4,6	-2,7	27,8	27,8	-1,6	-2,6	1,594	1,323
Powiat hrubieszowski	53	53	-5,9	-7,5	30,8	32,5	-2,5	-4,4	1,488	1,173
Powiat janowski	54	54	-3,5	-4,3	30,2	31,3	-2,8	-2,9	1,422	1,245
Powiat krasnostawski	66	65	-4,8	-5,0	34,1	36,6	-4,9	-5,4	1,245	1,200
Powiat kraśnicki	98	98	-2,9	-3,9	30,2	32,6	-1,2	-2,0	1,285	1,170
Powiat lubartowski	70	70	-1,1	-1,9	27,5	29,2	-0,9	-2,1	1,454	1,336
Powiat lubelski	86	89	6,4	6,7	26,4	26,9	0,0	-0,4	1,390	1,337
Powiat łęczyński	90	90	0,3	-2,6	18,5	21,1	2,6	2,8	1,390	1,329
Powiat łukowski	77	78	-1,1	-2,1	26,6	27,8	2,4	1,0	1,709	1,455
Powiat opolski	77	76	-5,2	-7,1	29,2	31,0	-2,1	-3,5	1,398	1,219
Powiat parczewski	38	38	-3,2	-2,8	30,0	31,7	-0,8	-2,7	1,603	1,272
Powiat puławski	124	124	-1,4	-2,7	31,4	35,1	-1,3	-2,9	1,416	1,223
Powiat radzyński	63	63	-2,6	-5,3	27,3	28,9	0,8	-1,7	1,691	1,339
Powiat rycki	95	95	-1,6	-4,2	27,0	29,9	-0,4	-1,3	1,614	1,297
Powiat świdnicki	155	156	-1,1	-1,2	28,0	32,0	-0,3	-0,1	1,230	1,189
Powiat tomaszowski	58	58	-5,6	-6,2	29,2	30,5	-1,9	-2,3	1,366	1,204
Powiat włodawski	31	31	-3,4	-4,7	26,4	29,0	-2,0	-2,9	1,479	1,213
Powiat zamojski	58	58	-3,6	-3,0	31,8	31,8	-3,5	-3,9	1,340	1,179
Powiat m. Biała Podlaska ..	1172	1167	1,7	-5,7	18,8	23,9	3,7	1,2	1,376	1,170
Powiat m. Chełm	1918	1856	-0,8	-6,3	23,4	29,0	0,9	-1,6	1,261	1,060
Powiat m. Lublin	2370	2330	-2,9	-11,7	26,4	32,3	1,4	0,1	1,269	1,084
Powiat m. Zamość	2194	2151	0,4	-5,4	22,0	27,4	3,1	0,3	1,399	1,050

Tabl. 1. Podstawowe wskaźniki statystyczne – potencjal demograficzny i społeczny (dok.)

Powiat	Współczynnik salda migracji na 1000 ludności		Zdawalność matury wśród zdających maturę pierwszy raz w terminie głównym		Udział osób z wykształceniem wyższym w liczbie ludności w wieku 13 lat i więcej		Liczba zarejestrowanych fundacji, stowarzyszeń i organizacji społecznych na 1000 mieszkańców		Frekwencja wyborcza podczas wyborów radnych do organów stanowiących jednostek samorządu terytorialnego (I tura)	
	2009	2013	2009	2013	2011	2011	2009	2013	2010	2014
Powiat bialski	-2,7	-3,1	77,0	73,0	10,9	10,9	25,0	28,0	55,2	47,7
Powiat biłgorajski	-2,1	-2,3	85,0	80,0	12,7	12,7	26,0	30,0	53,2	46,6
Powiat chełmski	-1,4	-2,0	69,0	62,0	8,9	8,9	18,0	21,0	54,0	46,7
Powiat hrubieszowski	-5,0	-5,9	82,0	80,0	10,5	10,5	25,0	31,0	48,1	41,7
Powiat janowski	-1,4	-4,1	74,0	73,0	11,4	11,4	26,0	31,0	58,5	52,7
Powiat krasnostawski	-1,0	-2,9	77,0	72,0	11,2	11,2	24,0	30,0	50,5	45,7
Powiat kraśnicki	-2,5	-3,6	82,0	76,0	11,4	11,4	20,0	26,0	54,7	46,4
Powiat lubartowski	-2,0	-2,2	83,0	79,0	11,8	11,8	24,0	27,0	55,6	49,2
Powiat lubelski	6,1	7,5	74,0	61,0	14,6	14,6	22,0	26,0	51,5	45,4
Powiat łęczyński	-2,2	-5,5	77,0	74,0	13,4	13,4	24,0	29,0	51,1	43,4
Powiat łukowski	-4,1	-4,5	85,0	82,0	11,7	11,7	22,0	26,0	58,5	50,4
Powiat opolski	-2,7	-4,6	68,0	70,0	10,5	10,5	23,0	29,0	48,3	43,3
Powiat parczewski	-3,2	-3,2	73,0	78,0	11,7	11,7	35,0	39,0	56,0	48,6
Powiat puławski	-1,5	-2,3	87,0	86,0	16,5	16,5	26,0	31,0	50,0	39,2
Powiat radzyński	-4,1	-4,5	83,0	82,0	10,7	10,7	26,0	30,0	55,2	50,1
Powiat rycki	-4,1	-4,8	73,0	73,0	13,3	13,3	24,0	27,0	55,3	48,1
Powiat świdnicki	-0,2	-1,2	88,0	84,0	17,7	17,7	24,0	29,0	43,8	35,4
Powiat tomaszowski	-4,2	-5,1	75,0	72,0	11,5	11,5	27,0	31,0	53,7	46,7
Powiat włodawski	-3,8	-3,2	78,0	76,0	13,0	13,0	31,0	38,0	52,0	47,3
Powiat zamojski	-0,6	-0,9	78,0	81,0	10,3	10,3	29,0	33,0	52,6	47,3
Powiat m. Biała Podlaska	-2,5	-5,1	85,0	83,0	22,8	22,8	22,0	25,0	44,6	39,0
Powiat m. Chełm	-3,6	-5,6	79,0	82,0	21,9	21,9	26,0	31,0	45,8	35,2
Powiat m. Lublin	-2,3	-2,5	86,0	85,0	30,6	30,6	38,0	47,0	39,9	32,7
Powiat m. Zamość	-3,1	-5,0	87,0	83,0	22,1	22,1	36,0	42,0	38,3	31,7

Tabl. 2. Wskaźniki syntetyczne – potencjał demograficzny i społeczny

Powiat	Gęstość zaludnienia		Współczynnik przyrostu rzeczywistego (w ‰)		Wskaźnik obciążenia demograficznego ludnością w wieku poprodukcyjnym		Przyrost naturalny na 1000 ludności		Współczynnik płodności	
	2009	2013	2009	2013	2009	2013	2009	2013	2009	2013
Powiat bialski	0,4	0,4	13,0	47,6	29,5	46,5	43,0	41,5	81,2	93,0
Powiat biłgorajski	1,3	1,3	17,1	53,0	44,9	46,5	50,0	48,8	35,4	28,1
Powiat chełmski	0,5	0,5	10,7	49,1	40,4	56,8	38,4	34,1	76,1	67,3
Powiat hrubieszowski	0,9	1,0	0,0	23,1	21,2	26,5	27,9	12,2	53,9	30,3
Powiat janowski	1,0	1,0	19,8	40,3	25,0	34,2	24,4	30,5	40,2	48,2
Powiat krasnostawski	1,5	1,5	9,6	36,3	0,0	0,0	0,0	0,0	3,0	37,1
Powiat kraśnicki	2,9	2,9	24,9	42,4	25,0	25,8	43,0	41,5	11,4	29,5
Powiat lubartowski	1,7	1,7	39,3	53,1	42,3	47,7	46,5	40,2	46,9	70,6
Powiat lubelski	2,4	2,5	100,0	100,0	49,4	62,6	57,0	61,0	33,5	70,9
Powiat łęczyński	2,5	2,6	50,5	49,6	100,0	100,0	87,2	100,0	33,4	68,8
Powiat łukowski	2,0	2,0	39,0	52,2	48,1	56,8	84,9	78,0	100,0	100,0
Powiat opolski	2,0	2,0	6,1	25,2	31,4	36,1	32,6	23,2	35,2	41,7
Powiat parczewski	0,3	0,3	22,3	48,1	26,3	31,6	47,7	32,9	77,9	54,7
Powiat puławski	4,0	4,0	36,4	48,7	17,3	9,7	41,9	30,5	39,0	42,6
Powiat radzyński	1,4	1,4	26,9	34,8	43,6	49,7	66,3	45,1	96,4	71,4
Powiat rycki	2,7	2,8	35,4	40,9	45,5	43,2	52,3	50,0	80,3	60,9
Powiat świdnicki	5,3	5,4	39,2	57,1	39,1	29,7	53,5	64,6	0,0	34,4
Powiat tomaszowski	1,2	1,2	2,5	30,0	31,4	39,4	34,9	37,8	28,4	37,9
Powiat włodawski	0,0	0,0	20,4	38,1	49,4	49,0	33,7	30,5	52,1	40,3
Powiat zamojski	1,2	1,2	19,0	47,6	14,7	31,0	16,3	18,3	22,9	31,8
Powiat m. Biała Podlaska	48,8	49,4	61,7	32,6	98,1	81,9	100,0	80,5	30,5	29,6
Powiat m. Chełm	80,7	79,4	42,0	29,4	68,6	49,0	67,4	46,3	6,5	2,5
Powiat m. Lublin	100,0	100,0	24,5	0,0	49,4	27,7	73,3	67,1	8,1	8,2
Powiat m. Zamość	92,5	92,2	51,5	34,1	77,6	59,4	93,0	69,5	35,3	0,0

Tabl. 2. Wskaźniki syntetyczne – potencjał demograficzny i społeczny (dok.)

Powiat	Współczynnik salda migracji na 1000 ludności		Zdawalność matury wśród zdających maturę pierwszy raz w terminie głównym		Udział osób z wykształceniem wyższym w liczbie ludności w wieku 13 lat i więcej		Liczba zarejestrowanych fundacji, stowarzyszeń i organizacji społecznych na 1000 mieszkańców		Frekwencja wyborcza podczas wyborów radnych do organów stanowiących jednostek samorządu terytorialnego (I tura)	
	2009	2013	2009	2013	2011	2011	2009	2013	2010	2014
Powiat bialski	20,7	20,9	45,0	48,0	9,1	9,1	35,0	26,9	83,9	76,3
Powiat biłgorajski	26,1	26,9	85,0	76,0	17,6	17,6	40,0	34,6	73,8	70,8
Powiat chełmski	32,4	29,1	5,0	4,0	0,0	0,0	0,0	0,0	77,5	71,3
Powiat hrubieszowski	0,0	0,0	70,0	76,0	7,3	7,3	35,0	38,5	48,6	47,4
Powiat janowski	32,4	13,4	30,0	48,0	11,4	11,4	40,0	38,5	100,0	100,0
Powiat krasnostawski	36,0	22,4	45,0	44,0	10,8	10,8	30,0	34,6	60,4	66,6
Powiat kraśnicki	22,5	17,2	70,0	60,0	11,7	11,7	10,0	19,2	81,1	69,9
Powiat lubartowski	27,0	27,6	75,0	72,0	13,6	13,6	30,0	23,1	85,8	83,2
Powiat lubelski	100,0	100,0	30,0	0,0	26,2	26,2	20,0	19,2	65,2	65,3
Powiat łączynski	25,2	3,0	45,0	52,0	20,6	20,6	30,0	30,8	63,4	55,8
Powiat łukowski	8,1	10,4	85,0	84,0	12,8	12,8	20,0	19,2	100,0	88,8
Powiat opolski	20,7	9,7	0,0	36,0	7,2	7,2	25,0	30,8	49,4	55,2
Powiat parczewski	16,2	20,1	25,0	68,0	12,7	12,7	85,0	69,2	87,7	80,3
Powiat puławski	31,5	26,9	95,0	100,0	35,1	35,1	40,0	38,5	57,9	35,7
Powiat radzyński	8,1	10,4	75,0	84,0	8,3	8,3	40,0	34,6	83,7	87,6
Powiat rycki	8,1	8,2	25,0	48,0	20,2	20,2	30,0	23,1	84,0	77,9
Powiat świdnicki	43,2	35,1	100,0	92,0	40,7	40,7	30,0	30,8	27,4	17,7
Powiat tomaszowski	7,2	6,0	35,0	44,0	11,9	11,9	45,0	38,5	76,2	71,1
Powiat włodawski	10,8	20,1	50,0	60,0	18,8	18,8	65,0	65,4	67,8	74,3
Powiat zamojski	39,6	37,3	50,0	80,0	6,5	6,5	55,0	46,2	70,8	74,2
Powiat m. Biała Podlaska	22,5	6,0	85,0	88,0	64,0	64,0	20,0	15,4	31,1	34,7
Powiat m. Chełm	12,6	2,2	55,0	84,0	59,9	59,9	40,0	38,5	37,1	16,5
Powiat m. Lublin	24,3	25,4	90,0	96,0	100,0	100,0	100,0	100,0	7,8	4,8
Powiat m. Zamość	17,1	6,7	95,0	88,0	61,0	61,0	90,0	80,8	0,0	0,0

Tabl. 3. Podstawowe wskaźniki statystyczne - infrastruktura techniczna

Powiat	Drogi gminne i powiatowe o twardej nawierzchni na 100 km ²		Pojazdy samochodowe i ciągniki na 1000 mieszkańców		Sieć rozdzielcza wodociągowa na 100 km ²		Sieć ciepła przesyłowa na 10 tys. mieszkańców	
	2009	2013	2009	2013	2009	2013	2009	2013
Powiat białski	49,9	52,9	637	770	58,0	68,6	1,6	1,7
Powiat biłgorajski	51,2	51,5	604	686	56,5	57,7	1,0	1,0
Powiat chełmski	53,2	59,5	635	745	60,2	71,0	1,1	0,6
Powiat hrubieszowski	77,2	80,5	571	643	42,9	62,0	2,3	2,3
Powiat janowski	58,1	64,0	586	670	52,8	49,0	0,8	0,7
Powiat krasnostawski	63,6	66,7	571	663	81,8	87,0	1,5	1,8
Powiat kraśnicki	71,4	71,3	634	716	78,4	86,2	2,3	2,1
Powiat lubartowski	53,9	61,4	555	664	88,3	92,0	1,7	2,0
Powiat lubelski	87,8	94,6	711	819	117,1	124,3	0,3	0,4
Powiat łęczyński	79,1	87,0	634	753	125,8	133,9	4,0	5,2
Powiat łukowski	73,0	81,8	618	717	86,0	89,5	0,9	1,2
Powiat opolski	70,0	76,4	691	820	82,1	85,8	2,9	4,0
Powiat parczewski	45,1	50,6	671	779	59,2	61,7	1,7	1,7
Powiat puławski	72,0	81,2	568	654	93,9	103,7	6,4	6,6
Powiat radzyński	78,5	83,3	642	770	77,3	90,0	1,6	2,2
Powiat rycki	84,7	86,0	661	779	100,0	106,5	2,7	3,5
Powiat świdnicki	86,1	96,3	606	690	114,7	127,2	5,8	3,1
Powiat tomaszowski	67,5	70,1	581	668	54,5	61,3	2,1	0,9
Powiat włodawski	28,1	30,8	704	823	47,7	48,8	4,8	5,5
Powiat zamojski	64,9	84,0	560	649	52,1	55,3	0,8	0,7
Powiat m. Biała Podlaska	287,1	305,7	520	627	351,0	366,2	7,0	7,6
Powiat m. Chełm	315,7	320,9	492	571	486,4	496,9	8,5	9,1
Powiat m. Lublin	176,2	282,1	480	573	394,6	410,2	7,5	8,1
Powiat m. Zamość	331,3	344,7	466	536	428,1	462,1	5,0	8,7

Tabl. 3. Podstawowe wskaźniki statystyczne - infrastruktura techniczna (dok.)

Powiat	Ludność korzystająca z sieci kanalizacyjnej w % ludności ogółem		Ludność korzystająca z sieci gazowej w % ludności ogółem	
	2009	2013	2009	2013
Powiat bialski	30,0	36,3	2,1	2,4
Powiat biłgorajski	39,6	48,5	15,2	16,8
Powiat chełmski	19,6	23,5	8,3	8,9
Powiat hrubieszowski	32,0	35,6	1,0	1,7
Powiat janowski	25,3	27,3	9,5	10,2
Powiat krasnostawski	31,0	33,7	30,3	31,5
Powiat kraśnicki	37,7	40,9	52,2	52,7
Powiat lubartowski	38,2	45,8	3,3	5,0
Powiat lubelski	13,7	16,2	33,3	39,0
Powiat łęczyński	46,7	48,1	43,8	43,2
Powiat lukowski	32,1	38,0	28,0	29,6
Powiat opolski	30,2	32,0	41,0	41,8
Powiat parczewski	31,3	39,0	0,1	0,9
Powiat puławski	55,7	57,1	59,6	59,8
Powiat radzyński	28,5	34,6	6,1	6,8
Powiat rycki	26,5	29,2	34,9	35,7
Powiat świdnicki	56,0	59,0	59,5	61,0
Powiat tomaszowski	30,6	36,6	25,8	27,0
Powiat włodawski	50,0	51,1	–	–
Powiat zamojski	8,9	12,1	20,1	21,5
Powiat m. Biała Podlaska	83,3	85,4	38,8	43,2
Powiat m. Chełm	92,3	92,6	61,0	62,7
Powiat m. Lublin	90,0	90,5	87,7	87,3
Powiat m. Zamość	90,1	90,6	87,5	92,7

Tabl. 4. Wskaźniki syntetyczne – infrastruktura techniczna

Powiat	Drogi gminne i powiatowe o twardej nawierzchni na 100 km ²		Pojazdy samochodowe i ciągniki na 1000 mieszkańców		Sieć rozdzielcza wodociągowa na 100 km ²		Sieć ciepła przesyłowa na 10 tys. mieszkańców	
	2009	2013	2009	2013	2009	2013	2009	2013
Powiat białski	7,2	7,0	69,8	81,5	3,4	4,4	16,7	15,4
Powiat biłgorajski	7,6	6,6	56,3	52,3	3,1	2,0	9,5	7,3
Powiat chełmski	8,3	9,1	69,0	72,8	3,9	5,0	10,2	2,7
Powiat hrubieszowski	16,2	15,8	42,9	37,3	0,0	2,9	24,2	22,2
Powiat janowski	9,9	10,6	49,0	46,7	2,2	0,0	6,0	3,6
Powiat krasnostawski	11,7	11,4	42,9	44,3	8,8	8,5	15,6	16,0
Powiat kraśnicki	14,3	12,9	68,6	62,7	8,0	8,3	24,7	19,0
Powiat lubartowski	8,5	9,7	36,3	44,6	10,2	9,6	17,3	18,1
Powiat lubelski	19,7	20,3	100,0	98,6	16,7	16,8	0,0	0,0
Powiat łęczyński	16,8	17,9	68,6	75,6	18,7	19,0	45,6	55,5
Powiat łukowski	14,8	16,2	62,0	63,1	9,7	9,1	8,0	9,6
Powiat opolski	13,8	14,5	91,8	99,0	8,8	8,3	31,9	41,0
Powiat parczewski	5,6	6,3	83,7	84,7	3,7	2,9	17,4	15,4
Powiat puławski	14,5	16,1	41,6	41,1	11,5	12,3	74,3	71,4
Powiat radzyński	16,6	16,7	71,8	81,5	7,8	9,2	16,7	20,8
Powiat rycki	18,7	17,6	79,6	84,7	12,9	12,9	29,1	35,1
Powiat świdnicki	19,1	20,9	57,1	53,7	16,2	17,5	68,0	30,9
Powiat tomaszowski	13,0	12,5	46,9	46,0	2,6	2,8	22,0	6,1
Powiat włodawski	0,0	0,0	97,1	100,0	1,1	0,0	55,6	58,6
Powiat zamojski	12,1	16,9	38,4	39,4	2,1	1,5	6,9	3,5
Powiat m. Biała Podlaska	85,4	87,6	22,0	31,7	69,5	70,8	82,0	82,9
Powiat m. Chełm	94,9	92,4	10,6	12,2	100,0	100,0	100,0	100,0
Powiat m. Lublin	48,8	80,1	5,7	12,9	79,3	80,7	88,4	87,7
Powiat m. Zamość	100,0	100,0	0,0	0,0	86,9	92,2	57,2	94,7

Tabl. 4. Wskaźniki syntetyczne – infrastruktura techniczna (dok.)

Powiat	Ludność korzystająca z sieci kanalizacyjnej w % ludności ogółem		Ludność korzystająca z sieci gazowej w % ludności ogółem	
	2009	2013	2009	2013
Powiat bialski	25,3	30,1	2,4	2,6
Powiat biłgorajski	36,8	45,2	17,3	18,1
Powiat chełmski	12,8	14,2	9,5	9,6
Powiat hrubieszowski	27,7	29,2	1,1	1,8
Powiat janowski	19,7	18,9	10,8	11,0
Powiat krasnostawski	26,5	26,8	34,5	34,0
Powiat kraśnicki	34,5	35,8	59,5	56,9
Powiat lubartowski	35,1	41,9	3,8	5,4
Powiat lubelski	5,8	5,1	38,0	42,1
Powiat łęczyński.....	45,3	44,7	49,9	46,6
Powiat lukowski	27,8	32,2	31,9	31,9
Powiat opolski	25,5	24,7	46,8	45,1
Powiat parczewski	26,9	33,4	0,1	1,0
Powiat puławski	56,1	55,9	68,0	64,5
Powiat radzyński	23,5	28,0	7,0	7,3
Powiat rycki	21,1	21,2	39,8	38,5
Powiat świdnicki	56,5	58,3	67,8	65,8
Powiat tomaszowski	26,0	30,4	29,4	29,1
Powiat włodawski	49,3	48,4	0,0	0,0
Powiat zamojski	0,0	0,0	22,9	23,2
Powiat m. Biała Podlaska	89,2	91,1	44,2	46,6
Powiat m. Chełm	100,0	100,0	69,6	67,6
Powiat m. Lublin	97,2	97,4	100,0	94,2
Powiat m. Zamość	97,4	97,5	99,8	100,0

Tabl. 5. Podstawowe wskaźniki statystyczne – warunki życia/infrastruktura społeczna

Powiat	Liczba mieszkań oddanych do użytkowania na 1000 osób		Przeciętna powierzchnia użytkowa mieszkania oddanego do użytkowania (w m ²)		Udział mieszkań bez gazu sieciowego w ogólnej liczbie mieszkań w zasobach mieszkaniowych (w %)		Przeciętna liczba osób na 1 przychodnię	
	2009	2013	2009	2013	2009	2013	2009	2013
Powiat bialski	1,5	2,6	115,0	138,2	97,9	97,8	3224,2	2833,4
Powiat biłgorajski	2,5	2,0	93,7	142,5	84,4	83,0	3559,5	2953,3
Powiat chełmski	1,4	2,5	132,2	131,4	91,9	91,7	3029,4	2841,9
Powiat hrubieszowski	1,2	1,9	91,7	82,9	99,0	98,2	2312,4	2166,4
Powiat janowski	0,8	1,4	134,4	116,7	89,8	89,4	2147,4	1751,7
Powiat krasnostawski	0,7	1,2	115,6	135,6	70,0	69,7	2512,0	1901,7
Powiat kraśnicki	1,9	1,4	103,2	115,5	45,1	45,4	1895,7	1763,4
Powiat lubartowski	2,9	2,4	108,5	121,1	96,7	95,6	3099,2	2814,5
Powiat lubelski	6,0	5,6	144,3	134,2	66,7	62,2	2831,0	2874,6
Powiat łęczyński	2,5	3,7	127,5	122,0	55,8	55,7	2117,2	2399,5
Powiat łukowski	2,8	1,9	122,9	124,0	69,7	68,9	3855,5	3036,8
Powiat opolski	1,0	1,2	147,9	124,7	58,1	58,1	2820,4	2377,0
Powiat parczewski	1,6	2,4	107,7	112,8	99,9	99,1	2394,7	1716,4
Powiat puławski	2,1	3,6	119,2	101,8	38,1	37,8	1810,3	1708,9
Powiat radzyński	2,2	2,3	105,1	132,2	93,3	93,0	3203,5	2766,8
Powiat rycki	1,1	1,7	142,8	148,3	62,1	62,1	1767,9	1760,0
Powiat świdnicki	4,5	1,8	103,3	143,0	38,0	37,1	2412,2	1696,7
Powiat tomaszowski	1,9	0,8	88,1	144,6	73,3	72,5	2342,1	2287,8
Powiat włodawski	3,2	2,9	96,3	98,8	100,0	100,0	2470,4	2637,8
Powiat zamojski	1,8	2,2	142,2	137,7	80,9	80,5	3764,9	3412,4
Powiat m. Biała Podlaska	8,2	5,5	82,0	69,7	61,3	56,8	1607,7	1478,4
Powiat m. Chełm	3,5	1,0	78,8	119,1	39,1	37,2	1989,7	1522,8
Powiat m. Lublin	3,6	6,9	88,7	63,7	12,3	12,6	1625,3	1244,9
Powiat m. Zamość	4,7	3,5	67,3	83,7	12,6	7,3	1512,7	1069,8

Tabl. 5. Podstawowe wskaźniki statystyczne – warunki życia/infrastruktura społeczna (cd.)

Powiat	Ludność przypadająca na aptekę ogólnodostępną		Liczba miejsc w żłobkach na 100 dzieci w wieku 0-3 lat		Liczba miejsc w placówkach opieki społecznej na 10 tys. osób w wieku powyżej 65 lat		Liczba dzieci w wieku 3-5 lat przypadających na jedno miejsce w placówce wychowania przedszkolnego	
	2009	2013	2009	2013	2009	2013	2009	2013
Powiat bialski	4030,0	3434,0	–	–	116,2	138,8	2,3	2,5
Powiat biłgorajski	2790,0	2720,0	0,8	2,0	117,5	123,5	2,1	1,8
Powiat chełmski	4633,0	4421,0	–	–	166,3	174,3	6,2	5,1
Powiat hrubieszowski	2794,0	2686,0	–	–	–	30,6	2,7	1,8
Powiat janowski	3149,0	3153,0	–	–	140,6	134,4	2,4	1,8
Powiat krasnostawski	3391,0	3025,0	3,0	4,9	214,6	251,4	2,4	1,6
Powiat kraśnicki	2816,0	2532,0	–	–	117,5	113,4	1,6	1,3
Powiat lubartowski	2365,0	2370,0	0,7	1,3	89,7	116,2	2,2	1,9
Powiat lubelski	3800,0	3737,0	–	–	42,6	104,9	3,2	2,0
Powiat łęczyński	3009,0	2879,0	–	–	–	–	1,6	1,4
Powiat łukowski	4498,0	4753,0	0,7	1,3	55,6	78,3	1,9	1,4
Powiat opolski	3650,0	3434,0	2,8	5,7	–	–	2,2	1,8
Powiat parczewski	2566,0	2773,0	–	–	98,0	90,4	2,7	1,9
Powiat puławski	2317,0	2372,0	2,2	3,8	–	15,8	1,2	1,2
Powiat radzyński	2898,0	2647,0	–	–	8,6	7,9	2,2	1,9
Powiat rycki	2652,0	2234,0	–	–	38,0	137,6	1,5	1,4
Powiat świdnicki	2783,0	3040,0	1,2	1,3	141,6	156,6	1,3	1,2
Powiat tomaszowski	2549,0	2350,0	2,0	2,4	79,0	116,2	1,9	1,9
Powiat włodawski	2325,0	2473,0	–	–	211,5	201,1	1,8	1,5
Powiat zamojski	4044,0	3765,0	–	–	103,3	111,8	4,4	2,5
Powiat m. Biała Podlaska	2756,0	2402,0	4,3	8,5	10,0	17,9	1,1	1,1
Powiat m. Chełm	2602,0	2112,0	3,8	10,8	–	75,6	0,9	0,8
Powiat m. Lublin	1997,0	1975,0	7,0	13,3	62,8	95,6	0,9	0,8
Powiat m. Zamość	1585,0	1864,0	3,8	6,6	–	62,4	1,0	0,9

Tabl. 5. Podstawowe wskaźniki statystyczne – warunki życia/infrastruktura społeczna (cd.)

Powiat	Liczba szkół średnich dla dzieci i młodzieży na 10 tys. ludności w wieku 16-18 lat		Liczba czytelników bibliotek na 1000 osób		Liczba osób na 1 miejsce w kinach stałych		Liczba zwiedzających muzea (łącznie z oddziałami) na 1000 osób	
	2009	2013	2009	2013	2009	2013	2009	2013
Powiat bialski	31,0	34,7	121,0	125,0	344,0	345,5	52,6	39,6
Powiat biłgorajski	78,2	80,0	157,0	148,0	339,6	369,2	–	34,9
Powiat chełmski	24,1	29,4	150,0	141,0	–	–	–	–
Powiat hrubieszowski	65,7	57,9	154,0	159,0	167,7	167,9	63,4	59,9
Powiat janowski	86,9	92,9	171,0	185,0	–	231,8	–	199,2
Powiat krasnostawski	78,9	74,0	168,0	156,0	319,9	303,9	91,5	66,6
Powiat kraśnicki	68,0	74,5	168,0	163,0	199,1	199,5	17,3	15,4
Powiat lubartowski	60,6	67,2	198,0	191,0	465,7	508,8	2905,3	2243,1
Powiat lubelski	46,7	55,1	158,0	150,0	–	–	44,5	31,4
Powiat łęczyński	84,9	100,2	243,0	237,0	–	–	49,1	65,9
Powiat łukowski	67,4	72,7	154,0	146,0	506,8	–	74,7	133,9
Powiat opolski	88,1	79,6	179,0	152,0	150,6	178,6	–	19,8
Powiat parczewski	100,6	91,7	122,0	113,0	–	–	–	27,7
Powiat puławski	83,3	94,9	208,0	211,0	112,1	110,5	1564,2	1249,6
Powiat radzyński	83,3	79,8	167,0	168,0	304,3	317,0	–	–
Powiat rycki	129,0	140,6	155,0	139,0	91,2	271,4	–	651,5
Powiat świdnicki	85,5	102,3	202,0	194,0	113,1	150,7	–	–
Powiat tomaszowski	52,3	56,1	198,0	172,0	254,1	255,7	442,3	401,0
Powiat włodawski	92,1	80,1	181,0	176,0	146,4	146,5	726,6	1646,9
Powiat zamojski	17,8	23,4	128,0	119,0	665,7	665,8	458,0	–
Powiat m. Biała Podlaska	105,6	122,4	334,0	306,0	205,2	204,5	174,4	376,0
Powiat m. Chełm	123,2	143,4	206,0	160,0	–	94,9	417,6	786,2
Powiat m. Lublin	87,0	114,9	193,0	225,0	118,8	91,2	932,9	1029,9
Powiat m. Zamość	141,7	190,7	260,0	228,0	200,5	89,6	965,0	747,3

Tabl. 5. Podstawowe wskaźniki statystyczne – warunki życia/infrastruktura społeczna (cd.)

Powiat	Emisja zanieczyszczeń powietrza z zakładów szczególnie uciążliwych – zanieczyszczenia gazowe na 1 km ² (w tonach)		Odsetek nieoczyszczanych ścieków przemysłowych i komunalnych w ogólnej ilości ścieków		Przepustowość dobową komunalnych i przemysłowych oczyszczalni wymagających oczyszczenia i odprowadzonych do wód lub do ziemi (w m ³) na 1000 ludności		Odpady wytworzone (z wyłączeniem odpadów komunalnych) w ciągu roku na 1 km ² (w tonach)	
	2009	2013	2009	2013	2009	2013	2009	2013
Powiat bialski	6,5	6,4	6,6	0,3	13,2	10,3	12,9	11,8
Powiat biłgorajski	14,5	14,6	0,0	0,0	13,0	13,4	16,1	17,5
Powiat chełmski	78,6	101,9	1,9	0,0	10,3	10,4	2,6	9,1
Powiat hrubieszowski	62,8	67,3	15,0	12,6	14,8	14,9	341,6	102,3
Powiat janowski	5,8	5,5	4,3	3,8	4,3	4,7	2,3	8,7
Powiat krasnostawski	116,5	123,3	0,7	0,0	8,6	8,4	280,8	117,3
Powiat kraśnicki	52,8	45,6	0,7	0,0	14,3	14,5	22,3	42,8
Powiat lubartowski	25,5	22,6	2,2	0,0	10,9	11,7	43,8	32,2
Powiat lubelski	23,0	27,1	2,7	0,0	8,9	9,4	9,0	12,3
Powiat łęczyński	90,2	81,4	0,6	0,0	38,5	39,1	5976,0	8017,9
Powiat łukowski	39,9	38,5	0,8	0,9	16,7	17,0	15,0	22,5
Powiat opolski	32,4	30,6	4,5	0,0	9,3	9,3	17,9	46,7
Powiat parczewski	13,9	14,8	0,0	0,0	3,1	3,5	14,0	35,2
Powiat puławski	1875,9	1797,4	0,2	0,1	87,4	82,8	196,9	249,9
Powiat radzyński	41,4	41,1	2,4	0,0	7,6	7,8	50,1	52,1
Powiat rycki	32,0	75,4	21,3	0,9	13,6	13,9	24,9	16,9
Powiat świdnicki	173,9	182,3	0,8	0,0	8,6	6,1	29,7	36,5
Powiat tomaszowski	8,9	8,8	1,8	0,0	11,1	12,4	15,3	28,3
Powiat włodawski	24,3	37,3	0,0	0,0	6,6	6,4	4,1	4,5
Powiat zamojski	33,1	30,0	0,5	0,0	5,2	5,7	6,8	19,7
Powiat m. Biała Podlaska	1387,0	1446,7	0,0	0,0	12,0	12,0	224,5	236,7
Powiat m. Chełm	37145,1	35217,1	0,0	0,0	26,2	26,2	1328,6	825,7
Powiat m. Lublin	5260,1	4475,7	0,0	0,0	120,0	120,0	966,7	4927,2
Powiat m. Zamość	2971,4	2835,8	0,0	0,0	25,0	25,0	710,0	506,7

Tabl. 5. Podstawowe wskaźniki statystyczne – warunki życia/infrastruktura społeczna (dok.)

Powiat	Udział obszarów prawnie chronionych w powierzchni ogółem (w %)		Liczba mieszkańców na 1 ha parków, zieleńców i terenów zieleni osiedlowej ogólnodostępnej	
	2009	2013	2009	2013
Powiat białski	9,0	9,0	14655,3	8586,1
Powiat biłgorajski	10,9	10,9	6617,1	6420,2
Powiat chełmski	39,8	39,8	2194,0	2208,5
Powiat hrubieszowski	19,5	19,5	3271,2	2534,2
Powiat janowski	63,0	63,0	9842,1	8599,3
Powiat krasnostawski	24,6	24,6	2363,2	2281,0
Powiat kraśnicki	23,6	23,7	2106,3	2057,3
Powiat lubartowski	24,9	24,9	2723,5	2721,0
Powiat lubelski	18,2	18,2	2537,5	2357,7
Powiat łęczyński	30,0	30,0	1072,5	1080,4
Powiat łukowski	16,0	16,0	2768,0	2459,5
Powiat opolski	43,6	43,6	1388,1	1253,6
Powiat parczewski	16,4	16,4	8980,3	9011,0
Powiat puławski	33,8	33,8	1194,4	1066,1
Powiat radzyński	0,9	0,9	6406,9	6407,4
Powiat rycki	11,8	11,8	2888,2	2875,2
Powiat świdnicki	14,9	15,1	803,2	838,8
Powiat tomaszowski	10,5	10,5	1676,2	1461,1
Powiat włodawski	40,7	40,7	1502,9	1504,4
Powiat zamojski	27,7	27,7	15164,0	10822,4
Powiat m. Biała Podlaska	0,0	0,0	2045,1	2037,4
Powiat m. Chełm	0,0	0,0	1264,5	1194,9
Powiat m. Lublin	17,2	17,2	1240,0	1122,5
Powiat m. Zamość	0,0	0,0	791,4	533,1

Tabl. 6. Wskaźniki syntetyczne – warunki życia/infrastruktura społeczna

Powiat	Liczba mieszkań oddanych do użytkowania na 1000 osób		Przeciętna powierzchnia użytkowa mieszkania oddanego do użytkowania (w m ²)		Udział mieszkań bez gazu sieciowego w ogólnej liczbie mieszkań w zasobach mieszkaniowych (w %)		Przeciętna liczba osób na 1 przychodnię	
	2009	2013	2009	2013	2009	2013	2009	2013
Powiat bialski	10,1	29,6	59,2	88,1	2,4	2,4	26,9	24,7
Powiat biłgorajski	23,8	19,5	32,8	93,1	17,8	18,3	12,6	19,6
Powiat chełmski	8,7	27,0	80,5	80,0	9,2	9,0	35,3	24,4
Powiat hrubieszowski	6,9	17,3	30,3	22,7	1,1	1,9	65,9	53,2
Powiat janowski	0,5	9,3	83,3	62,6	11,6	11,4	72,9	70,9
Powiat krasnostawski	0,0	6,8	59,9	85,0	34,2	32,7	57,3	64,5
Powiat kraśnicki	15,6	9,8	44,5	61,2	62,6	58,9	83,7	70,4
Powiat lubartowski	28,7	26,1	51,1	67,8	3,8	4,7	32,3	25,5
Powiat lubelski	70,9	77,4	95,5	83,3	38,0	40,8	43,7	23,0
Powiat łęczyński	23,3	47,7	74,7	68,9	50,4	47,8	74,2	43,2
Powiat łukowski	28,5	17,8	69,0	71,3	34,5	33,5	0,0	16,0
Powiat opolski	3,2	6,7	100,0	72,1	47,8	45,2	44,2	44,2
Powiat parczewski	12,0	25,9	50,1	58,0	0,1	1,0	62,3	72,4
Powiat puławski	18,0	45,6	64,4	45,0	70,6	67,1	87,3	72,7
Powiat radzyński	19,7	24,9	46,9	81,0	7,6	7,6	27,8	27,6
Powiat rycki	4,4	13,8	93,7	100,0	43,2	40,9	89,1	70,5
Powiat świdnicki	50,7	16,0	44,7	93,7	70,7	67,9	61,6	73,2
Powiat tomaszowski	15,5	0,0	25,8	95,6	30,4	29,7	64,6	48,0
Powiat włodawski	33,8	33,9	36,0	41,5	0,0	0,0	59,1	33,1
Powiat zamojski	14,4	22,1	92,9	87,5	21,8	21,0	3,9	0,0
Powiat m. Biała Podlaska	100,0	76,7	18,2	7,1	44,1	46,6	95,9	82,6
Powiat m. Chełm	37,8	3,4	14,3	65,5	69,4	67,7	79,6	80,7
Powiat m. Lublin	38,4	100,0	26,6	0,0	100,0	94,3	95,2	92,5
Powiat m. Zamość	53,7	43,2	0,0	23,6	99,7	100,0	100,0	100,0

Tabl. 6. Wskaźniki syntetyczne – warunki życia/infrastruktura społeczna (cd.)

Powiat	Ludność przypadająca na aptekę ogólnodostępną		Liczba miejsc w żłobkach na 100 dzieci w wieku 0-3 lat		Liczba miejsc w placówkach opieki społecznej na 10 tys. osób w wieku powyżej 65 lat		Liczba dzieci w wieku 3-5 lat przypadających na jedno miejsce w placówce wychowania przedszkolnego	
	2009	2013	2009	2013	2009	2013	2009	2013
Powiat bialski	19,8	45,7	0,0	0,0	54,1	55,2	72,9	61,1
Powiat biłgorajski	60,5	70,4	11,2	15,4	54,8	49,1	77,8	76,9
Powiat chełmski	0,0	11,5	0,0	0,0	77,5	69,4	0,0	0,0
Powiat hrubieszowski	60,3	71,5	0,0	0,0	0,0	12,2	64,7	76,6
Powiat janowski	48,7	55,4	0,0	0,0	65,5	53,5	71,7	76,4
Powiat krasnostawski	40,7	59,8	43,5	37,1	100,0	100,0	71,9	82,2
Powiat kraśnicki	59,6	76,9	0,0	0,0	54,7	45,1	86,7	88,2
Powiat lubartowski	74,4	82,5	10,5	9,8	41,8	46,2	74,8	75,0
Powiat lubelski	27,3	35,2	0,0	0,0	19,8	41,7	55,6	72,9
Powiat łęczyński	53,3	64,9	0,0	0,0	0,0	0,0	86,0	87,0
Powiat łukowski	4,4	0,0	10,1	9,9	25,9	31,1	80,8	85,0
Powiat opolski	32,3	45,7	40,9	42,9	0,0	0,0	75,1	77,8
Powiat parczewski	67,8	68,5	0,0	0,0	45,6	36,0	66,4	74,3
Powiat puławski	76,0	82,4	32,2	28,6	0,0	6,3	94,5	90,7
Powiat radzyński	56,9	72,9	0,0	0,0	4,0	3,1	74,4	75,5
Powiat rycki	65,0	87,2	0,0	0,0	17,7	54,7	88,8	85,0
Powiat świdnicki	60,7	59,3	17,0	9,5	66,0	62,3	92,8	89,8
Powiat tomaszowski	68,4	83,2	28,3	17,8	36,8	46,2	80,3	75,5
Powiat włodawski	75,7	78,9	0,0	0,0	98,5	80,0	82,9	82,6
Powiat zamojski	19,3	34,2	0,0	0,0	48,1	44,5	33,8	61,1
Powiat m. Biała Podlaska	61,6	81,4	62,2	64,0	4,7	7,1	95,3	93,5
Powiat m. Chełm	66,6	91,4	54,9	81,1	0,0	30,1	100,0	100,0
Powiat m. Lublin	86,5	96,2	100,0	100,0	29,3	38,0	99,8	99,3
Powiat m. Zamość	100,0	100,0	55,1	50,1	0,0	24,8	97,5	97,0

Tabl. 6. Wskaźniki syntetyczne – warunki życia/infrastruktura społeczna (cd.)

Powiat	Liczba szkół średnich dla dzieci i młodzieży na 10 tys. ludności w wieku 16-18 lat		Liczba czytelników bibliotek na 1000 osób		Liczba osób na 1 miejsce w kinach stałych		Liczba zwiedzających muzea (łącznie z oddziałami) na 1000 osób	
	2009	2013	2009	2013	2009	2013	2009	2013
Powiat bialski	10,7	6,8	0,0	6,2	51,7	51,9	1,8	1,8
Powiat biłgorajski	48,7	33,8	16,9	18,1	51,0	55,4	0,0	1,6
Powiat chełmski	5,1	3,6	13,6	14,5	0,0	0,0	0,0	0,0
Powiat hrubieszowski	38,6	20,7	15,5	23,8	25,2	25,2	2,2	2,7
Powiat janowski	55,8	41,6	23,5	37,3	0,0	34,8	0,0	8,9
Powiat krasnostawski	49,3	30,3	22,1	22,3	48,1	45,6	3,1	3,0
Powiat kraśnicki	40,6	30,6	22,1	25,9	29,9	30,0	0,6	0,7
Powiat lubartowski	34,5	26,2	36,2	40,4	69,9	76,4	100,0	100,0
Powiat lubelski	23,4	19,0	17,4	19,2	0,0	0,0	1,5	1,4
Powiat łęczyński	54,1	45,9	57,3	64,2	0,0	0,0	1,7	2,9
Powiat łukowski	40,0	29,5	15,5	17,1	76,1	0,0	2,6	6,0
Powiat opolski	56,7	33,6	27,2	20,2	22,6	26,8	0,0	0,9
Powiat parczewski	66,8	40,8	0,5	0,0	0,0	0,0	0,0	1,2
Powiat puławski	52,9	42,7	40,8	50,8	16,8	16,6	53,8	55,7
Powiat radzyński	52,9	33,7	21,6	28,5	45,7	47,6	0,0	0,0
Powiat rycki	89,8	70,1	16,0	13,5	13,7	40,8	0,0	29,0
Powiat świdnicki	54,6	47,2	38,0	42,0	17,0	22,6	0,0	0,0
Powiat tomaszowski	27,8	19,6	36,2	30,6	38,2	38,4	15,2	17,9
Powiat włodawski	60,0	33,9	28,2	32,6	22,0	22,0	25,0	73,4
Powiat zamojski	0,0	0,0	3,3	3,1	100,0	100,0	15,8	0,0
Powiat m. Biała Podlaska	70,8	59,2	100,0	100,0	30,8	30,7	6,0	16,8
Powiat m. Chełm	85,1	71,8	39,9	24,4	0,0	14,3	14,4	35,0
Powiat m. Lublin	55,9	54,7	33,8	58,0	17,8	13,7	32,1	45,9
Powiat m. Zamość	100,0	100,0	65,3	59,6	30,1	13,5	33,2	33,3

Tabl. 6. Wskaźniki syntetyczne – warunki życia/infrastruktura społeczna (cd.)

Powiat	Emisja zanieczyszczeń powietrza z zakładów szczególnie uciążliwych – zanieczyszczenia gazowe na 1 km ² (w tonach)		Odsetek nieoczyszczanych ścieków przemysłowych i komunalnych w ogólnej ilości ścieków		Przepustowość dobową komunalnych i przemysłowych oczyszczalni wymagających oczyszczenia i odprowadzonych do wód lub do ziemi (w m ³) na 1000 ludności		Odpady wytworzone (z wyłączeniem odpadów komunalnych) w ciągu roku na 1 km ² (w tonach)	
	2009	2013	2009	2013	2009	2013	2009	2013
Powiat bialski	100,0	100,0	68,9	97,8	8,7	5,8	99,8	99,9
Powiat biłgorajski	100,0	100,0	99,9	100,0	8,5	8,5	99,8	99,8
Powiat chełmski	99,8	99,7	91,1	100,0	6,2	5,9	100,0	99,9
Powiat hrubieszowski	99,8	99,8	29,8	0,0	10,0	9,8	94,3	98,8
Powiat janowski	100,0	100,0	80,0	69,6	1,0	1,0	100,0	99,9
Powiat krasnostawski	99,7	99,7	96,7	100,0	4,7	4,2	95,3	98,6
Powiat kraśnicki	99,9	99,9	96,9	100,0	9,6	9,4	99,7	99,5
Powiat lubartowski	99,9	100,0	89,7	100,0	6,6	7,0	99,3	99,7
Powiat lubelski	100,0	99,9	87,2	100,0	5,0	5,0	99,9	99,9
Powiat łęczyński	99,8	99,8	97,3	99,9	30,3	30,6	0,0	0,0
Powiat łukowski	99,9	99,9	96,0	92,9	11,6	11,6	99,8	99,8
Powiat opolski	99,9	99,9	79,1	100,0	5,3	5,0	99,7	99,5
Powiat parczewski	100,0	100,0	100,0	100,0	0,0	0,0	99,8	99,6
Powiat puławski	95,0	94,9	99,3	99,2	72,1	68,0	96,7	96,9
Powiat radzyński	99,9	99,9	88,8	100,0	3,9	3,7	99,2	99,4
Powiat rycki	99,9	99,8	0,0	92,6	9,0	8,9	99,6	99,8
Powiat świdnicki	99,5	99,5	96,2	100,0	4,7	2,2	99,5	99,6
Powiat tomaszowski	100,0	100,0	91,5	100,0	6,8	7,6	99,8	99,7
Powiat włodawski	100,0	99,9	100,0	100,0	3,0	2,5	100,0	100,0
Powiat zamojski	99,9	99,9	97,6	100,0	1,8	1,9	99,9	99,8
Powiat m. Biała Podlaska	96,3	95,9	100,0	100,0	7,6	7,3	96,3	97,1
Powiat m. Chełm	0,0	0,0	99,9	100,0	19,7	19,5	77,8	89,8
Powiat m. Lublin	85,9	87,3	100,0	100,0	100,0	100,0	83,9	38,6
Powiat m. Zamość	92,0	92,0	100,0	100,0	18,7	18,4	88,2	93,7

Tabl. 6. Wskaźniki syntetyczne – warunki życia/infrastruktura społeczna (dok.)

Powiat	Udział obszarów prawnie chronionych w powierzchni ogółem (w %)		Liczba mieszkańców na 1 ha parków, zieleńców i terenów zieleni osiedlowej ogólnodostępnej	
	2009	2013	2009	2013
Powiat białski	14,3	14,3	3,5	21,7
Powiat biłgorajski	17,4	17,4	59,5	42,8
Powiat chełmski	63,1	63,2	90,2	83,7
Powiat hrubieszowski	31,0	31,0	82,7	80,6
Powiat janowski	100,0	100,0	37,0	21,6
Powiat krasnostawski	39,1	39,1	89,1	83,0
Powiat kraśnicki	37,4	37,6	90,9	85,2
Powiat lubartowski	39,6	39,6	86,6	78,7
Powiat lubelski	29,0	29,0	87,9	82,3
Powiat łęczyński	47,6	47,6	98,0	94,7
Powiat łukowski	25,5	25,5	86,2	81,3
Powiat opolski	69,2	69,2	95,8	93,0
Powiat parczewski	26,1	26,1	43,0	17,6
Powiat puławski	53,7	53,7	97,2	94,8
Powiat radzyński	1,4	1,4	60,9	42,9
Powiat rycki	18,7	18,7	85,4	77,2
Powiat świdnicki	23,6	24,0	99,9	97,0
Powiat tomaszowski	16,6	16,6	93,8	91,0
Powiat włodawski	64,6	64,6	95,0	90,6
Powiat zamojski	44,0	44,0	0,0	0,0
Powiat m. Biała Podlaska	0,0	0,0	91,3	85,4
Powiat m. Chełm	0,0	0,0	96,7	93,6
Powiat m. Lublin	27,2	27,2	96,9	94,3
Powiat m. Zamość	0,0	0,0	100,0	100,0

Tabl. 7. Podstawowe wskaźniki statystyczne – potencjał gospodarczy

Powiat	Pracujący na 1000 mieszkańców		Udział pracujących w rolnictwie, leśnictwie, łowiectwie i rybactwie		Stopa bezrobocia rejestrowanego		Osoby fizyczne prowadzące działalność gospodarczą na 100 osób w wieku produkcyjnym	
	2009	2013	2009	2013	2009	2013	2009	2013
Powiat bialski	287	292	60	58	14,3	15,8	6,5	7,0
Powiat biłgorajski	330	368	58	64	8,3	9,4	8,4	9,1
Powiat chełmski	256	286	73	73	16,4	20,3	5,0	5,4
Powiat hrubieszowski	310	309	67	66	16,2	20,3	7,6	7,7
Powiat janowski	341	400	66	71	14,7	15,3	8,6	8,8
Powiat krasnostawski	329	330	61	63	13,8	17,0	6,4	6,9
Powiat kraśnicki	286	329	55	61	17,0	16,0	6,9	7,5
Powiat lubartowski	295	290	60	58	15,0	17,5	7,3	7,9
Powiat lubelski	255	272	66	65	9,9	12,9	7,9	9,6
Powiat łęczyński	312	365	42	37	11,9	10,3	5,8	6,3
Powiat łukowski	294	306	56	53	11,3	12,9	9,2	9,8
Powiat opolski	309	330	69	70	16,9	16,0	7,2	7,7
Powiat parczewski	287	307	62	62	13,6	15,3	7,2	7,8
Powiat puławski	292	323	32	37	10,3	11,7	10,4	10,6
Powiat radzyński	303	321	58	58	13,5	15,3	7,6	7,9
Powiat rycki	272	280	47	49	11,8	15,5	7,8	7,8
Powiat świdnicki	249	252	34	37	15,3	16,1	8,5	9,5
Powiat tomaszowski	298	332	59	64	15,1	15,8	9,7	9,4
Powiat włodawski	264	247	54	53	20,7	25,0	7,3	8,1
Powiat zamojski	306	310	74	73	13,1	16,2	7,1	7,4
Powiat m. Biała Podlaska	267	264	4	9	15,5	16,4	10,0	10,8
Powiat m. Chełm	227	236	4	10	16,0	18,3	9,5	10,0
Powiat m. Lublin	334	357	1	4	9,0	10,0	12,7	14,3
Powiat m. Zamość	297	300	4	9	15,0	16,5	13,3	13,8

Tabl. 7. Podstawowe wskaźniki statystyczne – potencjał gospodarczy (dok.)

Powiat	Spółki prawa handlowego z udziałem kapitału zagranicznego na 10 tys. mieszkańców		Nakłady inwestycyjne w przedsiębiorstwach na 1 mieszkańca		Udzielone noclegi na 1000 ludności		Udział turystów zagranicznych w liczbie korzystających z noclegów w turystycznych obiektach noclegowych	
	2009	2013	2009	2013	2009	2013	2009	2013
Powiat bialski	4,5	6,4	2488	2280	383,3	562,5	42,8	28,0
Powiat biłgorajski	1,1	1,5	1336	855	104,6	178,7	5,6	9,3
Powiat chełmski	1,7	2,6	612	953	50,2	121,0	35,9	45,6
Powiat hrubieszowski	1,3	2,1	1178	1116	69,6	80,2	0,5	1,4
Powiat janowski	3,4	3,4	439	847	1055,7	825,9	2,0	2,4
Powiat krasnostawski	1,9	2,6	918	640	181,7	201,9	4,6	5,1
Powiat kraśnicki	2,1	3,2	531	969	32,4	48,5	10,4	7,3
Powiat lubartowski	1,7	1,6	812	2003	490,4	404,5	2,2	2,7
Powiat lubelski	3,5	3,7	493	702	75,4	325,9	8,5	19,4
Powiat łęczyński	1,7	2,1	8989	10611	87,4	95,0	3,7	1,7
Powiat łukowski	1,7	2,6	1138	1097	148,1	154,7	1,6	3,1
Powiat opolski	1,9	2,4	764	2249	160,2	203,2	0,6	1,7
Powiat parczewski	2,8	3,3	2730	865	1002,7	386,8	1,0	0,3
Powiat puławski	3,4	4,2	4746	3444	5584,1	5100,7	2,5	3,4
Powiat radzyński	1,3	2,0	1470	1478	68,7	69,0	8,4	15,5
Powiat rycki	2,4	2,2	411	922	18,7	139,2	0,0	3,8
Powiat świdnicki	5,4	5,5	1416	2335	132,2	207,7	5,2	5,6
Powiat tomaszowski	1,6	2,5	528	1069	355,6	480,6	3,5	10,4
Powiat włodawski	3,0	2,8	516	1321	2672,8	2055,9	1,2	3,2
Powiat zamojski	1,2	1,3	788	579	922,7	828,5	2,4	3,2
Powiat m. Biała Podlaska ...	13,1	19,4	887	1054	809,8	648,5	19,3	36,0
Powiat m. Chełm	6,4	8,9	1114	1247	314,9	820,7	8,4	11,7
Powiat m. Lublin	13,2	18,0	2975	3496	870,0	850,6	21,8	27,4
Powiat m. Zamość	5,9	7,4	1822	1028	1194,4	1299,3	20,3	19,1

Tabl. 8. Wskaźniki syntetyczne – potencjał gospodarczy

Powiat	Pracujący na 1000 mieszkańców		Udział pracujących w rolnictwie, leśnictwie, łowiectwie i rybactwie		Stopa bezrobocia rejestrowanego		Osoby fizyczne prowadzące działalność gospodarczą na 100 osób w wieku produkcyjnym	
	2009	2013	2009	2013	2009	2013	2009	2013
Powiat bialski	52,2	33,9	20,1	22,7	51,6	59,0	18,1	18,0
Powiat biłgorajski	90,0	80,7	22,6	13,2	100,0	100,0	41,0	41,6
Powiat chełmski	25,7	30,6	1,6	0,0	34,7	30,1	0,0	0,0
Powiat hrubieszowski	72,1	44,3	9,7	10,3	36,3	30,1	31,3	25,8
Powiat janowski	100,0	100,0	11,8	2,8	48,4	62,2	43,4	38,2
Powiat krasnostawski	89,3	57,4	19,0	15,5	55,6	51,3	16,9	16,9
Powiat kraśnicki	51,2	56,9	27,3	18,4	29,8	57,7	22,9	23,6
Powiat lubartowski	59,1	32,9	19,3	22,2	46,0	48,1	27,7	28,1
Powiat lubelski	24,5	21,7	11,3	11,7	87,1	77,6	34,9	47,2
Powiat łęczyński	73,9	78,5	44,2	52,4	71,0	94,2	9,6	10,1
Powiat łukowski	58,6	43,0	25,2	29,4	75,8	77,6	50,6	49,4
Powiat opolski	71,4	57,6	8,2	5,3	30,6	57,7	26,5	25,8
Powiat parczewski	52,6	43,1	17,4	16,9	57,3	62,2	26,5	27,0
Powiat puławski	56,8	52,9	57,8	52,2	83,9	85,3	65,1	58,4
Powiat radzyński	66,0	52,0	22,4	22,3	58,1	62,2	31,3	28,1
Powiat rycki	38,9	27,0	38,0	34,6	71,8	60,9	33,7	27,0
Powiat świdnicki	19,7	9,7	55,2	52,9	43,5	57,1	42,2	46,1
Powiat tomaszowski	62,1	58,4	20,6	14,2	45,2	59,0	56,6	44,9
Powiat włodawski	32,6	6,7	27,5	29,5	0,0	0,0	27,7	30,3
Powiat zamojski	68,9	44,8	0,0	0,4	61,3	56,4	25,3	22,5
Powiat m. Biała Podlaska	34,9	17,3	96,2	92,9	41,9	55,1	60,2	60,7
Powiat m. Chełm	0,0	0,0	96,5	90,8	37,9	42,9	54,2	51,7
Powiat m. Lublin	93,5	73,8	100,0	100,0	94,4	96,2	92,8	100,0
Powiat m. Zamość	61,2	39,2	97,0	92,9	46,0	54,5	100,0	94,4

Tabl. 8. Wskaźniki syntetyczne – potencjal gospodarczy (dok.)

Powiat	Spółki prawa handlowego z udziałem kapitału zagranicznego na 10 tys. mieszkańców		Nakłady inwestycyjne w przedsiębiorstwach na 1 mieszkańca		Udzielone noclegi na 1000 ludności		Udział turystów zagranicznych w liczbie korzystających z noclegów w turystycznych obiektach noclegowych	
	2009	2013	2009	2013	2009	2013	2009	2013
Powiat bialski	28,4	27,9	24,2	17,0	6,6	10,2	100,0	61,1
Powiat biłgorajski	0,0	1,5	10,8	2,7	1,5	2,6	13,1	19,9
Powiat chełmski	4,8	7,5	2,3	3,7	0,6	1,4	84,0	100,0
Powiat hrubieszowski	2,3	4,4	8,9	5,3	0,9	0,6	1,1	2,4
Powiat janowski	19,1	11,6	0,3	2,7	18,6	15,4	4,8	4,6
Powiat krasnostawski	7,0	7,0	5,9	0,6	2,9	3,0	10,7	10,6
Powiat kraśnicki	8,8	10,8	1,4	3,9	0,2	0,0	24,3	15,5
Powiat lubartowski	5,0	1,5	4,7	14,2	8,5	7,0	5,2	5,3
Powiat lubelski	19,7	13,6	1,0	1,2	1,0	5,5	19,8	42,1
Powiat łęczyński	5,6	4,4	100,0	100,0	1,2	0,9	8,6	3,2
Powiat lukowski	5,0	7,1	8,5	5,2	2,3	2,1	3,6	6,3
Powiat opolski	7,1	6,3	4,1	16,6	2,5	3,1	1,4	3,2
Powiat parczewski	14,1	11,3	27,0	2,9	17,7	6,7	2,3	0,0
Powiat puławski	18,9	16,2	50,5	28,6	100,0	100,0	5,8	6,9
Powiat radzyński	2,0	3,8	12,3	9,0	0,9	0,4	19,7	33,7
Powiat rycki	11,0	5,3	0,0	3,4	0,0	1,8	0,0	7,9
Powiat świdnicki	35,6	23,2	11,7	17,5	2,0	3,2	12,1	11,7
Powiat tomaszowski	4,5	6,9	1,4	4,9	6,1	8,6	8,3	22,3
Powiat włodawski	16,2	8,3	1,2	7,4	47,7	39,7	2,9	6,4
Powiat zamojski	1,0	0,0	4,4	0,0	16,2	15,4	5,5	6,6
Powiat m. Biała Podlaska	99,3	100,0	5,5	4,7	14,2	11,9	45,0	78,7
Powiat m. Chełm	43,5	41,8	8,2	6,7	5,3	15,3	19,7	25,2
Powiat m. Lublin	100,0	92,1	29,9	29,1	15,3	15,9	51,0	59,8
Powiat m. Zamość	39,4	33,5	16,4	4,5	21,1	24,8	47,4	41,6

Tabl. 9. Podstawowe wskaźniki statystyczne – aktywność jednostek samorządu terytorialnego

Powiat	Dochody własne na 1 mieszkańca (gminy + powiaty)		Wydatki inwestycyjne na 1 mieszkańca (gminy + powiaty)		Wydatki gmin i powiatów na obsługę długu publicznego na 1000 zł dochodów budżetów ogółem		Fundusze unijne 2007-2013 Wartość całkowita projektów zakoń- czonych (31 XII) na 1 mieszkańca	
	2009	2013	2009	2013	2009	2013	2009	2013
Powiat bialski	912,3	1154,6	812,1	478,6	2,6	10,4	1475,4	2764,9
Powiat biłgorajski	825,8	1093,0	818,9	877,8	10,9	11,4	1292,8	2854,8
Powiat chełmski	847,4	1065,6	597,6	766,2	6,7	13,2	887,1	2528,7
Powiat hrubieszowski	827,6	1240,2	466,2	386,5	3,3	9,8	410,5	1182,2
Powiat janowski	740,9	1007,5	790,8	714,4	5,1	10,3	1714,9	3388,5
Powiat krasnostawski	988,9	1386,5	513,1	678,4	9,4	11,1	1095,9	2198,1
Powiat kraśnicki	839,0	1087,4	512,1	382,0	4,1	11,2	566,6	2142,6
Powiat lubartowski	840,0	1195,9	573,5	852,4	4,3	10,0	1058,3	5064,7
Powiat lubelski	918,9	1230,3	520,9	651,4	7,1	12,7	1048,7	2425,7
Powiat łęczyński	1232,5	1764,2	463,5	570,6	7,0	12,3	956,8	1855,6
Powiat łukowski	777,7	1041,8	586,4	352,5	6,3	14,9	961,9	1749,4
Powiat opolski	696,3	909,8	387,7	611,7	10,0	9,4	643,5	2147,1
Powiat parczewski	861,0	1260,9	879,7	855,0	7,7	12,5	1214,8	4516,6
Powiat puławski	1404,6	1915,3	589,4	728,3	4,5	12,5	1079,7	5093,5
Powiat radzyński	774,0	1027,2	470,2	403,0	4,3	8,4	864,0	2155,3
Powiat rycki	964,4	1314,0	369,1	471,2	5,6	13,2	921,0	2996,5
Powiat świdnicki	1145,1	1553,6	631,8	540,1	2,0	5,2	904,7	4091,5
Powiat tomaszowski	860,6	1112,3	589,9	308,3	3,1	19,6	918,5	2309,2
Powiat włodawski	1036,8	1416,0	627,0	537,9	7,8	17,6	926,9	4789,7
Powiat zamojski	705,7	1013,4	551,7	461,0	4,5	9,2	594,5	1963,9
Powiat m. Biała Podlaska	1289,9	1603,8	707,4	183,1	23,6	19,4	1038,9	3596,4
Powiat m. Chełm	1193,8	1593,0	266,6	245,9	16,2	27,5	624,1	4322,6
Powiat m. Lublin	1932,7	2506,1	767,8	1562,0	15,4	17,7	2154,0	5355,8
Powiat m. Zamość	1303,9	1630,0	894,4	327,4	9,1	15,2	1208,8	3081,9

Tabl. 10. Wskaźniki syntetyczne – aktywność jednostek samorządu terytorialnego

Powiat	Dochody własne na 1 mieszkańca (gminy + powiaty)		Wydatki inwestycyjne na 1 mieszkańca (gminy + powiaty)		Wydatki gmin i powiatów na obsługę długu publicznego na 1000 zł dochodów budżetów ogółem		Fundusze unijne 2007-2013 Wartość całkowita projektów zakończonych (31 XII) na 1 mieszkańca	
	2009	2013	2009	2013	2009	2013	2009	2013
Powiat bialski	17,5	15,3	86,9	21,4	97,2	76,7	61,1	37,9
Powiat biłgorajski	10,5	11,5	88,0	50,4	58,8	72,2	50,6	40,1
Powiat chełmski	12,2	9,8	52,7	42,3	78,2	64,1	27,3	32,3
Powiat hrubieszowski	10,6	20,7	31,8	14,8	94,0	79,4	0,0	0,0
Powiat janowski	3,6	6,1	83,5	38,5	85,6	77,1	74,8	52,9
Powiat krasnostawski	23,7	29,9	39,3	35,9	65,7	73,5	39,3	24,3
Powiat kraśnicki	11,5	11,1	39,1	14,4	90,3	73,1	9,0	23,0
Powiat lubartowski	11,6	17,9	48,9	48,5	89,4	78,5	37,2	93,0
Powiat lubelski	18,0	20,1	40,5	34,0	76,4	66,4	36,6	29,8
Powiat łęczyński	43,4	53,5	31,4	28,1	76,9	68,2	31,3	16,1
Powiat łukowski	6,6	8,3	50,9	12,3	80,1	56,5	31,6	13,6
Powiat opolski	0,0	0,0	19,3	31,1	63,0	81,2	13,4	23,1
Powiat parczewski	13,3	22,0	97,7	48,7	73,6	67,3	46,1	79,9
Powiat puławski	57,3	63,0	51,4	39,5	88,4	67,3	38,4	93,7
Powiat radzyński	6,3	7,4	32,4	15,9	89,4	85,7	26,0	23,3
Powiat rycki	21,7	25,3	16,3	20,9	83,3	64,1	29,3	43,5
Powiat świdnicki	36,3	40,3	58,2	25,9	100,0	100,0	28,3	69,7
Powiat tomaszowski	13,3	12,7	51,5	9,1	94,9	35,4	29,1	27,0
Powiat włodawski	27,5	31,7	57,4	25,7	73,1	44,4	29,6	86,4
Powiat zamojski	0,8	6,5	45,4	20,2	88,4	82,1	10,6	18,7
Powiat m. Biała Podlaska	48,0	43,5	70,2	0,0	0,0	36,3	36,0	57,8
Powiat m. Chełm	40,2	42,8	0,0	4,6	34,3	0,0	12,3	75,2
Powiat m. Lublin	100,0	100,0	79,8	100,0	38,0	43,9	100,0	100,0
Powiat m. Zamość	49,1	45,1	100,0	10,5	67,1	55,2	45,8	45,5

Tabl. 11. Ranking – potencjał demograficzny i społeczny

Powiat	Wskaźnik syntetyczny	Lokata	Wskaźnik syntetyczny	Lokata
	2009		2013	
Powiat bialski	36,1	16	41,0	10
Powiat biłgorajski	39,1	12	40,4	13
Powiat chełmski	28,1	20	31,2	21
Powiat hrubieszowski	26,5	22	26,2	23
Powiat janowski	32,4	17	36,6	18
Powiat krasnostawski	19,6	24	25,3	24
Powiat kraśnicki	30,3	18	32,0	19
Powiat lubartowski	40,8	9	43,3	7
Powiat lubelski	48,4	5	50,8	2
Powiat łęczyński	45,8	7	48,3	5
Powiat łukowski	50,0	4	50,4	3
Powiat opolski	21,0	23	26,7	22
Powiat parczewski	40,1	10	41,8	9
Powiat puławski	39,8	11	37,2	17
Powiat radzyński	45,0	8	42,7	8
Powiat rycki	38,4	13	37,5	15
Powiat świdnicki	37,9	14	40,8	12
Powiat tomaszowski	27,4	21	31,8	20
Powiat włodawski	36,8	15	39,7	14
Powiat zamojski	29,6	19	37,4	16
Powiat m. Biała Podlaska	56,2	3	48,2	6
Powiat m. Chełm	47,0	6	40,8	11
Powiat m. Lublin	57,7	2	52,9	1
Powiat m. Zamość	61,3	1	49,2	4

Tabl. 12. Ranking – infrastruktura techniczna

Powiat	Wskaźnik syntetyczny	Lokata	Wskaźnik syntetyczny	Lokata
	2009		2013	
Powiat bialski	20,8	19	23,5	17
Powiat biłgorajski	21,8	18	21,9	18
Powiat chełmski	18,9	20	18,9	21
Powiat hrubieszowski	18,7	21	18,2	22
Powiat janowski	16,3	23	15,1	23
Powiat krasnostawski	23,3	16	23,5	16
Powiat kraśnicki	34,9	9	32,6	11
Powiat lubartowski	18,5	22	21,6	19
Powiat lubelski	30,0	12	30,5	12
Powiat łęczyński	40,8	7	43,2	6
Powiat łukowski	25,7	13	27,0	14
Powiat opolski	36,4	8	38,8	8
Powiat parczewski	22,9	17	23,9	15
Powiat puławski	44,3	6	43,5	5
Powiat radzyński	23,9	14	27,3	13
Powiat rycki	33,5	11	35,0	9
Powiat świdnicki	47,5	5	41,2	7
Powiat tomaszowski	23,3	15	21,2	20
Powiat włodawski	33,9	10	34,5	10
Powiat zamojski	13,7	24	14,1	24
Powiat m. Biała Podlaska	65,4	4	68,5	4
Powiat m. Chełm	79,2	1	78,7	2
Powiat m. Lublin	69,9	3	75,5	3
Powiat m. Zamość	73,5	2	80,7	1

Tabl. 13. Ranking – warunki życia/infrastruktura społeczna

Powiat	Wskaźnik syntetyczny	Lokata	Wskaźnik syntetyczny	Lokata
	2009		2013	
Powiat bialski	33,6	24	39,6	22
Powiat biłgorajski	44,0	18	46,7	16
Powiat chełmski	37,8	22	38,4	23
Powiat hrubieszowski	36,6	23	36,0	24
Powiat janowski	47,3	13	47,5	14
Powiat krasnostawski	53,0	8	55,2	8
Powiat kraśnicki	51,9	9	51,6	11
Powiat lubartowski	54,4	7	55,9	6
Powiat lubelski	44,6	17	46,1	17
Powiat łęczyński	47,1	14	47,0	15
Powiat łukowski	44,8	16	40,4	19
Powiat opolski	50,0	10	49,0	13
Powiat parczewski	41,1	19	40,1	20
Powiat puławski	62,3	3	61,8	3
Powiat radzyński	39,5	20	41,6	18
Powiat rycki	46,3	15	55,7	7
Powiat świdnicki	55,4	5	55,9	5
Powiat tomaszowski	48,7	11	51,0	12
Powiat włodawski	54,7	6	53,9	9
Powiat zamojski	38,7	21	40,0	21
Powiat m. Biała Podlaska	60,1	4	58,4	4
Powiat m. Chełm	47,6	12	53,8	10
Powiat m. Lublin	67,2	1	68,9	1
Powiat m. Zamość	63,0	2	63,8	2

Tabl. 14. Ranking – potencjał gospodarczy

Powiat	Wskaźnik syntetyczny	Lokata	Wskaźnik syntetyczny	Lokata
	2009		2013	
Powiat bialski	37,6	6	31,2	8
Powiat biłgorajski	34,9	7	32,8	7
Powiat chełmski	19,2	23	21,7	17
Powiat hrubieszowski	20,3	21	15,4	24
Powiat janowski	30,8	9	29,7	9
Powiat krasnostawski	25,9	14	20,3	20
Powiat kraśnicki	20,7	20	23,3	15
Powiat lubartowski	21,9	19	19,9	21
Powiat lubelski	24,9	16	27,6	11
Powiat łęczyński	39,3	5	43,0	5
Powiat łukowski	28,7	10	27,5	12
Powiat opolski	19,0	24	22,0	16
Powiat parczewski	26,9	12	21,2	18
Powiat puławski	54,9	2	50,0	3
Powiat radzyński	26,6	13	26,4	14
Powiat rycki	24,2	17	21,0	19
Powiat świdnicki	27,7	11	27,7	10
Powiat tomaszowski	25,6	15	27,4	13
Powiat włodawski	19,5	22	16,1	23
Powiat zamojski	22,8	18	18,3	22
Powiat m. Biała Podlaska	49,7	4	52,7	2
Powiat m. Chełm	33,2	8	34,3	6
Powiat m. Lublin	72,1	1	70,9	1
Powiat m. Zamość	53,6	3	48,2	4

Tabl. 15. Ranking – aktywność jednostek samorządu terytorialnego

Powiat	Wskaźnik syntetyczny	Lokata	Wskaźnik syntetyczny	Lokata
	2009		2013	
Powiat bialski	65,7	2	37,8	13
Powiat biłgorajski	52,0	8	43,5	8
Powiat chełmski	42,6	14	37,1	15
Powiat hrubieszowski	34,1	22	28,7	22
Powiat janowski	61,9	4	43,7	7
Powiat krasnostawski	42,0	16	40,9	10
Powiat kraśnicki	37,5	20	30,4	21
Powiat lubartowski	46,8	11	59,5	3
Powiat lubelski	42,9	13	37,6	14
Powiat łęczyński	45,7	12	41,5	9
Powiat łukowski	42,3	15	22,7	23
Powiat opolski	23,9	23	33,8	17
Powiat parczewski	57,7	6	54,5	5
Powiat puławski	58,9	5	65,9	2
Powiat radzyński	38,5	18	33,1	18
Powiat rycki	37,7	19	38,5	12
Powiat świdnicki	55,7	7	59,0	4
Powiat tomaszowski	47,2	9	21,0	24
Powiat włodawski	46,9	10	47,1	6
Powiat zamojski	36,3	21	31,9	19
Powiat m. Biała Podlaska	38,6	17	34,4	16
Powiat m. Chełm	21,7	24	30,6	20
Powiat m. Lublin	79,4	1	86,0	1
Powiat m. Zamość	65,5	3	39,1	11

Tabl. 16. Wskaźniki syntetyczne – RANKING

Powiat	Zasoby ludzkie	Gospodarka	JST	Warunki życia	Infrastruktura techniczna	Ogólny	Lokata
	2009						
Powiat białski	36,1	37,6	71,7	33,6	20,8	40,0	8
Powiat biłgorajski	39,1	34,9	57,3	44,0	21,8	39,4	9
Powiat chełmski	28,1	19,2	45,6	37,8	18,9	29,9	22
Powiat hrubieszowski	26,5	20,3	35,1	36,6	18,7	27,4	24
Powiat janowski	32,4	30,8	68,2	47,3	16,3	39,0	11
Powiat krasnostawski	19,6	25,9	46,3	53,0	23,3	33,6	20
Powiat kraśnicki	30,3	20,7	39,6	51,9	34,9	35,5	17
Powiat lubartowski	40,8	21,9	51,0	54,4	18,5	37,3	15
Powiat lubelski	48,4	24,9	46,7	44,6	30,0	38,9	12
Powiat łużyński	45,8	39,3	49,7	47,1	40,8	44,5	7
Powiat łukowski	50,0	28,7	46,3	44,8	25,7	39,1	10
Powiat opolski	21,0	19,0	26,3	50,0	36,4	30,5	21
Powiat parczewski	40,1	26,9	62,1	41,1	22,9	38,6	14
Powiat puławski	39,8	54,9	63,3	62,3	44,3	52,9	4
Powiat radzyński	45,0	26,6	41,7	39,5	23,9	35,3	18
Powiat rycki	38,4	24,2	41,5	46,3	33,5	36,8	16
Powiat świdnicki	37,9	27,7	58,9	55,4	47,5	45,5	5
Powiat tomaszowski	27,4	25,6	50,6	48,7	23,3	35,1	19
Powiat włodawski	36,8	19,5	49,6	54,7	33,9	38,9	13
Powiat zamojski	29,6	22,8	38,5	38,7	13,7	28,7	23
Powiat m. Biała Podlaska	56,2	49,7	33,4	60,1	65,4	53,0	3
Powiat m. Chełm	47,0	33,2	18,6	47,6	79,2	45,1	6
Powiat m. Lublin	57,7	72,1	68,8	67,2	69,9	67,1	1
Powiat m. Zamość	61,3	53,6	59,5	63,0	73,5	62,2	2

Tabl. 16. Wskaźniki syntetyczne – RANKING (dok.)

Powiat	Zasoby ludzkie	Gospodarka	JST	Warunki życia	Infrastruktura techniczna	Ogólny	Lokata
	2013						
Powiat bialski	41,0	31,2	38,6	39,6	23,5	34,8	14
Powiat biłgorajski	40,4	32,8	44,3	46,7	21,9	37,2	12
Powiat chełmski	31,2	21,7	37,2	38,4	18,9	29,5	22
Powiat hrubieszowski	26,2	15,4	28,7	36,0	18,2	24,9	24
Powiat janowski	36,6	29,7	44,2	47,5	15,1	34,6	15
Powiat krasnostawski	25,3	20,3	41,3	55,2	23,5	33,1	20
Powiat kraśnicki	32,0	23,3	30,9	51,6	32,6	34,1	18
Powiat lubartowski	43,3	19,9	61,0	55,9	21,6	40,3	8
Powiat lubelski	50,8	27,6	37,9	46,1	30,5	38,6	9
Powiat łęczyński	48,3	43,0	41,8	47,0	43,2	44,7	7
Powiat łukowski	50,4	27,5	23,1	40,4	27,0	33,7	19
Powiat opolski	26,7	22,0	34,2	49,0	38,8	34,1	17
Powiat parczewski	41,8	21,2	55,5	40,1	23,9	36,5	13
Powiat puławski	37,2	50,0	67,4	61,8	43,5	52,0	3
Powiat radzyński	42,7	26,4	33,5	41,6	27,3	34,3	16
Powiat rycki	37,5	21,0	39,3	55,7	35,0	37,7	11
Powiat świdnicki	40,8	27,7	60,0	55,9	41,2	45,1	6
Powiat tomaszowski	31,8	27,4	21,6	51,0	21,2	30,6	21
Powiat włodawski	39,7	16,1	46,9	53,9	34,5	38,2	10
Powiat zamojski	37,4	18,3	32,3	40,0	14,1	28,4	23
Powiat m. Biała Podlaska	48,2	52,7	24,3	58,4	68,5	50,4	4
Powiat m. Chełm	40,8	34,3	18,5	53,8	78,7	45,2	5
Powiat m. Lublin	52,9	70,9	70,9	68,9	75,5	67,8	1
Powiat m. Zamość	49,2	48,2	30,4	63,8	80,7	54,5	2

„Praca podejmuje bardzo ciekawe zagadnienie konkurencyjności powiatów jako administracyjnych jednostek organizacji terytorialnej i składa się z części metodycznej przedstawiającej zastosowaną metodykę oceny konkurencyjności, która ma uniwersalny charakter i może być zastosowana do dowolnego układu powiatów w Polsce, a także również do jednostek terytorialnych o podobnym charakterze poza granicami Polski.”

*Fragment recenzji prof. dr hab. inż. Janusza Zaleskiego,
Wrocławska Agencja Rozwoju Regionalnego*

„Autorzy przy analizie konkurencyjności posłużyli się imponująco licznymi wskaźnikami z pięciu obszarów. Pozwoliło to ocenić konkurencyjność pod względem wielu aspektów.”

*Fragment recenzji dr Magdaleny Miszczuk,
Politechnika Lubelska*